

ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

*Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису*

ПАШИНІН ОЛЕКСАНДР АНАТОЛІЙОВИЧ

УДК 346.3:347.23

ДИСЕРТАЦІЯ

**ПРАВОВІ ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ВЛАСНОСТІ У СФЕРІ
ГОСПОДАРЮВАННЯ**

081 «Право»

08 «Право»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

 /О. А. Пашинін/

Науковий керівник: **Павлюченко Юлія Миколаївна**, доктор юридичних наук,
професор

Вінниця – 2024

АНОТАЦІЯ

Пащинін О. А. Правові форми реалізації права власності у сфері господарювання. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» у галузі знань 08 «Право». – Донецький національний університет імені Василя Стуса Міністерства освіти і науки України, Вінниця, 2024.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню правових форм реалізації права власності у сфері господарювання.

У розділі 1 «Загальнотеоретична характеристика правових форм реалізації права власності у сфері господарювання» досліджено поняття, зміст, гарантії, умови та правові форми реалізації права власності у вказаній сфері.

На підставі обґрунтованих правових характеристик реалізації права власності у сфері господарювання запропоновано визначення цього поняття як гарантованого законом здійснення учасником господарських відносин правомочностей власника щодо належних йому сукупності речей та інших цінностей, що можуть використовуватися, використовуються або виробляються в господарській діяльності, яке знаходить вираз у відповідних правових формах з метою задоволення інтересу власника у досягненні економічної та/або соціальної мети господарювання. Конкретизовано, що зміст реалізації права власності у сфері господарювання охоплює цілеспрямовані рішення та дії щодо здійснення власником панування над сукупністю речей та інших цінностей, використання корисних властивостей і привласнення отриманих результатів, визначення юридичної та/або фактичної долі власного майна з отриманням фінансового або іншого зиску.

Конкретизовано види та зміст гарантій реалізації права власності у сфері господарювання: 1) непорушність права власності; 2) здійснення правомочностей власника на свій розсуд, у власних інтересах та з власною

метою; 3) забезпечення рівних умов здійснення права власності; 4) захист права власності.

На підставі аналізу значення терміну «умови» в господарському праві, його використання у законодавстві та підходів до тлумачення, обґрунтовано, що умови реалізації права власності відображаються у законодавчо закріплених межах, заборонах та обмеженнях щодо здійснення правомочностей власника у сфері господарювання, соціального розвитку та охорони навколишнього середовища, і сприяють дотриманню принципу належної обачності щодо прав людини під час ведення господарської діяльності, закріпленого у Керівних принципах ООН з бізнесу і прав людини. Запропоновано принципом належної обачності щодо прав людини доповнити принципи підприємницької діяльності, закріплені у ст. 44 ГК України.

Уточнено, що аксіологічне значення правової форми реалізації права власності у сфері господарювання полягає у тому, що її змістом є прямо встановлений або не заборонений законом спосіб здійснення правомочностей власника, що гарантує реалізацію права власності та забезпечує дотримання умов його реалізації, а її зовнішнім виразом є відповідна правова модель, які разом надають діям власника юридичного значення і забезпечують задоволення його інтересу в досягненні економічної та/або соціальної мети господарювання, у тому числі шляхом державного примусу.

У результаті аналізу наукових підходів щодо розуміння поняття правової форми, змісту суб'єктивного права власності та правового режиму майна у сфері господарювання розроблено сучасну концепцію правових форм реалізації права власності в сфері господарювання, яка визначає внутрішній зміст і зовнішній вираз засновницьких, організаційно-управлінських та розпоряджувальних правомочностей власника; охоплює питання використання і вибуття майна з власності для забезпечення повноти прав власника й надання їм юридичного значення в процесі господарської діяльності; передбачає поділ правових форм на: 1) заснування господарської організації або організації господарської діяльності в інших організаційно-правових формах; 2) користування і

розпорядження майном під час провадження господарської діяльності задля отримання (вилучення) цінності з нього; 3) укладання договору щодо передання майна у власність або користування, або щодо забезпечення виконання господарських зобов'язань; враховує синергетичну роль правових форм у взаємодії між суб'єктивним правом власності та правовим режимом майна.

Уточнено, що договір як правова форма реалізації права власності має дуальну природу, оскільки визначає зміст здійснення власником розпорядження майном та забезпечує дотримання встановленого або дозволеного законом зовнішнього виразу дій власника.

У результаті проведеного дослідження пропонується закріпити у ст. 134 ГК України вищенаведені правові форми реалізації права власності у сфері господарювання, які складають невичерпний перелік таких правових форм.

У розділі 2 «Правові форми реалізації права власності у сфері господарювання шляхом здійснення організаційно-установчих повноважень» проведено ґрунтовне дослідження поняття і змісту організаційно-установчих повноважень щодо реалізації права власності у вказаній сфері. Аргументовано, що цим поняттям є сукупність прав та обов'язків економічного спрямування, які здійснюються самостійно або разом з іншими власниками і охоплюють: 1) засновницькі повноваження з організації провадження господарської діяльності в обраній організаційно-правовій формі та 2) управлінські повноваження щодо цілеспрямованого впливу на провадження господарської діяльності, що прямо або опосередковано стосується майнової основи господарювання.

На підставі системного аналізу положень ГК України уточнено, що здійснення засновницьких повноважень власника майна, на відміну від організаційно-управлінських, знаходиться поза межами організаційно-господарських правовідносин і зобов'язань, і запропоновано внести зміни до ст. 176 ГК України шляхом включення до організаційно-господарських зобов'язань також тих, що виникають між суб'єктами організаційно-господарських повноважень у процесі організації та/або управління господарською діяльністю.

У ході аналізу законодавства і практики заснування господарських організацій конкретизовано правові аспекти цієї правової форми реалізації права власності з акцентом на підставу, зміст, порядок здійснення і значення для власника майна та новоствореної господарської організації.

На підставі порівняльного аналізу правового статусу засновника та учасника товариства додатково обґрунтовано, що саме засновник має первісне право на визначення розміру статутного капіталу і часток у ньому, конкретизацію вимог до його формування, та обов'язок внести майно як вклад до статутного капіталу господарської організації.

Проведений аналіз практики щодо формування статутного капіталу товариств з обмеженою відповідальністю дозволив обґрунтувати пропозицію встановлення солідарної відповідальності всіх учасників ТОВ у разі невиконання загальними зборами приписів ст. 15 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю».

Досліджено здійснення організаційно-управлінських повноважень та обґрунтовано, що ця правова форма реалізації права власності являє собою цілеспрямоване здійснення під час провадження господарської діяльності прав та обов'язків щодо майна, яке складає майнову основу господарювання, зокрема збереження майна, вилучення його корисних властивостей та привласнення отриманих результатів, контроль його стану, визначення фактичної та/або юридичної долі майна з метою задоволення інтересу власника у досягненні економічної та/або соціальної мети господарювання.

Уточнено, що суб'єктом здійснення організаційно-управлінських повноважень є власник майна безпосередньо або шляхом участі в загальних зборах чи створення інших органів управління господарської організації та наділення їх певною частиною організаційно-управлінських повноважень.

Розділ 3 «Правові форми реалізації права власності у сфері господарювання шляхом здійснення розпорядчих повноважень власника» присвячено аналізу певних договорів, якими у сфері господарювання може опосередковуватися реалізація права власності.

Проведено юридичну характеристику господарських договорів щодо передання майна у власність або користування як правової форми реалізації права власності у сфері господарювання та обґрунтовано, що ці договори: є формою опосередкування рішень щодо розпорядження майном; належать до складних форм реалізації права власності; призводять до зміни власника майна або тимчасового припинення правомочностей власника; спрямовані на досягнення економічної мети у вигляді отримання доходу або іншого господарського результату; забезпечують динаміку права власності у сфері господарювання.

На підставі аналізу правозастосовної, зокрема судової, практики зроблено такі висновки. Аргументовано, що акт приймання-передання майна, укладений на виконання договору, є елементом останнього як юридичного факту і має значення для фіксування моменту припинення правомочностей у власника майна, якщо інший момент не встановлено законом або договором. Також обґрунтовано помилковість сформованої судової практики щодо фактичного позбавлення учасника товариства можливості оскаржити правочин, учинений з порушенням порядку надання згоди на його вчинення, і доведення, що така практика обмежує участь цих осіб у реалізації права власності у сфері господарювання, зокрема усуває загальні збори товариства від прийняття управлінського рішення щодо майна товариства.

Обґрунтовано, що публічно-приватне партнерство у відносинах власності є певною формою співробітництва публічних і приватних власників, яке має економічний зміст, оскільки базується на об'єднанні майнових та інших ресурсів, спільних інтересах і взаємовигідних умовах, та правову форму господарського договору.

Узагальнено юридично значимі характеристики публічно-приватного партнерства як договірної форми реалізації права власності у сфері господарювання, а саме: 1) спеціальний суб'єктний склад відносин партнерства, від якого залежить здійснення правомочностей власника майна у сфері господарювання; 2) мета використання майна – задоволення публічних інтересів, створення соціально та/або економічно корисного продукту; 3) зовнішній прояв

здійснення правомочності розпорядження майном, яка щодо об'єктів публічної власності поглинається поняттям управління майном, та правомочностей володіння, користування і у визначених законом випадках розпорядження майном під час такого співробітництва; 4) залежність правового режиму майна, яке використовується або набувається (створюється), від конкретної форми здійснення партнерства; 5) перехід до приватного партнера частини обов'язків і ризиків власника майна, а до публічного партнера функції контролю; 6) здійснення захисту права власності у спосіб визнання договору недійсним та/або повернення майна в державну або комунальну власність.

Уточнено, що передання майна в заставу виступає договірною формою реалізації права власності у сфері господарювання, яка є здійсненням правомочності розпорядження майном шляхом відчуження з відкладальною умовою, та обґрунтовано пропозицію поширити на договори застави режим значного правочину. Для втілення цієї пропозиції запропоновано внести зміни до ст. 44 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» та інших законів. Також обґрунтовано пропозицію розширити коло страхових ризиків щодо майна, яке передане у заставу, з метою підвищення ефективності застави у сфері господарювання в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення економіки України.

З урахуванням отриманих у дисертаційному дослідженні результатів розроблено проект Закону України про внесення змін до Господарського кодексу України та інших законів України щодо удосконалення правового регулювання реалізації права власності у сфері господарювання та Методичні рекомендації щодо реалізації права власності у сфері господарювання.

Ключові слова: власність, воєнний стан, господарський договір, господарське правовідношення, господарська (комерційна) діяльність, господарська організація, захист прав та інтересів, майно, власники корпоративних прав, корпоративні правовідносини, післявоєнне відновлення, правова форма, суб'єкт господарювання, сфера господарювання (економіка), товариство з обмеженою відповідальністю.

ABSTRACT

Pashynin O. Legal Forms of Realization of the Right of Ownership are in the Field of a Menage. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

The dissertation submitted for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 «Law» in field of study 08 «Law». – Vasyl' Stus Donetsk National University of Ministry of Education and Science of Ukraine, Vinnytsia, 2024.

The dissertation is devoted to a comprehensive study of legal forms of the exercise of property rights in the business field.

Chapter 1 "General theoretical characteristics of the legal forms of exercise of the right of ownership in the sphere of management" is devoted to studying the concept, content, guarantees, conditions and legal forms of exercise of property right in the specified sphere.

Based on the well-founded legal characteristics of the exercise of the property right of in the business field, a definition of this concept is proposed as the legally guaranteed exercise by a participant in economic relations of the property rights in relation to the set of things and other values belonging to him or her that can be used, utilized or produced in economic activity, which finds expression in the relevant legal forms in order to satisfy the interest of the owner in achieving the economic and/or social goal of management. It is specified that the content of the exercise of the property in the business field includes purposeful decisions and actions regarding the exercise of control by the owner over a set of things and other values, the use of valuable characteristics and the appropriation of the obtained results, the determination of the legal and/or actual fate of one's own property with the receipt of financial or other gain.

The following types and content of guarantees for the exercise of property rights in the business field are specified: 1) inviolability of property rights; 2) exercising the powers of the owner at his or her own discretion, in his or her own interests and for his or her own purpose; 3) ensuring equal conditions for the exercise of property rights; 4) protection of property rights.

On the basis of the analysis of the meaning of the term "conditions" in economic law, its use in legislation and approaches to interpretation, it is substantiated that the conditions for the exercise of the property rights are reflected in the legally established limits, prohibitions and restrictions on the exercise of the powers of the owner in the sphere of management, social development and environmental protection, and contribute to the observance of the principle of due diligence regarding human rights during the conduct of business activities, enshrined in the UN Guiding Principles on Business and Human Rights. It is suggested that the principle of due diligence regarding human rights should be added to the principles of entrepreneurial activity enshrined in Article 44 of the Civil Code of Ukraine.

It is clarified that the axiological significance of the legal form of the exercise of the property right in the business field is that its content is a way of exercising the rights of the owner which is directly established or not prohibited by law, which guarantees the exercise of the property right and ensures compliance with the conditions of its realization, and its external expression is the corresponding legal model, which together give legal significance to the actions of the owner and ensure the satisfaction of his or her interest in achieving the economic and/or social goal of management, including through state coercion.

As a result of the analysis of scientific approaches to the understanding of the concept of legal form, the content of the subjective right of ownership and the legal regime of property in the sphere of management, a modern concept of legal forms of the exercise of the property right in the sphere of management was developed, which determines the internal content and external expression of founding, organizational management and administrative powers of the owner; regulates the use and removal of property from ownership to ensure the fullness of the owner's rights and giving them legal significance in the process of economic activity; provides for the division of legal forms into: 1) establishment of an economic organization or the organization of economic activity in other organizational and legal forms; 2) use and disposal of property while exercising economic activity in order to obtain (extract) value from it; 3) conclusion of an agreement on the transfer of property into ownership or use, or on

ensuring the fulfillment of economic obligations; takes into account the synergistic role of legal forms in the interaction between subjective ownership and the legal regime of property.

It is clarified that the contract as a legal form of exercise of the property right has a dual nature, as it determines the content of the owner's disposal of property and ensures compliance with the external expression of the owner's actions established or permitted by law.

As a result of the conducted research, it is proposed to enshrine the above-mentioned legal forms of exercise of property right in the business field, which make up a non-exhaustive list of such legal forms, in Article 134 of the Civil Code of Ukraine.

Chapter 2 "Legal forms of exercise of property right in the business field through the exercise of organizational and institutional powers" is devoted to a thorough study of the concept and content of organizational and institutional powers in relation to the exercise of property right in the specified sphere was carried out. It is argued that this concept is a set of rights and obligations of an economic direction, which are carried out independently or together with other owners and include: 1) founding powers to organize the conduct of economic activity in the chosen organizational and legal form and 2) management powers regarding purposeful influence on carrying out economic activities that directly or indirectly relate to the property base of the management.

On the basis of a systematic analysis of the provisions of the Civil Code of Ukraine, it was clarified that the exercise of the founding powers of the property owner, in contrast to the organizational and managerial ones, lies outside of the boundaries of organizational and economic legal relations and obligations, and it is proposed to make changes to Article 176 of the Civil Code of Ukraine by including into organizational and economic obligations also those arising between subjects of organizational and economic powers in the process of organizing and/or managing economic activity.

In the course of the analysis of the legislation and the practice of the establishment of economic organizations, the legal aspects of this legal form of

exercise of property right have been specified, with an emphasis on the basis, content, procedure of implementation and significance for the owner of the property and the newly created economic organization.

On the basis of a comparative analysis of the legal status of the founder and the participant of the company, it is additionally substantiated that it is the founder who has the initial right to determine the size of the authorized capital and shares in it, specify the requirements for its formation, and the obligation to include property as a contribution to the authorized capital of the economic organization.

The conducted analysis of the practice regarding the formation of the authorized capital of limited liability companies made it possible to justify the proposal to establish joint and several liability of all participants of the LLC in case of non-fulfillment by the general meeting of the prescriptions of Article 15 of the Law of Ukraine "On Limited and Additional Liability Companies".

The exercise of organizational and managerial powers was investigated and it was substantiated that this legal form of exercise of property right represents a purposeful exercise during the conduct of economic activity of rights and obligations in relation to property, which constitutes the property basis of management, in particular, the preservation of property, the extraction of its useful properties and the appropriation of the received results, control of its condition, determination of the actual and/or legal fate of the property in order to satisfy the interest of the owner in achieving the economic and/or social goal of management.

It is clarified that the subject of the exercise of organizational and management powers is the property owner directly or by participating in general meetings or creating other management bodies of the economic organization and granting them a certain part of organizational and management powers.

Chapter 3 "Legal forms of exercise of property right in the business field through the exercise of administrative powers of the owner" is devoted to the analysis of certain contracts which can mediate the exercise of the property right in the business field.

The legal characterization of business contracts regarding the transfer of property into ownership or use as a legal form of exercise of property right in the business field was carried out and it was substantiated that these contracts: are a form of mediating decisions regarding the disposal of property; belong to complex forms of realization of property rights; lead to a change in the owner of the property or a temporary termination of the owner's powers; are aimed at achieving an economic goal in the form of obtaining income or other economic results; ensure the dynamics of property rights in the business field.

Based on the analysis of law enforcement, in particular judicial practice, the following conclusions were drawn. It is argued that the act of acceptance and transfer of property, concluded in fulfillment of the contract, is an element of the latter as a legal fact and is important for fixing the moment of termination of the rights of the owner of the property, if no other moment is established by law or contract. It is also substantiated the fallacy of the formed court practice regarding the actual deprivation of a member of the company of the opportunity to appeal the transaction made in violation of the procedure for granting consent to its execution, and the proof that such a practice limits the participation of these persons in the exercise of property rights in the business field, in particular, eliminates the general meetings of the company from adopting management decision regarding the company's property.

It is substantiated that a public-private partnership in property relations is a certain form of cooperation between public and private owners, which has an economic meaning, as it is based on the pooling of property and other resources, common interests and mutually beneficial conditions, and the legal form of an economic contract.

The legally significant characteristics of a public-private partnership as a contractual form of exercise of property rights in the business field have been summarized, namely: 1) a special subject structure of partnership relations, on which the exercise of the rights of the property owner in the business field depends; 2) the purpose of using the property is to satisfy public interests, to create a socially and/or economically useful product; 3) the external manifestation of the authority to dispose

of the property, which in relation to public property objects is absorbed by the concept of property management, and the authority to own, use and, in cases specified by law, dispose of the property during such cooperation; 4) the dependence of the legal regime of the property that is used or acquired (created) as a specific form of partnership implementation; 5) the transfer of part of the responsibilities and risks of the property owner to the private partner, and the control function to the public partner; 6) implementation of the protection of the property right by declaring the contract invalid and/or returning the property into state or communal ownership.

It is specified that the transfer of property as a pledge is a contractual form of exercise of the property rights in the business field, which is the exercise of the authority to dispose of property by way of alienation with a suspensive condition, and the proposal to extend the regime of a significant transaction to pledge contracts has been substantiated. To implement this proposal, it has been offered to amend Article 44 of the Law of Ukraine "On Limited and Additional Liability Companies" and other laws. The proposal to expand the range of insurance risks regarding the property transferred as pledge has also been substantiated, with the aim of increasing the effectiveness of the pledge in the business field in the conditions of martial law and the post-war recovery of the economy of Ukraine.

Taking into account the results obtained in the dissertation research, a project of the Law of Ukraine on Amendments to the Commercial Code of Ukraine and other laws of Ukraine on improving the legal regulation of the exercise of property rights in the business field as well as Methodical recommendations on the exercise of property rights in the business field was developed.

Keywords: ownership, martial law, business contract, economic legal relationship, economic (commercial) activity, economic organization, protection of rights and interests, property, corporate rights holders, corporate legal relations, post-war reconstruction, legal form, business entity, business field (economy), limited liability company.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Пашинін О. А. Юридичні гарантії реалізації права власності у сфері господарювання. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2022. № 1. С. 116–126. URL: <https://jpchdnu.donnu.edu.ua/article/view/13277/13185>.

2. Пашинін О.А., Павлюченко Ю.М. Щодо застави майна як способу реалізації права власності у сфері господарювання. *Право України*. 2023. № 8. С. 80–95. DOI: 10.33498/lopu-2023-08-08.

URL: https://www.pravoua.com.ua/ua/store/pravoukr/pravo_2023_8/pravo_2023_8-s5/

(Особистий внесок: конкретизація правової природи застави та розроблення пропозицій щодо підвищення її ефективності в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення економіки України).

3. Пашинін О. А. Поняття і зміст організаційно-управлінських повноважень власника майна у сфері господарювання. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2023. № 2. С. 114–122. URL: <https://jpchdnu.donnu.edu.ua/issue/view/504>.

4. Пашинін О. А. Договірні форми реалізації права власності у сфері господарювання. *Journal «ScienceRise:JuridicalScience»*. 2024. № 1. С. 44–51. URL: https://journals.uran.ua/sr_law/article/view/301588/293937.

5. Пашинін О. А. Публічно-приватне партнерство як форма реалізації права власності у сфері господарювання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 4. С. 261–265. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-4/60>. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2024/62.pdf.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Пашинін О. А. Щодо організаційно-господарських повноважень власника майна у сфері господарювання. *Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку*: матеріали XVI Міжнар. наук.-практ. конф.

(Київ; Тампере, 07 грудня 2021). / за ред. Є.О. Романенка, І.В. Жукової. Київ; Тампере: ГО «ВАДНД», 2021. С. 128–132. URL: <http://perspectives.pp.ua/public/site/conferency/conf-16.pdf>.

7. Пашинін О. А. Щодо реалізації права власності під час воєнного стану. *Весняні юридичні читання – 2022. Сучасні проблеми законодавства, практики його застосування та юридичної науки*. Випуск XXXI: Матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. «Весняні юридичні читання – 2022». (Вінниця, 28 квітня 2022). Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2022. С. 402–405. URL: https://dnu.sharepoint.com/portals/law/Lists/List5/Attachments/151/ЗБІРНИК%20_Весняні%20читання%20-%202022.pdf.

8. Пашинін О. А., Павлюченко Ю. М. Проблемні питання плати за оренду майна. *Актуальні проблеми приватного та публічного права: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченій 93-річчю від дня народження член-кор. НАПрН України, академіка Міжнародної кадрової академії, Заслуженого діяча науки України, д.ю.н., проф. Процевського О.І.* (Харків, 21 травня 2022). С. 226–229. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/04d46dcc-17e0-4b60-a0bb-254ae6844ee9/content>.

(Особистий внесок: виявлення проблемних питань плати за оренду майна і розроблення шляхів їх подолання).

9. Пашинін О. Реалізація права власності у сфері господарювання за принципом належної обачності. *Бізнес і права людини в Україні: проблеми та рішення під час війни і повоєнного відновлення: зб. матеріалів II-го Всеукр. конкурсу наук. робіт здобувачів вищ. освіти та молодих вчених з нагоди 25-річчя заснування інституції Уповноваж. Верхов. Ради України з прав людини / заг. ред. В.А. Устименка; ред.-упоряд.: А.Є. Санченко, Є.С. Градобоева; упоряд. В.В. Єршов.* Київ: ВАІТЕ, 2023. С. 48–56 (Київ, 12 грудня 2022). URL: <http://surl.li/bfalda>.

10. Пашинін О. А. Щодо обов'язку сплати податку на нерухомість, відмінну від земельної ділянки. *Сучасні проблеми законодавства, практики його застосування та юридичної науки*. Випуск XXXIII: Матеріали Всеукр. наук.-

практ. конф. «Весняні юридичні читання – 2023» (Вінниця, 20 квітня 2023)
Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2023. С. 398–402. URL: <http://surl.li/rtqbix>.

11. Пашинін О. А. Щодо поняття організаційно-установчих повноважень власника майна у сфері господарювання. *Гуманітарний і інноваційний ракурс професійної майстерності: пошуки молодих вчених*: матеріали ІХ Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих учених (Одеса, 15 грудня 2023) Одеса, Львів – Торунь: Liha-Pres, 2023. С. 103–107. DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-357-9-28>. URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/view/251/6925/15592-1>.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	18
ВСТУП	19
ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВИХ ФОРМ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ВЛАСНОСТІ У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ ..	31
1.1. Поняття і зміст реалізації права власності у сфері господарювання	31
1.2. Гарантії та умови реалізації права власності у сфері господарювання ..	50
1.3. Поняття та види правових форм реалізації права власності у сфері господарювання	72
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	94
РОЗДІЛ 2. ПРАВОВІ ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ВЛАСНОСТІ У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ ШЛЯХОМ ЗДІЙСНЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-УСТАНОВЧИХ ПОВНОВАЖЕНЬ	97
2.1. Поняття і зміст організаційно-установчих повноважень власника у сфері господарювання	97
2.2. Заснування господарських організацій	116
2.3. Організаційно-управлінські повноваження власника майна у сфері господарювання	140
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	161
РОЗДІЛ 3. ПРАВОВІ ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ВЛАСНОСТІ У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ ШЛЯХОМ ЗДІЙСНЕННЯ РОЗПОРЯДЧИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ВЛАСНИКА	164
3.1. Договори щодо передання майна у власність або користування	164
3.2. Використання майна у відносинах публічно-приватного партнерства.....	183
3.3. Використання майна для забезпечення виконання зобов'язань	199
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3	214
ВИСНОВКИ	217
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	224
ДОДАТКИ	255

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВС – Верховний Суд
ВСУ – Верховний Суд України
ГК України, Кодекс – Господарський кодекс України
ДПП України – Державно-приватне партнерство
ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини
Закон про ДПП – Закон України «Про державно-приватне партнерство»
Закон про ТОВ та ТДВ – Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»
Законопроект № 6013 – проект Закону про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період
ЗК України – Земельний кодекс України
КГС ВС – Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду
Керівні принципи – Керівні принципи щодо бізнесу та прав людини
КМУ – Кабінет Міністрів України
КСУ – Конституційний Суд України
ПК України – Податковий Кодекс України
ППП – публічно-приватне партнерство
ТОВ – товариство з обмеженою відповідальністю
ЦК України – Цивільний кодекс України

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Власність відіграє ключову роль у соціально-економічному розвитку будь-якого суспільства. В умовах ринкової економіки і розвитку конкуренції власники мають широкі можливості використання майна у сфері господарювання. Право власності займає одне з центральних місць, адже провадження господарської діяльності неможливе без достатньої власної майнової основи, яка супроводжує здійснення виробничих процесів, взаємодію між учасниками господарських відносин, гарантує виконання господарських зобов'язань і забезпечує економічну самостійність суб'єктів господарювання.

Суб'єкти господарських відносин, зокрема господарські організації, активних з яких станом на 01 листопада 2023 року налічувалося 643 602 особи, та фізичні особи-підприємці, яких станом на 01 січня 2024 року обліковувалося більше 1,5 млн [1], на постійній основі здійснюють правомочності власника, зокрема розпорядження майном, що набувають певних правових форм реалізації права власності. З огляду на широке різноманіття відносин у сфері господарювання та способів розпорядження майном правові форми реалізації права власності мають забезпечувати широкі можливості власника, зокрема щодо здійснення засновницьких повноважень власника, управління майном під час провадження діяльності, розпорядження майном шляхом вступу у відповідні договірні відносини. Водночас кризові зовнішні умови провадження господарської діяльності, насамперед, введений воєнний стан значною мірою позначаються на реалізації права власності у сфері господарювання.

У практичній площині сфери господарювання правові форми реалізації права власності опосередковують майново-договірні, корпоративні, організаційно-господарські та інші господарські відносини. Як свідчать дані, наведені в Аналізі стану здійснення правосуддя при розгляді господарських справ за 2023 рік, левову частку справ, а саме 64% (більше 52 тис справ) складають майнові спори, корпоративні спори становлять 3,1% (2 503 справи) та

спори щодо захисту права власності – 1,4% (1128 справ) [2]. Приведені дані свідчать про наявність певних проблем при реалізації права власності у сфері господарювання. Практична проблематика правових форм реалізації права власності пов'язана зі спірними ситуаціями щодо формування статутного капіталу, розподілу повноважень між органами господарської організації щодо управління, зокрема розпорядження, майном, виконання і правових наслідків договорів, предметом яких є майно, що передане у користування або в якості забезпечення виконання зобов'язань тощо.

Ефективність правових форм реалізації права власності у сфері господарювання залежить від їх належного правового забезпечення. Згідно з ст. 92 Конституції України правовий режим власності визначається виключно законами України, а згідно з ч. 3 ст. 134 Господарського кодексу України (далі – ГК України) правові форми реалізації у сфері господарювання визначаються цим Кодексом і законом. Однак, у законодавстві відсутнє чітке і системне закріплення правових форм реалізації права власності. Крім ГК України, норми щодо правових форм реалізації права власності закріплені в Цивільному кодексі України (далі – ЦК України), інших законах та підзаконних нормативно-правових актах, у тому числі прийнятих за час введеного воєнного стану в Україні. Розпорошеність відповідних положень між багатьма нормативно-правовими актами, прогалини у регулюванні, неконкретність змісту норм та їх суперечливість між собою значно знижують ефективність правового регулювання відносин власності у сфері господарювання. Це потребує напрацювання шляхів удосконалення законодавчої регламентації правових форм реалізації права власності, як одного з важливих чинників сталого розвитку відносин власності та посилення правового господарського порядку в цілому.

Розвинуті правові форми реалізації права власності у сфері господарювання мають важливе значення з огляду на вибір нашою державою європейського вектору розвитку. Так, наявність правових форм, які можуть легітимізувати широке коло способів здійснення правомочностей власника, відповідає праву на мирне володіння майном і пропорційності втручання

держави у це право, закріплених у ст. 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, ратифікованого Україною у 1997 році. Ці базові положення виступають орієнтиром законотворчої та правозастосовної діяльності в Україні, зокрема й як кандидата на вступ до Європейського союзу.

Сучасний стан наукової розробки зазначеної проблематики свідчить про охоплення дослідженнями окремих аспектів правових форм реалізації права власності у сфері господарювання, зокрема у докторських дисертаціях О. А. Беяневич «Теоретичні проблеми господарського договірного права» (2006), В. А. Устименка «Власність територіальної громади міста (господарсько-правові аспекти)» (2007), А. М. Захарченка «Управління об'єктами державної власності» (2017), кандидатських дисертаціях В. І. Маркова «Створення та реєстрація суб'єктів підприємництва недержавного сектору економіки» (2004), Р. А. Джабраїлова «Правове забезпечення ефективного використання об'єктів комунальної власності» (2005), О. А. Медведевої «Концесія як правова форма використання державного майна у господарській діяльності недержавними суб'єктами» (2005), М. В. Мащенко «Господарська діяльність з управління майном: поняття, суб'єкти, види» (2007), Є. М. Ключової «Особливості господарсько-правового регулювання договору безоплатної передачі майна (порівняльний аспект)» (2010) та деяких інших. Певною мірою це питання розкрито у дослідженнях в інших галузях юридичної науки, зокрема авторства: І. О. Зозуляк, І. Р. Калаура, О. А. Михайленко, Н. Б. Москалюк, В. В. Носіка, Ю. П. Пацурківського, О. В. Розгон, Ф. М. Ханієвої, О. С. Харченко, Ю. В. Щербяк та інших.

Незважаючи на широку розробку різних аспектів реалізації права власності, водночас модернізація національного законодавства, розширення об'єктів права власності і змісту правомочностей власників роблять необхідним проведення комплексного і системного дослідження загальних правових форм реалізації права власності у сфері господарювання, незалежно від видів майна та його економічних форм. Теоретичні напрацювання у цій сфері сприятимуть

поглибленню розуміння загальних правових моделей господарських відносин з реалізації права власності, забезпеченню правової визначеності та передбачуваності цих господарських відносин.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано згідно з планом науково-дослідної діяльності юридичного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса у межах теми «Господарсько-правове та адміністративно-правове забезпечення сталого розвитку» (ДР №:0122U002339 від 15.04.2022 р.), за яким дисертантом здійснено науково-теоретичну розробку правових форм реалізації права власності у сфері господарювання, визначено шляхи подальшого вдосконалення законодавства та практики його застосування у цій сфері.

Мета й завдання дослідження. Метою дослідження виступає обґрунтування нових та доопрацювання існуючих науково-теоретичних положень щодо правових форм реалізації права власності у сфері господарювання і розроблення напрямів удосконалення законодавчого регулювання відносин у цій сфері.

Для досягнення мети дослідження визначено такі завдання:

- дослідити і розробити визначення поняття правових форм реалізації права власності у сфері господарювання, конкретизувати його зміст;
- здійснити аналіз та конкретизацію гарантій та умов реалізації права власності у сфері господарювання;
- проаналізувати поняття і види правових форм реалізації права власності у сфері господарювання з їх уточненням і конкретизацією;
- дослідити поняття і розкрити зміст організаційно-установчих повноважень власника у сфері господарювання;
- дослідити питання заснування господарських організацій з конкретизацією правових аспектів його змісту як форми реалізації права власності;
- провести аналіз та конкретизувати положення щодо організаційно-управлінських повноважень власника майна у сфері господарювання;

- проаналізувати договори щодо передання майна у власність або користування та здійснити їх юридичну характеристику;
- проаналізувати й доопрацювати питання використання майна у відносинах публічно-приватного партнерства;
- дослідити та доопрацювати питання використання майна для забезпечення виконання зобов'язань.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що складаються у сфері господарювання щодо реалізації права власності.

Предмет дослідження – правові форми реалізації права власності у сфері господарювання.

Методи дослідження. Дисертаційну роботу виконано з використанням загальнонаукових методів пізнання та спеціальних методів юридичної науки.

Діалектичний метод покладено в основу всього дослідження, що дозволило комплексно проаналізувати економіко-правовий зв'язок права власності та правових форм його реалізації у сфері господарювання, розвиток правового регулювання відносин власності, виявити його суперечності та напрями подальшого удосконалення. Використання формально-логічного методу дозволило проаналізувати основні поняття теми дослідження, сформулювати та доопрацювати їх визначення, а також дослідити особливості та структуру правовідносин при використанні різних правових форм реалізації права власності. За допомогою системно-структурного методу досліджено місце правових форм реалізації права власності в механізмі правового регулювання, зв'язок з гарантіями та умовами реалізації цього права, розкрито особливості певних правових форм реалізації права власності. Порівняльно-правовий метод застосовано при дослідженні питань заснування господарських організацій, здійснення організаційно-управлінських повноважень, публічно-приватного партнерства. Додатковим виступив статистичний метод, використаний для дослідження правозастосовної практики щодо реалізації права власності у сфері господарювання.

Теоретичну основу дослідження, крім робіт вищезгаданих авторів, склали наукові праці таких вчених, як: К. І. Апанасенко, В. Р. Біла, В. В. Брановицький, О. М. Вінник, О. П. Віхров, О. В. Гарагонич, Б. В. Деревянко, О. В. Дзера, Л. М. Дорошенко, І. Ф. Коваль, Я. О. Короташ, Р. Коуз, А. В. Мягкий, А. Оноре, І. М. Перчеклій, О. П. Подцерковний, Г. В. Пронська, Н. В. Рев'юк, А. В. Смітюх, І. В. Спасибо-Фатєєва, Р.Б. Шишка, Н. В. Щербакова, В. С. Щербина та інші.

Емпіричну базу дослідження склали положення законодавства та практики його застосування, міжнародних документів, статистичних даних.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що обґрунтовано нові та доопрацьовано існуючі науково-теоретичні положення щодо правових форм реалізації права власності у сфері господарювання та розроблено пропозиції з вдосконалення чинного законодавства в цій сфері.

Наукова новизна одержаних у дисертації результатів конкретизується в основних положеннях, висновках, пропозиціях:

уперше:

обґрунтовано визначення поняття реалізації права власності у сфері господарювання як гарантованого законом здійснення учасником господарських відносин правомочностей власника щодо належних йому сукупності речей та інших цінностей, що можуть використовуватися, використовуються або виробляються в господарській діяльності, яке знаходить вираз у відповідних правових формах з метою задоволення інтересу власника у досягненні економічної та/або соціальної мети господарювання;

обґрунтовано, що умови реалізації права власності відображаються у законодавчо закріплених межах, обмеженнях та заборонах щодо здійснення правомочностей власника у сфері господарювання, соціального розвитку та охорони навколишнього середовища, і сприяють дотриманню принципу належної обачності щодо прав людини під час ведення господарської діяльності, закріпленого у Керівних принципах ООН з бізнесу і прав людини;

розроблено сучасну концепцію правових форм реалізації права власності в сфері господарювання, яка визначає внутрішній зміст і зовнішній вираз

засновницьких, організаційно-управлінських та розпоряджувальних правомочностей власника; охоплює питання використання і вибуття майна з власності для забезпечення повноти прав власника й надання їм юридичного значення в процесі господарської діяльності; передбачає поділ правових форм на: 1) заснування господарської організації або організації господарської діяльності в інших організаційно-правових формах; 2) користування і розпорядження майном під час провадження господарської діяльності задля отримання (вилучення) цінності з нього; 3) укладання договору щодо передання майна у власність або користування, або щодо забезпечення виконання господарських зобов'язань; враховує синергетичну роль правових форм у взаємодії між суб'єктивним правом власності та правовим режимом майна.

Удосконалено положення щодо:

аксіологічного значення правової форми реалізації права власності у сфері господарювання шляхом уточнення, що її змістом є прямо встановлений або не заборонений законом спосіб здійснення правомочностей власника, що гарантує реалізацію права власності та забезпечує дотримання умов його реалізації, а її зовнішнім виразом є відповідна правова модель, які разом надають діям власника юридичного значення і забезпечують задоволення його інтересу в досягненні економічної та/або соціальної мети господарювання, зокрема шляхом державного примусу;

сутності договору як правової форми реалізації права власності шляхом обґрунтування його дуальної природи, зокрема визначення змісту здійснення власником правомочності розпорядження майном та забезпечення дотримання встановленого або дозволеного законом зовнішнього виразу дій власника;

місця засновницьких повноважень власника майна шляхом обґрунтування, що їх здійснення на відміну від організаційно-управлінських повноважень знаходиться поза межами організаційно-господарських правовідносин і зобов'язань та внесення пропозиції змін до ст. 176 ГК України щодо їх включення до організаційно-господарських зобов'язань;

суб'єктів здійснення організаційно-управлінських повноважень через уточнення, що ці повноваження здійснюються власником майна безпосередньо або шляхом участі в загальних зборах, або шляхом створення інших органів управління господарської організації та наділення їх певною частиною організаційно-управлінських повноважень;

правової природи застави з уточненням, що передання майна в заставу виступає договірною формою реалізації права власності у сфері господарювання, яка опосередковує здійснення правомочності розпорядження майном шляхом відчуження з відкладальною умовою, та пропозицією поширення на договори застави режиму значного правочину.

Дістали подальшого розвитку положення щодо:

поняття реалізації права власності у сфері господарювання шляхом конкретизації його правових характеристик: 1) гарантоване законом здійснення учасником господарських відносин правомочностей власника щодо належних йому сукупності речей та інших цінностей; 2) вираження у певних правових формах; 3) залежність від суб'єктно-об'єктного складу права власності; 4) спрямованість на задоволення інтересу власника у досягненні економічної та/або соціальної мети господарювання;

змісту реалізації права власності у сфері господарювання з конкретизацією, що він охоплює цілеспрямовані рішення та дії щодо здійснення власником панування над сукупністю речей та інших цінностей, використання їх корисних властивостей і привласнення отриманих результатів, визначення юридичної та/або фактичної долі власного майна з отриманням фінансового або іншого зиску;

гарантій реалізації права власності у сфері господарювання з виокремленням таких їх видів: 1) непорушність права власності; 2) здійснення правомочностей власника на свій розсуд, у власних інтересах та з власною метою; 3) забезпечення рівних умов здійснення права власності; 4) захист права власності;

організаційно-установчих повноважень щодо реалізації права власності з конкретизацією, що це сукупність прав та обов'язків економічного спрямування, які здійснюються самостійно або разом з іншими власниками та охоплюють: 1) засновницькі повноваження щодо організації провадження господарської діяльності в обраній організаційно-правовій формі та 2) управлінські повноваження щодо цілеспрямованого впливу на провадження господарської діяльності, що прямо або опосередковано стосується майнової основи господарювання;

правових аспектів заснування господарських організацій шляхом конкретизації підстави, змісту, порядку здійснення та значення цієї правової форми реалізації права власності у сфері господарювання;

правового статусу засновника з обґрунтуванням, що особливості його статусу порівняно з учасником товариства полягають у тому, що він має первісне право на визначення розміру статутного капіталу і часток у ньому, конкретизацію вимог до його формування, та обов'язок внести майно як вклад до статутного капіталу господарської організації;

організаційно-управлінських повноважень як правової форми реалізації права власності у сфері господарювання шляхом конкретизації, що вони являють собою цілеспрямоване здійснення під час провадження господарської діяльності прав та обов'язків щодо майна, яке складає майнову основу господарювання, зокрема збереження майна, вилучення його корисних властивостей та привласнення отриманих результатів, контроль його стану, визначення фактичної та/або юридичної долі майна з метою задоволення інтересу власника у досягненні економічної та/або соціальної мети господарювання;

юридичної характеристики господарських договорів щодо передання майна у власність або користування як правової форми реалізації права власності у сфері господарювання шляхом обґрунтування, що вони: є формою опосередкування рішень щодо розпорядження майном; належать до складних форм реалізації права власності; призводять до зміни власника майна або тимчасового припинення правомочностей власника; спрямовані на досягнення

економічної мети у вигляді отримання доходу або іншого господарського результату; забезпечують динаміку права власності у сфері господарювання;

акту приймання-передання майна, який укладається на виконання договору про передання майна у власність або користування, шляхом додаткової аргументації, що він є елементом договору як юридичного факту та слугує для фіксування моменту припинення правомочностей у власника майна, якщо інший момент не встановлено законом або договором;

практики застосування законодавства щодо значних правочинів шляхом обґрунтування її помилковості і доведення, що сформована судова практика щодо фактичного позбавлення учасників товариства можливості оскаржити правочин, учинений з порушенням порядку надання згоди на його вчинення, обмежує участь цих осіб у реалізації права власності у сфері господарювання, зокрема усуває загальні збори товариства від прийняття управлінського рішення щодо майна товариства;

публічно-приватного партнерства у відносинах власності з конкретизацією, що це форма співробітництва публічних і приватних власників, яка має економічний зміст, оскільки базується на об'єднанні майнових та інших ресурсів, спільних інтересах і взаємовигідних умовах, та правову форму господарського договору, та узагальненням юридично значимих характеристик ППП як договірної форми реалізації права власності у сфері господарювання.

Практичне значення отриманих у ході дослідження результатів полягає в тому, що висновки та пропозиції можуть бути використані у:

– *правотворчій діяльності* – для вдосконалення норм відповідного законодавства (підготовлено проект Закону України про внесення змін до Господарського кодексу України та деяких законів України щодо удосконалення регулювання відносин власності та пояснювальну записку до нього; Додаток А; довідка № 449/01-99 від 11.10.2024, видана народним депутатом України Іриною НИКОРАК, Додаток В);

– *правозастосовній практиці*, зокрема для вдосконалення практики застосування законодавства у сфері господарювання при реалізації права

власності шляхом використання певних правових форм (Методичні рекомендації щодо реалізації права власності суб'єктами господарювання (Додаток Б); акт впровадження № 24/10-03 від 14.10.2024 Адвокатського об'єднання «ЕВЕРЛІГАЛ» (Додаток Г), довідка про впровадження результатів дисертаційного дослідження № 14/10-919 від 14.10.2024 р. ТОВ «ЗАММЛЕР Україна» (Додаток Д);

– *освітньому процесі* – під час викладання навчальних дисциплін «Господарське право» та «Корпоративне право» (Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження № 18-24/12.0-24 від 25.09.2024 р.; Додаток Е);

– *науково-дослідній роботі* – дискусійні дисертаційні положення та висновки можуть стати підґрунтям для подальших наукових досліджень правових проблем реалізації права власності у сфері господарювання.

Особистий внесок здобувача. Основні положення, узагальнення, висновки, рекомендації, пропозиції, сформульовані в дисертації, отримано та зроблено автором на підставі самостійних досліджень наукової літератури, законодавства, правозастосовної практики, інших джерел. Особистий внесок у публікаціях, виконаних у співавторстві, вказано в списку публікацій здобувача.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження обговорювалися на науково-практичних конференціях, зокрема на: XVI Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку» (Київ; Тампере, 07 грудня 2021); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Весняні юридичні читання – 2022» (Вінниця, 28 квітня 2022); IV Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми приватного та публічного права», присвяченій 93-річчю від дня народження члена-кореспондента НАПрН України, академіка Міжнародної кадрової академії, Заслуженого діяча науки України, д.ю.н., професора Процевського О.І. (Харків, 21 травня 2022); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Весняні юридичні читання – 2023» (Вінниця, 20 квітня 2023); IX Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих учених «Гуманітарний і інноваційний ракурс професійної

майстерності: пошуки молодих вчених» (Одеса, 15 грудня 2023) та II Всеукраїнському конкурсі наукових робіт здобувачів вищої освіти та молодих вчених з нагоди 25-річчя заснування інституції Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (Київ, 12 грудня 2022).

Публікації. Основні наукові положення та результати дисертаційного дослідження висвітлено в одинадцяти наукових працях, з-поміж яких: 5 наукових статей у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України з присвоєнням категорії «Б», та 6 публікації за матеріалами міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій.

Структура дисертації обумовлена метою, завданнями й предметом дослідження та складається із анотації, вступу, трьох розділів і дев'яти підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальних обсяг роботи становить 281 сторінку. Список використаних джерел налічує 291 найменування.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВИХ ФОРМ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ВЛАСНОСТІ У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ

1.1 Поняття і зміст реалізації права власності у сфері господарювання

Для сфери господарювання реалізація права власності виступає передумовою організації і здійснення будь-якої господарської діяльності. Тому ефективне функціонування сфери господарювання можливе за умови чіткого розуміння власниками майна цього поняття, його змістовного наповнення та належного правового забезпечення здійснення свого права власності.

Істотну роль реалізації права власності для сфери господарювання визнано на законодавчому рівні. Так, у ст. 133 ГК України право власності поставлене на перше місце серед речових прав, які становлять основу правового режиму майна суб'єктів господарювання, на якій базується їх господарська діяльність. Словосполучення «реалізація права власності» використано у конструкції норми ст. 134 ГК України, в ч. 3 якої зазначено, що правові форми реалізації права власності у сфері господарювання визначаються цим Кодексом і законом, проте визначення поняття реалізації права власності у сфері господарювання на законодавчому рівні не закріплене. Положення щодо права власності міститься також у ЦК України та низці законів, системний аналіз положень яких дозволить конкретизувати зміст цього права.

Категорія права власності у сфері господарювання виступала предметом дослідження багатьох науковців, серед яких: О. А. Беляневич, О. М. Вінник, Р. А. Джабраїлов, Г. В. Пронська, В. А. Устименко, В. С. Щербина та інші. Проте на сучасному етапі поняття і зміст реалізації права власності у сфері господарювання потребують додаткового дослідження.

З метою розкриття поняття і змісту реалізації права власності у сфері господарювання доцільно присвятити увагу всім його складовим.

Власність та право власності традиційно розглядаються в економічному та юридичному аспектах. Зокрема, автори підкреслюють багатоаспектність поняття «власність», яке розкривається у різних значеннях, у тому числі як економічні відносини щодо розподілу матеріальних благ і як юридична категорія «право власності» [3]. Також власність розглядається як соціально-економічний інститут, від якого залежить стан господарських відносин, рівень соціальної справедливості та соціальний статус громадян [4, с. 25]. Надважливе значення інституту власності для сталого розвитку економіки та ефективного здійснення господарської діяльності підкреслюється й в інших наукових роботах.

Власність як економічна категорія розкриває відношення суб'єкта до цінностей, процесу їх створення, введення в сферу господарювання при взаємодії між різними суб'єктами. Економічний аспект власності вказує на належність наявних засобів виробництва і одержуваних продуктів праці певному суб'єкту. Поняття власності є одним із способів розкриття ставлення суб'єкта до матеріальних благ, а також позначення суспільних відносин між суб'єктами щодо власного (чужого) майна. Як зазначається у літературі, суть цих відносин полягає у пануванні власника над майном, забезпеченні недопущення будь-яких перешкод власнику у реалізації свого права [5, с. 211; 6, с. 602], у тому числі передання майна іншим суб'єктам.

Заслуговує на увагу узагальнення поглядів на власність, сформованих в економічній науці, представлене у статті Ю.В. Біцюри. Автор наводить тезу, що власність реалізується через систему виробничих відносин, зокрема, розподілу, обміну та споживання, в яких відбувається процес поєднання факторів виробництва, результатом якого є привласнення його результатів. Також автор згадує закон у зв'язку власності і привласнення, який полягає у кругоподібному процесі переходу юридичного змісту власності (вольові відносини володіння, розпорядження і використання майна, втілені у правовій формі) в її економічний зміст (виробничі відносини, тобто діяльні відносини володіння, розпорядження і

використання, в результаті яких з'являються нові блага) з подальшим закріпленням останнього в юридичній формі (приналежність нових благ відповідним суб'єктам виробничих відносин) [7, с. 39]. Тому можна узагальнити, що власність розглядають основою кожного суспільного способу виробництва, ядром системи виробничих відносин, що визначає тип і характер функціонування цієї системи.

Загалом, історичний розвиток права власності можна представити як процес формування розуміння того, що особі можуть належати певні речі, сукупності речей, які можуть використовуватися для задоволення власних потреб чи досягнення власних інтересів. Право власності є наслідком усвідомлення і протиставлення свого та чужого. Водночас потрібно згадати, що в юридичній науці розроблено декілька теорій (концепцій) походження права власності, які аналізуються різними авторами [3; 8; 9], і в яких різною мірою підтверджується можливість використання власного майна для господарювання, враховується зв'язок економічних відносин власності з правом власності. Не можна заперечувати той факт, що розвиток продуктивних сил значно сприяв становленню економічних відносин власності, які з рештою потребували юридичного закріплення. Все це сформувало розуміння необхідності юридичного визначення відношення особи до речі (майна) та врегулювання відносин власності у суспільстві.

Економічні відносини власності поступово отримали юридичну форму, втілившись у категорію «право власності», яка знайшла закріплення у формалізації суб'єктивного права власності, появі норм права щодо реалізації, охорони та захисту права власності з подальшим їх оформленням в міжгалузевий інститут права власності. На сучасному етапі не тільки представниками науки господарського права визнається тісний зв'язок економічних відносин власності, як певного типу суспільних відносин, в яких здійснюється присвоєння засобів виробництва та його результатів і які регулюються нормами права [10, с. 62], взаємозв'язок економічної та юридичної складової власності [11, с. 14], похідний характер відносин права власності від економічних відносин власності [12, с. 23;

13, с. 31–32]. Викладене можна підсумувати тезою, викладеною у монографії С. Степаненко, Л. Яковенко і цитованою в інших роботах, що відносини власності являють собою сукупність взаємодій між людьми з приводу привласнення і відтворення виробничих ресурсів та інших, непродуктивних об'єктів, а також відношення людей до цих об'єктів як вираження наявності чи відсутності прав власності щодо них [14, с. 60]. Ця теза відображає загальний погляд на первинну економічну сутність відносин власності, значення власності для розвитку сфери господарювання і вкотре підтверджує необхідність правового регулювання цих відносин.

У юридичній площині сформовано розуміння права власності в об'єктивному та суб'єктивному значенні. В об'єктивному значенні право власності є сукупністю правових норм, через які держава закріплює умови належності того чи іншого майна певним суб'єктам, визначає обсяги і зміст прав та обов'язків власника, порядок та форми реалізації повноважень власника, встановлює межі економічного панування над майном, закріплює способи і засоби правової охорони та захисту права власності [6, с. 603].

Розкриття права власності в суб'єктивному значенні може мати різні інтерпретації. Наприклад, Ю. П. Пацурківський визначає його як сукупність закріплених в позитивному праві можливостей, які виникають у суб'єкта внаслідок вступу у відносини володіння, користування і розпорядження предметами матеріального і нематеріального світу, що використовуються у майновому обігу [15, с. 5]. Однак, узагальнено, його можна визначити як основне речове право, зміст якого складають правомочності (повноваження, права) власника щодо володіння, користування і розпорядження майном.

В юридичній науці, зокрема, науці цивільного права, знайшла розвиток концепція права власності як суб'єктивного права через відношення особи до речі, що проявляється у встановленні певного ідеального юридичного і безпосереднього зв'язку між ними, тобто річ (сукупність речей) підпадає під повну волю особи, знаходиться під її повним пануванням, належить їй, при тому, що інші особи повинні утримуватися від дій, які можуть порушити чи

перешкоджати здійсненню волі власника. У такому розумінні суб'єктивне право власності належить до абсолютних прав особи [16, с. 124].

Науковці висловлюють думку, що поява речових прав і формування права власності як абсолютного права є визначальною передумовою для розвитку економічних відносин, здійснення підприємництва і розвитку ринкової економіки [17; 15, с. 8]. Можна погодитися з тим, що інститут права власності, зокрема, приватної, є і передумовою, і результатом розвитку ринкових відносин.

Для сфери господарювання розуміння права власності в об'єктивному та суб'єктивному значенні набуває певної специфіки. Науковці висловлюють думку, що право власності в об'єктивному значенні має забезпечити рівні засади розвитку множини економічно різноманітних відносин власності, котрі знаходять зовнішній прояв у відповідних формах власності [18, с. 367]. Право власності у суб'єктивному значенні конкретизується через вказівку на сферу господарювання як сферу, в якій здійснюються правомочності власника, та визначального значення майна для здійснення господарської діяльності. Реалізація права власності є невід'ємним елементом права власності в обох значеннях, і може розглядатися способом, за допомогою якого закріплені у праві обсяг і зміст прав та обов'язків власника знаходять практичне втілення.

Ця думка ґрунтується як на загальному розумінні слова «реалізація», так і наукових поглядах щодо реалізації або здійснення права власності.

У Словнику української мови слово «реалізація» означає дію у значенні дієслова «реалізовувати», тобто здійснювати, робити реальним, втілювати щонебудь у життя [19, с. 466]. Реалізація права власності означає певні дії (здійснення дій) щодо власного майна.

Якщо реалізація права власності є практичним проявом відповідного суб'єктивного права, то потрібно приділити увагу поняттю реалізації права. Воно розроблене у теорії права і бере за основу розуміння терміну «право» як регулятора суспільних відносин, а не лише як суб'єктивного права певної особи. В теорії держави і права під реалізацією права розуміють «практичне втілення у життя правових настанов через правомірну поведінку суб'єктів з метою

задоволення потреб людини, суспільства та держави, тобто досягнення бажаного особистого чи соціального результату» [20, с. 33]; таку поведінку учасників суспільних відносин, яка цілковито узгоджується з приписами правових норм і ґрунтується на них; втілення положень правових норм в фактичній діяльності учасників суспільних відносин, результатом реалізації права є правопорядок, певним чином організовані суспільні відносини, зовнішній прояв правового регулювання та його кінцевий результат [21, с. 57–58]. Також можна прослідкувати певні відмінності між реалізацією права і здійсненням особою суб'єктивних прав та обов'язків, що відносять до безпосередньої реалізації права, в межах якої виділяють декілька форм, зокрема: дотримання, виконання, використання [22]. Під використанням як формою безпосередньої реалізації права прийнято розуміти користування правовими можливостями або суб'єктивними правами, що закріплені у нормі права, з метою забезпечення певного приватного інтересу, у той час як дотримання полягає в не порушенні встановлених заборон, а виконання – у чіткому здійсненні передбачених нормою права зобов'язань [23, с. 186–187].

Проведений аналіз наукової літератури свідчить, що поняття реалізації права власності визнається складним правовим явищем, яке пов'язується із здійсненням відносин власності або із реалізацією суб'єктивних прав взагалі і підкреслюють спрямованість реалізації цього права на отримання певного кінцевого результату власником [24, с. 117], що узгоджується з поглядами на реалізацію права загалом.

Деякі дослідники розмірковують над співвідношенням понять «право власності» та «здійснення права власності». Так, Л. В. Поліщук вбачає, що це співвідношення між можливістю та дійсністю, ґрунтуючи свою тезу на тому, що зміст суб'єктивного права власності являє собою можливу поведінку суб'єкта, а здійснення є змістом реальних конкретних дій, що пов'язані з перетворенням цих можливостей в реальність на основі волі і дій власника [25, с. 100]. Дослідниця пропонує визначати здійснення права власності як комплекс заходів, тобто активні чи пасивні дії, що спрямовані на реалізацію правомочностей володіння,

користування та розпорядження майном та інших правомочностей, які складають зміст суб'єктивного права з належним майном з метою задоволення законних потреб та інтересів власника [25, с. 100]. Подібне розуміння здійснення права приватної власності як фактичної реалізації правомочною особою можливостей, що складають зміст приналежного їй суб'єктивного права власності підтримується іншими дослідниками [26, с. 6].

Потрібно погодитися з тим, що реалізація права власності є похідною від суб'єктивного права і, з тим, що право власності визначає статику суб'єктивного права, а реалізація цього права демонструє динаміку відносин власності, оскільки охоплює реальне здійснення правомочностей власника [25, с. 103].

Поряд із сприйняттям реалізації права власності як певного процесу, потрібно звернути увагу й на результат такого процесу, його важливість для власника майна. Значною мірою результат реалізації права власності обумовлений сферою реалізації – сферою господарювання, в якій має місце виробництво, розподіл, обмін, споживання, привласнення власником кінцевих результатів здійснення своїх правомочностей.

Результатом реалізації права власності виступає задоволення економічних потреб та законних інтересів власника. Для сфери господарювання характерна наявність приватних і публічних інтересів [27], на досягнення яких може спрямовуватися реалізація права власності, залежно від статусу власника майна та об'єктів права власності. Здійснюючи своє право, суб'єкт права власності має певні соціально-економічні та юридичні цілі. За своїм змістом реалізація права власності виступає в ролі задоволення на базі власності тих чи тих потреб власника та його інтересів. В економічному сенсі реалізація права власності у сфері господарювання має задовольняти певну економічну мету і бути пов'язаною з можливістю привласнення результатів реалізації права власності (наприклад, виробленого товару, коштів, інших вигод). Поряд із цим реалізація права власності у сфері господарювання має соціальні, екологічні, правові та інші наслідки. Тому кінцевий результат реалізації права власності потрібно розглядати як певне узгодження в діях та рішеннях власника власної волі і

намірів з вимогами правових норм здійснити чи утриматися від здійснення певних дій і рішень. Подібна думка висловлювалася в юридичній літературі раніше. Деякі дослідники зазначали, що кінцевий результат реалізації права власності являє собою досягнення відповідності між вимогами правової норми здійснити чи утриматися від здійснення певних дій і фактичними діями власника [24, с. 118]. До цього варто додати, що у певних випадках результат реалізації повноважень власника прямо передбачений нормою права (наприклад, реалізація права власності щодо державного і комунального майна). Як проміжний підсумок, реалізацію права власності можна визначити як здійснення реальних конкретних дій власником, спрямованих на досягнення його інтересу.

Реалізація права власності можлива лише в реальних соціально-економічних відносинах і в більшості випадків здійснюється в межах правовідносин. Беручи до уваги розуміння права власності в об'єктивному значенні, положення Конституції України (статті 13, 41) та інших законів (статті 5, 133 ГК України, ст. 319 ЦК України), реалізація права власності базується на низці законодавчих гарантій, проте не як опортуністична поведінка суб'єкта, а відповідно до певних умов і обмежень, охоплюючи всі форми безпосередньої реалізації права, що передбачають виконання власником обов'язків.

Продовжуючи дослідження, потрібно приділити увагу таким важливим питанням, як об'єкти і суб'єкти права власності у сфері господарювання.

На підставі ст. 316 ЦК України, об'єктами права власності є речі (майно). В науці цивільного права неодноразово підкреслено значення правильного розуміння поняття майна для юридичної науки і для практичної сфери. Зокрема, О. В. Дзера вбачав у різних значеннях терміну «майно» практичну важливість для визначення конкретних прав й обов'язків сторін у правовідносинах, де майно виступає об'єктом. Науковець вказував, що потрібно щоразу визначати зміст цього терміну шляхом тлумачення тексту правової норми [28, с. 314]. Важливість поняття майна саме для здійснення реалізації права власності підкреслював також С. А. Гришин [29].

На сучасному етапі висловлюється думка щодо особливого значення юридичного поняття майна в умовах ринкової економіки. Зокрема, питання об'єктів права власності, поняття та складу майна у сфері господарювання є важливим з огляду на необхідність чіткого розуміння, щодо яких об'єктів може виникати і бути реалізованим право власності. У фаховій літературі при розкритті цього питання вдаються до цитування положення ст. 139 ГК України та порівняльного аналізу з відповідними положеннями ст. 190 та деяких інших статей ЦК України.

Аналіз положень ст. 139 ГК України та ст. 190 ЦК України дозволяє зауважити на тому, що певна різниця у змістовному розумінні поняття майна між цими Кодексами присутня. Так, майном у сфері господарювання визнається сукупність речей та інших цінностей (включаючи нематеріальні активи). Майном за ЦК України вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки.

У галузі господарського права поняття «майно» набуває додаткових ознак, які закріплено у ст. 139 ГК України і які підкреслюють особливості названої сфери господарювання і майна у цій сфері. Так, майно у сфері господарювання повинно: 1) мати вартісне визначення; 2) вироблятися чи використовуватися у діяльності суб'єктів господарювання; 3) відображатися в їх балансі або враховуються в інших передбачених законом формах обліку майна суб'єктів господарювання. Певною мірою можна погодитися із С. А. Грішиним у тому, що визначення поняття майна у ЦК України пояснює його з точки зору права, а у ГК України – з точки зору економіки [29].

Досліджуючи поняття майна у сфері господарювання як об'єкта права власності потрібно звернути увагу на склад майна, зупинившись на окремих поняттях, що сприятиме більш глибокому розумінню змісту реалізації права власності у досліджуваній сфері. На різних етапах розвитку об'єктами власності були визнані продукти праці, рухоме і нерухоме майно, гроші, цінні папери.

Згідно з ГК України та іншим законодавством у сфері господарювання розрізняють дві основні форми майна: речову (тілесне майно або речі) та нематеріальні активи (безтілесне майно) [30, с. 204].

Майном у сфері господарювання названа сукупність речей, проте це поняття не має визначення, а сприймається як органічне та зрозуміле. Звертаючись до положень ст. 179 ЦК України, річчю є предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки. В ЦК України закріплено поділ речей на певні види за різними підставами (рухомі та нерухомі, подільні та неподільні, споживні та неспоживні, визначені індивідуальними чи родовими ознаками тощо), Цей поділ має значення для реалізації права власності у сфері господарювання, оскільки законодавством можуть встановлюватися різні правові режими щодо різних видів речей. У сфері господарювання включення до майна саме сукупності речей виявляється логічним, зокрема, з огляду на те, що під час здійснення виробничо-господарської діяльності має місце залучення різних речей (об'єктів нерухомості, обладнання, устаткування тощо) саме як сукупності, що дозволяє отримати результат у вигляді продукції, робіт, послуг. Абстрактне поняття сукупності речей на практиці може втілюватися у різні модифікації, наприклад у майновий комплекс [31, с. 199].

Законодавчим еквівалентом майнового комплексу є єдиний майновий комплекс підприємства мовою Господарського та Цивільного кодексів України. На основі аналізу ч. 2 ст. 191 ЦК України єдиний майновий комплекс включає усі види майна, призначені для діяльності підприємства, зокрема, нерухоме майно (земельні ділянки, будівлі, споруди тощо), рухоме майно (устаткування, інвентар, сировина, продукція), а також права вимоги та борги, право на торговельну марку або інше позначення, інші права, якщо інше не встановлено договором або законом.

У юридичній літературі цілісний майновий комплекс пропонується визначати як сукупність матеріальних та нематеріальних цінностей, які забезпечують здійснення господарської діяльності згідно з цілями суб'єкта господарювання [31, с. 192]. Єдиний майновий комплекс може бути об'єктом

реалізації права власності у сфері господарювання, що прямо закріплено у ГК України. Згідно із ч. 3 ст. 66 Кодексу єдиний майновий комплекс підприємства визнається нерухомістю і може бути об'єктом купівлі-продажу та інших угод відповідно до умов і в порядку, встановлених ГК України та законами. Як приклад, єдиний майновий комплекс може виступати об'єктом орендних відносин, відносин щодо приватизації тощо.

Наступними вартими уваги є цінності. Згідно з визначеннями цього терміну у законодавстві України до цінностей належать вироби, які мають дорогоцінне каміння і дорогоцінні метали, готівка в національній та іноземній валюті, цінні папери, монети, банківські метали тощо [32]. Безпосередньо термін «інші цінності», вжитий у ст. 139 ГК України, визначається шляхом перерахунку золота, інших дорогоцінних металів у вигляді злитків, пластин, дорогоцінного каміння, коштовностей; платіжних документів та інших цінних паперів, які є засобами валютно-фінансових відносин, що виражені у валюті України або іноземній валюті, або банківських металах [33, п. 12¹]. Водночас, на думку фахівців визначення поняття майна через категорію цінностей є традиційним для сфери права і має позначати все те, що може бути оцінене з правової точки зору [34, с. 165], тобто такі цінності можуть виступати об'єктом певних правовідносин, щодо них можуть виникати суб'єктивні права та обов'язки.

Аналіз положень ст. 139 ГК України вказує на визнання всього майна у сфері господарювання майновими цінностями. Це обґрунтовується положенням ч. 2 ст. 139 ГК України, де зазначено, що залежно від економічної форми, якої набуває майно у процесі здійснення господарської діяльності, майнові цінності належать до основних фондів, оборотних засобів, коштів, товарів, увагу яким в контексті реалізації права власності буде приділено в наступних підрозділах. Зміст ст. 139 ГК України дозволяє погодитися із твердженням, що у господарській діяльності майно використовується з урахуванням його економічної класифікації, тобто залежно від економічної форми, яку набуває майно під час здійснення господарської діяльності [34, с. 165].

До майна у сфері господарювання згідно ст. 139 ГК України віднесено нематеріальні активи. Слід звернути увагу, що у ЦК України закріплено положення щодо нематеріальних благ, до яких згідно з главою 15 цього Кодексу належать результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація та особисті нематеріальні блага. Натомість термін «нематеріальні активи» властивий саме сфері господарювання та встановлює зв'язок із сферою оподаткування, бухгалтерського обліку та звітності суб'єктів господарювання. Офіційне визначення нематеріальних активів було закріплено у п. 14.1.120 ст. 14 Податкового кодексу України (далі – ПК України) [35]. Проте, зазначений пункт було виключено у 2016 році. Наразі у Національному положенні (стандарті) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи» під нематеріальним активом розуміється немонетарний актив, який не має матеріальної форми та може бути ідентифікований [36]. У цьому документі йдеться про такі групи нематеріальних активів, як: 1) права користування природними ресурсами; 2) права користування майном; 3) права на комерційні позначення; 4) права на об'єкти промислової власності; 4) авторське право та суміжні з ним права та 5) інші нематеріальні активи, зокрема, право на провадження діяльності, використання економічних та інших привілеїв тощо.

Останнім часом все більше уваги дослідників приділяється віртуальним активам, у тому числі як об'єкту господарських прав [37]. Офіційне визначення віртуального активу свідчить про те, що це нематеріальне благо, яке належить до об'єктів цивільних прав, має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі, може посвідчувати майнові права, зокрема, права вимоги на інші об'єкти цивільних прав [38]. Згідно з ст. 179¹ ЦК України віртуальні активи належать до цифрових речей.

Розглядаючи правову природу нематеріальних активів, окремі дослідники окреслюють можливі напрями її визначення, а саме: розглядати такі активи як узагальнюючу категорію щодо всього масиву безтілесного майна, що використовується у господарській діяльності (майнові права та інше майно, яке не належить до майнових прав) або вважати нематеріальні активи як економічну

форму існування майнових прав, як це пропонується економістами [39, с. 157]. З урахуванням усталених наукових поглядів на майнові права [40, с. 194; 41], законодавчого визначення цього поняття [42] та переліку нематеріальних активів згідно Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 8 доцільно підтримати другий напрям щодо визначення правової природи цих активів.

Викладене вказує на те, що у процесі розвитку суспільства, економіки, ускладнення суспільних відносин з'являлися і з'являються все нові і нові об'єкти, щодо яких суб'єкт може набувати права власності і які можуть набувати ознак майна у сфері господарювання. Ця тенденція підкреслюється науковцями. Так, І. В. Спасибо-Фатеева констатує зміну об'єктів права власності з плином часу, набуття все більшого значення таких об'єктів, як майнові права, цінні папери, електронні гроші [11, с. 17]. Вона та деякі інші науковці звертають увагу на значну роль в розширенні об'єктів права власності практики Європейського суду з прав людини щодо застосування положень ст. 1 Першого Протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Сфері господарювання також властива тенденція до розширення об'єктів права власності. Види і склад майна, правовий режим того чи іншого виду майна безпосередньо впливають на реалізацію права власності щодо нього. Прикладами можуть виступати земельні ділянки та інші об'єкти нерухомості, транспортні засоби, об'єкти незавершеного будівництва та інші, щодо яких законом висуваються спеціальні умови до їх відчуження.

Для певних відносин у сфері господарювання об'єкти реалізації права власності можуть бути визначені шляхом закріплення їх переліку на рівні певного закону. Прикладом може слугувати перелік об'єктів управління державної власності, закріплений у ст. 3 Закону України «Про управління об'єктами державної власності» від 21 вересня 2006 р. [44], аналіз якого свідчить, що більшість вказаних у цій статті Закону об'єктів державної власності використовується у сфері господарювання.

Переходячи до конкретизації кола суб'єктів права власності у сфері господарювання, потрібно зазначити, що прямої відповіді на це питання у ГК

України не міститься. Відповідна глава Кодексу присвячена майну суб'єктів господарювання, хоча з аналізу її положень умовно можна виділяти первісних власників, які передають своє майно для здійснення господарської діяльності, та суб'єктів господарювання, які у визначених законом випадках набувають право власності на передане їм майно засновниками.

Загальні положення щодо суб'єктів права власності містяться у ст. 318 ЦК України, згідно з якою такими суб'єктами вказано Український народ та інші учасники цивільних відносин з відсилкою до ст. 2 ЦК України. Суб'єктами права власності також є фізичні та юридичні особи, включаючи суб'єктів господарювання, держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави, інші суб'єкти публічного права.

Свого часу І. В. Спасибо-Фатєєва висловила тезу, що суб'єктний критерій дозволяє виділяти приватну, державну та комунальну власність [45, с. 147]. Форми власності визначаються як основні, найбільш великі групи суспільних відносин власності, які розрізняються за суб'єктом і механізмом привласнення [6, с. 605]. У сучасній юридичній науці ставиться під питання доцільність використання терміну «форми власності», можливістю їх заміни на види власності тощо [45, с. 155]. Водночас можна погодитися із тим, що форма власності являє собою певний юридичний феномен [46, с. 116], який можна вважати традиційним для української сфери права і таким, що є найбільш вдалим для розкриття суб'єктно-об'єктного взаємозв'язку права власності.

Конкретизуючи суб'єктів залежно від форми власності, потрібно спиратися на положення статей 325–327 ЦК України. Суб'єктами приватної форми власності виступають фізичні особи, у тому числі зареєстровані, як підприємці, та юридичні особи, котрі можуть бути учасниками господарських відносин. Суб'єктами права комунальної форми власності є територіальні громади, які здійснюють управління майном самостійно або через утворені ними органи місцевого самоврядування в межах повноважень, закріплених Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» (статті 60, 29) [47] та іншими законодавчими актами [48, с. 135]. Суб'єктом права державної власності є

держава України, від імені якої це право здійснюють уповноважені органи державної влади.

Враховуючи викладене та положення ст. 2 й інших ГК України суб'єктами права власності у сфері господарювання можливо назвати юридичних та фізичних осіб, включаючи суб'єктів господарювання, територіальну громаду в особі органів місцевого самоврядування та державу в особі уповноважених органів, за умови наділення їх господарською компетенцією.

Особливості суб'єктно-об'єктного складу форм власності полягають у тому, що у державній власності може перебувати будь-яке майно, зокрема й те, яке не може бути у власності інших суб'єктів; у комунальній власності може знаходитися майно, яке не належить за законом виключно до державної власності та не знаходиться у приватній власності фізичних або юридичних осіб [48, с. 135], зокрема, перелік комунального майна наведений у ст. 60 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»; у приватній власності фізичних та юридичних осіб може перебувати будь-яке майно, якщо інше прямо не передбачено законом. За роки незалежності і до сьогодні в Україні відбувалися і продовжуються процеси конкретизації та унормування об'єктів та суб'єктів форм власності, завершується розмежування об'єктів державної та комунальної власності, продовжується процес оформлення за фізичними особами об'єктів приватної власності (зокрема, земельних ділянок та інших об'єктів нерухомості), що додає правової визначеності відносинам реалізації права власності. Об'єкти та суб'єкти права власності відіграють важливу роль у механізмі реалізації цього права у сфері господарювання, оскільки чинні законодавчі конструкції характеризуються поєднанням суб'єктно-об'єктних елементів права власності для реалізації правомочностей власника.

Переходячи до питання змісту реалізації права власності, потрібно спиратися на загальноприйняте розкриття змісту суб'єктивного права власності через тріаду правомочностей (прав, повноважень) як-то: володіння, користування та розпорядження майном. Чинне законодавство також взяло за основу саме такий підхід, закріпивши у ст. 317 ЦК України, що зміст права

власності складають права володіння, користування та розпорядження майном. З урахуванням того, що володіння, користування і розпорядження у сучасному праві визнані самостійними речовими правами [31, с. 211–212], то з метою відокремлення цих прав від складових права власності, останні пропонуються позначати правомочностями власника.

У найбільш загальному розумінні правомочністю володіння є юридично захищена можливість безпосереднього фактичного панування над річчю; правомочність користування визначається як юридична можливість отримання з речей їхніх корисних властивостей, що дозволяють задовольняти потреби конкретного суб'єкта, використовувати майно у господарській діяльності; правомочність розпорядження означає юридичну можливість власника визначати юридичну або фактичну долю речі [34, с. 167–168; 31, с. 211–212]. Наведене розуміння правомочностей можна визнати усталеним для юридичної науки та практики, при чому зазначається, що сукупно ці правомочності вичерпують всі надані власнику можливості [49].

Для сфери господарювання таке традиційне розуміння змісту права власності дає розуміння практичної цінності цього права як суб'єктивного права учасника господарських відносин [50, с. 402].

Вихідні положення щодо реалізації вищевказаних повноважень власника у сфері господарювання закріплені у ст. 133 ГК України. В ній зазначено, що власник на свій розсуд, одноосібно або спільно з іншими суб'єктами володіє, користується і розпоряджається належним йому (їм) майном, зокрема, може надати майно іншим суб'єктам для його використання на праві власності, господарського відання чи оперативного управління, або на основі інших форм правового режиму майна відповідно до положень ГК України.

Щодо правомочностей власника у сфері господарювання необхідно дещо уточнити. Так, правомочність володіння, яка розглядається як фактичне панування суб'єкта над майном, у сфері господарювання має підтверджуватися веденням певного обліку майна, зокрема, в балансі або інших формах обліку, на що прямо вказано у ч. 1 ст. 139 ГК України. Правомочність користування має

значення у тому, що суб'єкт господарювання у разі виробничого використання корисних властивостей сукупності речей та інших цінностей, має право привласнити результати відповідного користування, наприклад, вироблений товар. Правомочність розпорядження майном має важливе значення для сфери господарювання, оскільки надає власнику можливість самостійно приймати рішення щодо залишення майна у власності або здійснення його відчуження, визначившись щодо суб'єкта, способу та умов відчуження. У сфері господарювання прикладами реалізації правомочності розпорядження можуть виступати передання майна у строкове платне користування іншим суб'єктам, продаж майна, списання майна у зв'язку із його фізичною непридатністю для користування, визначення фактичної чи юридичної долі майна в інший спосіб.

Викладене дозволяє окреслити зміст реалізації права власності як рішення і дії щодо цілеспрямованого володіння, користування та розпорядження майном, що може призводити до тимчасової зміни обсягу правомочностей власника або зміни суб'єктів права власності. При цьому у сфері господарювання здійснення цих правомочностей відбувається у визначеній законом формі та вимагає ведення відповідного обліку.

На сучасному етапі науковці піднімають питання про те, що класична цивілістична тріада правомочностей власника, розроблена на основі римського права [3], потребує перегляду. Так, І. В. Спасибо-Фатєєва наголошує на необхідності принципово іншого ставлення до тріади правомочностей власника з тим, щоб вони не звужували зміст права власності, порядок його здійснення, способи його захисту [11, с. 26]. З огляду на це вітчизняні науковці звертають увагу на зарубіжні наукові дослідження щодо змісту права власності, приділяючи, зокрема, увагу англосаксонській концепції права власності як «пучка» (набору) прав (повноважень), наявність одного з яких робить з суб'єкта власника, запропонованої А. Оноре (A. Honore) [51, с. 95; 14, с. 60–61]. В цій концепції крім правомочностей володіння (фізичний контроль над майном), користування (можливість вилучення корисних властивостей для себе) і розпорядження (можливість відчужувати, змінювати, знищувати майно) майном,

право власності включає права на: управління (можливість вирішувати питання, хто і як буде забезпечувати використання блага), дохід (можливість отримувати результати від користування), безпечність (захист від експропріації та шкоди від інших осіб), передання у спадщину, безстроковість права власності, заборону використання блага способом, що завдає шкоду зовнішньому середовищу, відповідальність (можливість стягувати майно у сплату боргу), на остаточний характер (можливість використання процедур, які забезпечують відновлення порушеного права) [51, с. 95–96; 52, с. 47].

В національній доктрині право власності не розкривається подібним чином, хоча чинне законодавство містить положення, які гарантують власникам можливість здійснення всього переліку перерахованих прав у різному обсязі.

У науці господарського права, спираючись на багатоваріативність майнових відносин у сфері господарювання, зокрема, законну можливість здійснення повноважень володіння, користування та розпорядження майном іншими суб'єктами, для яких воно є чужим, сформовано позицію, що реалізацію права власності не можна пов'язувати лише з тріадою повноважень власника, більш правильно вести мову про виконання власником у сфері господарювання функції управління своєю власністю [6, с. 604]. Відповідно, у літературі було сформовано визначення суб'єктивного права власності на засоби виробництва як визначеної та забезпеченої об'єктивним правом сукупності повноважень власника, що забезпечує йому можливість використовувати належне власнику майно його владою та у його інтересах [6, с. 604]. Натомість інші дослідники проблем права власності вважають, що доповнення класичної тріади змісту права власності правом управління не є виправданим, адже управління є категорією здійснення повноважень щодо реалізації прав власника [53, с. 11–12].

На сьогодні термін «управління майном» знайшов законодавче закріплення у Законі України «Про управління об'єктами державної власності» Згідно ст. 1 цього Закону під управлінням об'єктами державної власності законодавець визначив здійснення повноважень Кабінетом Міністрів України (далі – КМУ), уповноваженими ним органами, іншими визначеними Законом

суб'єктами щодо реалізації прав держави як власника таких об'єктів, що пов'язані з володінням, користуванням і розпорядженням цими об'єктами, у межах, визначених законодавством України, з метою задоволення державних та суспільних потреб. З урахуванням цього термін «управління об'єктами державної власності» можна вважати синонімом поняття реалізації права власності у сфері господарювання.

Вихід за межі тріади правомочностей власника простежується й в інших наукових дослідженнях. Так, положення статей 134, 135 ГК України стали підґрунтям для проведення у сфері господарювання класифікації повноважень власника майна з виділенням таких, як: засновницькі (заснування суб'єктів господарювання та наділення їх майном для здійснення діяльності); регулятивні (встановлення меж використання майна, яке передається власником суб'єктам господарювання на похідних правових титулах від права власності); оперативно-управлінські (управління створеним власником суб'єктом господарювання); контрольні (контроль за використанням майна, яке на певному правовому титулі закріплюється за суб'єктом господарювання) та охоронні (охорона прав власника від посягань інших суб'єктів на його майно та захисту прав та законних інтересів власника, якщо їх порушено) [30, с. 210].

З наведеним в цілому потрібно погодитися, зазначивши при цьому, що в наведеному переліку можна виділити повноваження власника, які безпосередньо спрямовані на досягнення певного результату – задоволення інтересу власника, та повноваження, які сприяють його задоволенню, забезпечуючи всю повноту реалізації права власності. Також можна дійти висновку, що положення чинного господарського законодавства конкретизують правові форми здійснення тріади правомочностей власника, які можуть знаходити практичне втілення у заснуванні суб'єктів господарювання; реалізації організаційно-управлінських повноважень щодо майна суб'єкта господарювання; здійсненні розпорядчих повноважень власника тощо.

Підсумовуючи викладене, можна виділити правові характеристики поняття реалізації права власності у сфері господарювання: 1) гарантоване

законом здійснення учасником господарських відносин правомочностей власника щодо належних йому сукупності речей та інших цінностей; 2) вираження у певних правових формах; 3) залежність від суб'єктно-об'єктного складу права власності; 4) спрямованість на задоволення інтересу власника у досягненні економічної та/або соціальної мети господарювання.

З урахуванням виявлених характеристик реалізації права власності, сформульовано визначення цього поняття та конкретизовано зміст реалізації права власності. Зокрема, під реалізацією права власності у сфері господарювання пропонується розуміти гарантоване законом здійснення учасником господарських відносин правомочностей власника щодо належних йому сукупності речей та інших цінностей, що можуть використовуватися, використовуються або виробляються в господарській діяльності, яке знаходить вираз у відповідних правових формах з метою задоволення інтересу власника у досягненні економічної та/або соціальної мети господарювання.

1.2 Гарантії та умови реалізації права власності у сфері господарювання

Багатоукладність та інноваційний розвиток економіки забезпечується, серед іншого, наявністю у власників широких можливостей самостійно і на власний розсуд володіти, користуватися і розпоряджатися своїм майном. Це забезпечується завдяки гарантіям реалізації права власності. У той же час соціально-економічні умови та досягнута багатоманітність суб'єктів, видів, форм власності, необхідність узгодження приватних і публічних інтересів у сфері господарювання зумовлює необхідність обмеження реалізації права власності, зокрема, шляхом встановлення певних умов і правил здійснення цього права. У практичній площині поєднання гарантій та умов реалізації права власності є тими вихідними положеннями, на основі яких втілюються і

балансують дві основні характеристики названого речового права: право власності є абсолютним правом та одночасно правом, яке зобов'язує.

Чинне законодавство містить розрізнені положення щодо гарантій та умов реалізації права власності, проте для їх конкретизації та узагальнення потребують аналізу норми Конституції України, ГК та ЦК України, багатьох інших нормативно-правових актів, зокрема, й через призму судової практики.

В науці категорія «гарантії» займає самостійне місце. Науковцями здійснено їх класифікацію на юридичні, політичні, економічні, соціальні та інші, виокремлено та розробляється такий напрям, як гарантії прав і свобод громадян. Під ними пропонують розуміти сукупність факторів об'єктивного та суб'єктивного характеру, що спрямовані на практичне здійснення прав та свобод громадян, усунення можливих причин чи перепон щодо їх неповного або неналежного здійснення, захист від порушень прав [54, с. 118]. Питання гарантій, меж та обмежень права власності досліджується здебільшого у працях представників науки цивільного права. Деякі розвідки за цим напрямом проводив й автор [55; 56]. Проте проблематика гарантій та умов реалізації права власності у сфері господарювання потребує самостійного аналізу.

Дослідження гарантій та умов реалізації права власності у сфері господарювання логічно розпочати з розгляду лексичного значення слів «гарантія» та «умови», а також їх тлумачення у сфері права.

У словниках термін «гарантія» тлумачиться як забезпечення чого-небудь, порука у чомусь [57, с. 29; 58, с. 222].

Самостійне місце серед видів гарантій посідають юридичні гарантії, якими є законодавчо закріплені засоби і способи, що допомагають реалізовувати, охороняти та захищати права і свободи громадян, усувати порушення прав і свобод, поновлювати права, а також охороняти правопорядок, інтереси суспільства та держави [58, с. 222].

Юридичні гарантії займають важливе місце у практичній сфері та юридичній науці, дозволяють виокремлювати різні види таких гарантій, допомагають пізнавати сутність права та аспекти його реалізації [59, с. 519].

Аналіз наукових поглядів на категорію юридичних гарантій, дозволив зробити щодо них узагальнення як основу для подальшого дослідження цього питання: 1) є важливими у механізмі реалізації прав, оскільки без них більшість прав і свобод залишаються декларативними [54, с. 118; 59, с. 520]; 2) являють собою результат виконання конституційного обов'язку держави (статті 3, 13 Конституції України); 3) охоплюють способи і засоби реалізації, охорони і захисту прав і свобод (інтересів) [60, с. 456]; 4) закріплюються на рівні Конституції України, інших законів, в міжнародних актах, тому мають загальний або галузевий характер; 5) за змістом поділяються на нормативно-правові та інституційні [61, с. 28]; 6) поширюються на всіх учасників суспільних відносин, юридичних та фізичних осіб.

Заслуговує на увагу виділення гарантій реалізації, охорони і захисту прав та свобод (інтересів), які є основою формування концептуальних поглядів на цю категорію права. До гарантій реалізації відносять конкретизацію прав і свобод у нормах, закріплення меж і форм їх реалізації, встановлення правового статусу особи, заходи стимулювання правомірної поведінки, юридичні обов'язки тощо. Під гарантіями охорони розуміють заходи, направлені на упередження порушень прав і свобод (інтересів), усунення причин, які породжують порушення. Гарантіями захисту визнають юридичні засоби і способи для захисту прав і свобод (інтересів), підстави і порядок їх застосування [62].

Вищенаведене цілком поширюється на гарантії права власності, котрі забезпечують реалізацію, охорону і захист цього права незалежно від суб'єкта – його носія, і закріплюються в законах. Прикладом законодавчо закріплених юридичних гарантій права власності є норма ст. 153 Земельного кодексу України (далі – ЗК України) [63]. Ця норма ЗК України стала основою для формулювання визначення гарантій права власності на землю в Україні як сукупності правових норм, як невід'ємного елемента системи правового регулювання земельних відносин в Україні і спрямовані на раціональне використання землі та її охорону, забезпечення вільної реалізації права власності на землю всіма суб'єктами, вказаними в Конституції та законах України [64, с. 7]. Також привертають увагу

положення ГК України (статті 5, 134, 135 та інші), ЦК України (розділ I Книги третьої та інші), які дозволяють вести мову про гарантії саме реалізації права власності, як частини юридичних гарантій права власності загалом.

Отже, юридичні гарантії реалізації права власності можна розглядати як такі, що забезпечують це право загалом, базові положення, схвалені або встановлені у правових нормах, на основі яких власником здійснюються правомочності, відбувається охорона і захист цього права [55, с. 118].

У наукових працях простежується зв'язок гарантій з умовами, зокрема, в розумінні гарантій через встановлення меж реалізації прав і свобод або як умов, котрі держава зобов'язана створити для реалізації прав і свобод кожного [65, с. 80–82], або як умов і засобів, що забезпечують фактичну реалізацію та всебічну охорону прав і свобод людини [66, с. 49].

Раніше на таку тенденцію звернула увагу Т. Є. Крисань. Вона зазначила, що деякі автори здійснюють тлумачення гарантій як умов, наводячи їх змістовне значення як: 1) обставин, від яких що-небудь залежить; 2) сфер, в яких відбувається діяльність; 3) правил, встановлених у тій чи іншій сфері життя та діяльності; 4) певних положень договору або іншого документа [59, с. 520; 67, с. 130]. Сама ж дослідниця дійшла висновку, що гарантії, зокрема цивільно-правові, повинні розглядатися як правові умови [59, с. 522].

Не заперечуючи зв'язку між гарантіями та умовами, якщо останні тлумачити як створення державою сприятливого зовнішнього середовища для повноцінного здійснення правомочностей власника, водночас можна наполягати на самостійному значенні терміну «умови», з огляду на загальне тлумачення слова, значення цього поняття в праві та певні законодавчі положення.

В Словнику української мови наводиться сім значень, з яких варто звернути увагу на розуміння умов як правил, що існують чи встановлені в тій чи іншій галузі життя, діяльності і забезпечують нормальну роботу чого-небудь або виконання яких забезпечує що-небудь [66, с. 441]. Також потрібно згадати положення ч. 2 ст. 320 ЦК України, згідно з яким законом можуть

встановлюватися певні умови використання власником свого майна для здійснення підприємницької діяльності.

У юридичній площині термін «умови» є широкоживаним і може набувати різних значень. Крім умов реалізації прав і свобод громадян, науковці досліджують правові умови в механізмі регулювання договірних зобов'язань [69; 70], умови здійснення господарської діяльності тощо.

На основі аналізу роботи М. Д. Пленюк можна наполягати на тому, що умови виступають самостійним правовим поняттям, яке у найбільш загальному вигляді визначають як юридично значущі обставини, що закріплюються у нормах права, мають тривалий характер і впродовж значного періоду часу можуть існувати як потенційні, не породжуючи будь-яких правових наслідків, проте мають важливе юридичне значення, зокрема, для реалізації суб'єктивних прав та обов'язків, настання юридичних наслідків [69, с. 173].

Також умови розглядаються як певні вимоги і правила, закріплені у нормах права. Умови здійснення господарської діяльності визначаються як встановлені державою і закріплені у законодавстві загальні та спеціальні вимоги, обов'язкові для здійснення будь-якої господарської діяльності або її певного виду [34, с. 75].

У сфері господарювання в контексті реалізації права власності умови можна розглядати поряд з такими поняттями, як межі права власності та обмеження права власності, тобто як вимоги дотримання власником встановлених меж та певних обмежень його правомочностей.

У праві проблематика співвідношення понять «межі», «обмеження» та «заборони» активно розробляється, проте й досі залишається дискусійною [71]. Дослідники розглядають межі як обов'язкову властивість будь-якого суб'єктивного права, оскільки за їх відсутності суб'єктивне право перетворюється на свавілля і перестає бути правом, а також у необхідності відмежування меж від обмежень [71, с. 18]. Межі права потрібно розуміти як сукупність критеріїв для визначення обсягу дозволеної поведінки або встановлення певних кордонів можливостей реалізації суб'єктивного права, рамки правомірної діяльності за допомогою критеріїв, які визначені у

правовстановлюючих (зобов'язуючих) нормах, що з'являються одночасно з виникненням суб'єктивного права. Обмеження означають зменшення матеріального змісту суб'єктивного права, включають заборони, тобто покладання на суб'єкта обов'язку не здійснювати певні дії, або тимчасову неможливість здійснення чи ускладнення здійснення певних правомочностей [71, с. 18; 19; 26, с. 11].

Подібної думки на поняття меж та обмежень дотримується О. В. Розгон, обґрунтовуючи у дисертаційній роботі, що межі характеризують право власності в об'єктивному, а обмеження – у суб'єктивному розумінні [72, с. 4].

Заслуговує на увагу позиція І. В. Спасибо-Фатєєвої щодо того, що межі здійснення права власності є загальними заборонами для всіх власників, натомість обмеження не виключають певні правомочності зі змісту права власності, проте вони стримують власника в їх здійсненні задля забезпечення прав і законних інтересів інших осіб [73, с. 431].

Встановлення меж та обмежень реалізації права власності є способом узгодження не тільки приватних та публічних інтересів у майнових відносинах, але й приватних інтересів різних суб'єктів, оскільки, як правильно зазначено науковцями, це дає можливість визначити максимальний обсяг свободи власника та забезпечити баланс його інтересів з інтересами протиставлених йому осіб на основі гармонійного поєднання принципу недоторканності права власності та соціальної функції права власності [26, с. 3].

Отже, в рамках цього дослідження гарантії та умови потрібно розглядати окремо, як поняття, що дозволяють розкрити різні аспекти реалізації права власності. При цьому гарантії забезпечують можливості, а умови, як раніше обґрунтовував автор, встановлюють загальні межі та обмеження, включаючи заборони, здійснення певних правомочностей власника [56, с. 52].

Переходячи до безпосереднього розгляду гарантій реалізації права власності, заслуговують на увагу виділені в юридичній літературі характеристики права власності як речового права. Серед таких характеристик: безперервність існування суб'єктивного права власності незалежно від

правомірних переходів майна у володіння та користування до інших суб'єктів; винятковість, тобто неможливість існування цього права щодо одного об'єкта у двох і більше суб'єктів, за виключенням певних випадків (спільна власність); абсолютність права, що означає наявність управненого суб'єкта і невизначеного кола зобов'язаних суб'єктів; недоторканість, тобто обмеження і припинення цього права відбувається тільки у встановлених законом випадках [31, с. 210]. З'ясовані за довгу історію характеристики права власності виступили передумовами для вироблення гарантій реалізації права власності, які знайшли закріплення в міжнародних актах та в національному законодавстві.

Потрібно згадати Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, яку Україна ратифікувала відповідним Законом від 17 липня 1997 року, і привести положення ст. 1 Першого протоколу до згаданої Конвенції. У цій статті закріплено, що право мирно володіти своїм майном має кожна фізична або юридична особа. Також цією статтею встановлено, що ніхто не може бути позбавлений своєї власності окрім, як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права [74]. Зміст наведеної статті декларує, що кожному гарантовано право на повагу до свого майна та передбачено певні гарантії прав фізичних та юридичних осіб у разі втручання держави в їхні права [75, с. 39]. Крім того, згадані положення варто розглядати як базові для розвитку національного законодавства щодо закріплення гарантій здійснення і захисту права власності.

На національному рівні гарантії права власності, які визначають основу його реалізації, знайшли відображення в Конституції України. Так, у ч. 4 ст. 41 Основного Закону закріплено, що право приватної власності є непорушним і ніхто не може бути позбавлений цього права; у ст. 13 встановлено, що всі суб'єкти права власності є рівними перед законом.

На основі аналізу норм Конституції України М. Добрев виділив спеціальні гарантії права власності, до яких відніс рівний захист і розвиток всіх форм власності; встановлення правового режиму власності лише законами України; свободу використання власником своєї власності; непорушність права власності

і неможливість його протиправного позбавлення; судовий захист [61, с. 28]. Підтримуючи викладене, гарантії реалізації права власності можна конкретизувати з урахуванням норм щодо права власності, які містяться в ЦК України (розділ I книги третьої) та ГК України (статті 5, 134, 135).

Першою гарантією реалізації права власності можна назвати непорушність права власності, закріплення якої щодо приватної власності здійснено на рівні Конституції України (ч. 4 ст. 41) та ГК України (ч. 2 ст. 5). На відміну від цього, згідно із ст. 321 ЦК України право власності незалежно від форми власності є непорушним. Зміст ст. 321 ЦК України вказує, що ця гарантія означає, що власник не тільки не може бути протиправно позбавлений цього права, але й не може бути обмежений у його здійсненні.

Раніше думку, що гарантією здійснення права власності є непорушність цього права висловлювала І. В. Спасибо-Фатєєва [73, с. 427–428].

Непорушність права власності інші науковці називають принципом, котрий означає неприпустимість свавільного втручання у це право суб'єктів приватного та публічного права, включаючи й державу, якій заборонено довільно встановлювати не тільки підстави позбавлення права власності, але й обмеження в його здійсненні, звужувати правомочності власника [76, с. 8]. Цей принцип має дві складові: 1) неприпустимість протизаконного позбавлення права власності та 2) заборону протизаконного обмеження здійснення цього права [76, с. 8; 77, с. 427], при тому, що заборони й обмеження реалізації права власності можуть застосовуватися в якості заходів захисту публічних інтересів [73, с. 26–27], допускатися на підставах і в порядку, встановлених законом, при умові, що це втручання не буде порушувати справедливу рівновагу між вимогами, обумовленими забезпеченням інтересів суспільства, й захистом основних прав особи [77, с. 427].

О. В. Дзера розглядав принцип непорушності права власності під кутом недоторканності самого права і майна власника [78, с. 70], що передбачає заборону свавільного втручання в реалізацію права власності, у тому числі з боку держави, та забезпечує дотримання основоположних принципів захисту

власності (законності, правомірності, справедливої збалансованості втручання у відносини власності, пропорційності, наявності та адекватної компенсації, належних юридичних гарантій захисту від неправомірного втручання).

Викладені наукові позиції узгоджуються з практикою Конституційного Суду України (далі – КСУ), який неодноразово звертав увагу на положення п. 7 ч. 1 ст. 92 Конституції України щодо того, що правовий режим права власності має визначатися виключно законами України. Щодо непорушності права власності це означає, що підстави позбавлення права власності або обмеження його здійснення встановлюються лише законом. Також заслуговує на увагу позиція КСУ, згідно з якою непорушність цього права означає невтручання будь-кого у здійснення власником своїх прав щодо володіння, користування та розпорядження майном, заборону будь-яких порушень прав власника щодо його майна всупереч його інтересам та волі [79].

Викладене свідчить, що гарантію непорушності права власності потрібно тлумачити так, що власника не можна позбавити спроможності здійснювати правомочності щодо майна або обмежений в їх здійсненні інакше, як на підставах та у порядку, визначених законами України. Проте заборону обмеження здійснення власником правомочностей, окрім як на підставах, встановлених законом, яка за суттю відповідає забороні протиправного обмеження здійснення права власності або невтручання у здійснення правомочностей власником, пропонується сформулювати як гарантію вільного здійснення правомочностей власника.

Гарантія вільного здійснення правомочностей власника впливає з низки законодавчих положень. Так, у ст. 5 ГК України серед конституційних основ господарського правового порядку закріплено право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Також спираючись на положення ст. 319 ЦК України та ст. 134 ГК України можна стверджувати, що базовими для здійснення правомочностей власника засадами є власний розсуд або власна воля, самостійність і незалежність від третіх осіб, власний інтерес.

Подібний зміст названої гарантії сприймається в фаховій літературі з цивільного [73, с. 26–27] та господарського права. Г. В. Пронська вказувала, що у відносинах власності один суб'єкт – власник має юридичну можливість використовувати належне йому майно своєю владою та у власних інтересах, а всі інші суб'єкти зобов'язані утримуватися від порушень прав власника, не чинити йому перешкоди у здійсненні своїх повноважень [6, с. 603].

Отже, власник, послуговуючись своїми інтересами, прагнучі досягти своєї мети, сам вирішує що, як і коли робити зі своїм майном. Наразі наведене підтверджується нормами статей 134, 135 ГК України, в яких закріплені потенційні приклади здійснення правомочностей власника. Гарантія вільного здійснення правомочностей власника тісно пов'язана з таким принципом, як вільний рух капіталу, товару та послуг, іншими загальними принципами господарювання, закріпленими в ст. 6 ГК України.

Для більш повного розкриття цієї гарантії представляє інтерес застосування вищезгаданих законодавчих положень в судовій практиці. Наприклад, Вищий господарський суд України підтримав господарський суд першої інстанції вказавши, що суд дійшов справедливого висновку, що позивачу, як власнику майна, надається право за власним розсудом володіти, користуватися і розпоряджатися власним майном, а також виключне право визначати потреби у проведенні капітального ремонту приміщення. Це право не може бути обмежено орендарем ні умовами укладеного договору, ні положеннями законодавства [80].

В іншій справі Касаційний господарський суд Верховного Суду (далі – КГС ВС), розглядаючи скаргу на рішення про відмову у визнанні договору оренди з правом викупу продовженим, погодився з висновками судів першої та апеляційної інстанцій щодо того, що власник в силу приписів ст. 319 ЦК України володіє, користується та розпоряджається своїм майном на власний розсуд. За відсутності бажання власника передати в оренду належне йому на праві власності майна (що, власне, є видом розпорядження майном), таке волевиявлення не може не визнаватись судом. КГС ВС додав, що положення

ст. 41 Конституції України та ст. 319 ЦК України свідчать, що право вибору власника здавати своє майно в оренду або використовувати для власних потреб є повним, безумовним і необмеженим [81]. Отже, гарантія вільного здійснення правомочностей власника у сфері господарювання означає, що суб'єкт здійснює правомочності щодо власного майна, керуючись власними інтересами, своїм розсудом та своєю метою [55, с. 121].

Серед гарантій реалізації права власності потрібно назвати гарантію забезпечення рівних умов здійснення права власності, про яку йдеться у ч. 3 ст. 319 ЦК України [82, с. 8]. Змістовно схоже положення було закріплено у ч. 3 ст. 4 Закону України «Про власність» [83] (втратив чинність). На сьогодні ця гарантія логічно пов'язана із нормами ст. 13 Конституції України, ст. 318 ЦК України та ст. 5 ГК України щодо рівності всіх суб'єктів права власності перед законом, і означає рівність юридичного статусу різних суб'єктів права власності. Такого підходу дотримуються в судовій практиці. Наприклад, Верховний Суд (далі – ВС) у постанові від 19 червня 2019 року по справі № 2-1678/05 вказав на рівність за юридичним статусом територіальної громади й інших учасників земельних відносин щодо права власності на земельні ділянки [84].

З огляду на можливість класифікувати суб'єктів права власності за багатьма підставами, гарантію забезпечення рівних умов здійснення права власності потрібно розуміти як відсутність дискримінації, тобто відмінностей, виключень, обмежень чи переваг або особливостей щодо здійснення правомочностей власника одних суб'єктів права власності перед іншими. Щодо приватної форми власності на засоби виробництва ця гарантія набуває гостроти в контексті обов'язкової передумови розвитку ринкових відносин в Україні, і означає не створення переваг або навпаки тотального державного контролю над суб'єктами права приватної власності, урівнюючи можливе привілейоване становище окремих учасників суспільних відносин. Практичне втілення названої гарантії має місце завдяки виконанню норми ст. 166 Конституції України, в якій закріплено, що КМУ має забезпечувати рівні умови розвитку всіх форм власності. Завдяки цій гарантії позитивне право, не зважаючи на фактичну

нерівність учасників господарських відносин, створює рівні можливості у здійсненні правомочностей всіма власниками [55, с. 122].

У рамках досліджуваного питання варто згадати про гарантії захисту права власності, зокрема, гарантії звернення до самозахисту та/або судового захисту, оскільки без належного юридичного захисту здійснення правомочностей власника неможлива повноцінна реалізація цього речового права.

Гарантії захисту права власності закріплені в Конституції України. Так, у ч. 3 ст. 13 Основного Закону встановлена загальна гарантія щодо забезпечення державою захисту прав всіх суб'єктів права власності та господарювання. Ці норми знайшли розвиток в кодифікованих актах та законах. Як приклад, захист прав та інтересів судом і встановлені способи захисту (ст. 16 ЦК України); обов'язок держави забезпечувати рівний захист майнових прав всіх суб'єктів права власності та суб'єктів господарювання (статті 5, 133, 147 ГК України). Хоча закон надав власнику широкі можливості обирати способи і форми захисту свого права, проте періодично фахівці звертають увагу, що в Україні справи за позовами про захист права власності лідирують серед категорій цивільних справ за відсутності єдиного підходу судів до застосування закону у цій сфері [85].

Водночас, можна констатувати вироблення у судовій практиці узгодженої позиції щодо застосування віндикації та негаторного позову як способів захисту права власності. Критерієм обрання одного з цих способів захисту виступає чітке встановлення, здійснення якої саме правомочності позбавлений власник [86]. Як вказується судом, віндикаційний та негаторний позови є взаємовиключними способами захисту права власності і не можуть бути подані одночасно. Негаторний позов – це позов власника, який фактично володіє майном, що подається до будь-якої особи з вимогою усунення перешкод, які ця особа створює у користуванні чи розпорядженні відповідним майном. ВС та, зокрема, Великою Палатою, багато разів наголошено, що за негаторним позовом суб'єкт вправі вимагати усунути перешкоди або зобов'язати відповідача утриматися від учинення дій, що можуть призвести до виникнення таких перешкод. Цей спосіб

захисту має застосовуватися з метою усунення порушень прав власника, котрі не пов'язані з позбавленням його володіння майном [87].

Порушення права власності може мати й інші прояви. Так, Господарський суд Рівненської області постановив ухвалу про забезпечення позову у справі, в якій суб'єкту господарювання – аграрній компанії та будь-яким іншим третім особам без виключення, від імені та в інтересах цієї компанії або щодо неї, було заборонено вчиняти будь-які дії, направлені на перешкоджання, без дозволу та присутності представників Заявника та блокування роботи Заявника у будь-який спосіб, спрямовані на одержання у володіння (збір, завантаження, транспортування, зберігання тощо) незавершеного виробництва сільськогосподарських культур – кукурудзи, соняшника, сої на земельних ділянках аграрної компанії. Аналізуючи цю ухвалу суду, фахівці звертають увагу на те, що аграрній компанії як власнику такого врожаю взагалі було заборонено вживати будь-які дії, направлені на захист свого майна. Проте, розглянувши апеляційну скаргу аграрної компанії, Північно-західний апеляційний господарський суд 20 грудня 2021 р. скасував вказану ухвалу та прийняв рішення про відмову в задоволенні заяви Заявника про забезпечення позову [88]. Таким чином, гарантія захисту права власності відіграє вкрай важливу роль у створенні належної основи для здійснення власником правомочностей.

Поряд із гарантіями реалізації права власності історичний досвід показав, що задля гарантування публічних інтересів, суспільної безпеки і сталого розвитку абсолютне право власності потребує певних обмежень, щоб здійснення правомочностей власником не мало негативного впливу на права та законні інтереси інших суб'єктів. О. І. Антонюк розвиває думку щодо необхідності правовими засобами забезпечувати баланс між приватними та суспільними інтересами, створювати основу для реалізації власниками закладеного в їхній власності позитивного потенціалу з одночасним обмеженням у діях, що суперечать інтересам інших осіб, суспільства й держави, однак без перетворення права власності у фікцію [76, с. 8]. Спираючись на стан законодавчого

регулювання права власності, Ю. П. Пацурківський констатував перехід від парадигми абсолютного до парадигми обмеженого права власності [89, с. 188].

Сформована у науці думка підтверджується КСУ, який зазначає, що право власності, зокрема приватної, не є абсолютним. Здійснення цього права має конституційно-правові межі, закріплені, зокрема, у приписах ч. 3 ст. 13, ч. 7 ст. 41 Основного Закону. В цих нормах закріплено, що власність зобов'язує і не має бути використана на шкоду людині й суспільству, правам, свободам та гідності громадян [90]. КСУ підкреслює, що втручання у це право можливе лише на підставі закону при обов'язковому дотриманні принципів юридичної визначеності та пропорційності, які вимагають досягти розумного співвідношення між інтересами особи та суспільства. При обмеженні права власності в інтересах суспільства пропорційними можуть розглядатися заходи, котрі менш обтяжливі для прав і свобод приватних осіб з-поміж усіх доступних для застосування заходів [91].

Погоджуючись з висловленою позицією, потрібно зазначити, що загальні межі здійснення цивільних прав встановлено у ст. 13 ЦК України, дія яких поширюється на учасників господарських відносин.

До умов реалізації права власності у сфері господарювання, які знаходять прояв у встановленні меж цього права, належать встановлені законом загальні кордони здійснення цього права незалежно від суб'єкта права власності, які вкладаються у відомий принцип свободи – «дозволено все, що не заборонено законом». Власник зобов'язаний керуватися загальними принципами здійснення цивільних прав, зокрема, реалізовувати право власності згідно з його призначенням, поважати моральні засади суспільства і правила ділової етики, не порушувати прав і охоронюваних законодавством інтересів інших осіб, не обмежувати конкуренцію [24, с. 118; 72, с. 7], не погіршувати стан довкілля.

У сфері господарювання реалізація права власності в межах, встановлених нормами екологічного законодавства, має важливе практичне значення з огляду на інтенсивність використання при здійсненні господарської діяльності природних ресурсів і потенційний негативний вплив такої діяльності на стан

довкілля. Прикладом встановлення меж реалізації права власності виступає Закон України «Про оцінку впливу на довкілля», яким визначено широке коло видів планової діяльності як сфери застосування оцінки впливу на довкілля.

Отже, межі здійснення права власності визначають правомірну поведінку суб'єкта, оскільки реалізація права власності у встановлених межах підлягає правовому захисту, на відміну від дій власника, вчинених поза ними.

З аналізу положень частин 5, 7 ст. 319 ЦК України слідує те, що законодавець, визнавши первинність волі власника при реалізації ним своїх правомочностей, заклав підґрунтя для встановлення меж цього права, висунув умови втілення власником волі, закріпивши, що реалізація права власності не повинна суперечити закону, порушувати права інших осіб та інтереси суспільства. На основі аналізу законодавства щодо права власності, можна стверджувати, що абсолютність цього права не є безмежною, у сфері господарювання реалізація правомочностей власника здійснюється у певних межах та може бути обмежена ще більше за певних, визначених законом, умов.

У сфері господарювання щодо встановлення загальних меж реалізації права власності значну роль відіграють прийняті державою розуміння змісту правопорядку і правового господарського порядку, зокрема. Це підтверджується положеннями ГК України, а саме: згідно з ч. 2 ст. 5 до конституційних основ правопорядку віднесено недопущення використання власності на шкоду людині і суспільству; у ст. 49 закріплено обов'язок підприємців щодо не завдання шкоди довкіллю, не порушення прав та законних інтересів громадян, їх об'єднань, інших суб'єктів господарювання, установ, організацій, прав місцевого самоврядування і держави. За порушення цього обов'язку підприємці попереджені про несення майнової й іншої відповідальності.

Заслуговує на увагу розроблена у науці класифікація меж права власності, підставами якої виступили: 1) розкриття права власності як природного і як позитивного права; 2) мета їх встановлення – в досягненні публічного чи приватного інтересу; 3) сфера законодавчого регулювання; 4) юридична

чинність приписів; 5) правовий режим права власності; 6) певні об'єкти права власності; 7) суб'єкти, на яких розповсюджуються ці межі [72, с. 12–13].

У науці також досліджують способи встановлення меж та обмежень права власності. Одні дослідники відносять до цих способів заборони, приписи, зобов'язання, які встановлюють обов'язки власника [72, с. 5, 6]. Інші вважають ними закріплення в законах вказівки на цільове використання майна та/або способи реалізації права власності та встановлення: 1) спеціальних правил набуття права власності на певні види майна та переліку видів майна, що не може бути у власності суб'єкта; 2) правил щодо форми правочинів про перехід права власності на певні види майна; 3) юридичного обов'язку щодо утримання об'єкта права власності [89, с. 191; 92, с. 20–21]. На деяких з них потрібно зупинитися.

Для реалізації права власності у сфері господарювання важливе практичне значення має вказівка на цільове використання майна як спосіб встановлення меж здійснення права власності. Цей спосіб знаходить прояв щодо використання природних ресурсів, у то земельних ділянок (статті 91, 96 ЗК України). За порушення цільового використання земель у ЗК України передбачено такі засоби впливу як примусове припинення права на земельну ділянку (ст. 143) і застосування юридичної відповідальності (ст. 211).

Джерелом встановлення цільового призначення певного майна державної та комунальної власності можна розглядати різного роду програмні та стратегічні документи. Так, В. А. Устименко, спираючись на зарубіжний досвід, переконливо доводить, що основу взаємодії органів місцевого самоврядування, держави і підприємств мають становити територіально-галузеві програми соціально-економічного розвитку територій. Досвід європейських країн підтверджує високу ефективність побудови взаємодії органів місцевого самоврядування, зокрема, у частині реалізації права комунальної власності, з суб'єктами господарювання різних форм власності на основі загальних планових та прогнозних документів, в яких зафіксовані основні інтереси територіальної громади, вектор розвитку міста та сфера взаємних інтересів територіальної громади та суб'єктів господарювання [48, с. 595].

Поряд із цільовим використанням майна потрібно звернути увагу на мету реалізації права власності, спрямовану на задоволення приватних або публічних інтересів, що залежить від форми власності. Наприклад, використання майна комунальної форми власності у сфері господарювання пов'язане не тільки і не стільки з метою збільшення дохідної частини місцевого бюджету, але й задоволенням певних спільних інтересів громади. З посиланням на положення Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» вказується, що метою створення комунальних підприємств є забезпечення реалізації органами місцевого самоврядування своїх повноважень у галузі житлово-комунального господарства, будівництва, транспорту і зв'язку, побутового і торговельного обслуговування громадян [93, с. 84]. Мета реалізації права власності щодо державного майна є ще ширшою – досягнення загального суспільного блага.

Прикладом меж реалізації права власності, встановлених шляхом закріплення способів здійснення цього права, є положення ч. 6 ст. 141 ГК України щодо того, що умовами відчуження суб'єктом господарювання майна державної форми власності, яке належить до основних фондів, є дотримання порядку, встановленого КМУ, та конкурентні засади відчуження. Для земельних ділянок державної і комунальної форм власності також встановлені конкурентні засади відчуження (ст. 127 ЗК України). Положення щодо способів реалізації права власності закріплено й у Законі України «Про управління об'єктами державної власності» та деяких інших.

Правила щодо форми правочинів про перехід права власності на певні види майна (об'єкти нерухомості, транспортні засоби тощо) мають важливе практичне значення, оскільки забезпечують законність переходу титулу власника від одного суб'єкта до іншого.

Прикладом закріплення юридичного обов'язку з утримання власного майна як способу встановлення меж реалізації права власності, є положення Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», якими передбачено обов'язки з додержання правил транспортування, зберігання і застосування засобів захисту рослин, стимуляторів їх росту, мінеральних добрив,

нафти і нафтопродуктів, токсичних хімічних речовин та інших препаратів; мікроорганізмів, інших біологічно активних речовин та продуктів біотехнології; радіоактивних речовин, відходів, експлуатації транспортних та інших пересувних засобів та установок тощо (статті 52–56 Закону) [94]. Обов'язок утримання власного майна може набувати інших проявів (проведення ремонту, сплати податків та обов'язкових платежів тощо).

Таким чином, межі реалізації права власності виступають підґрунтям для закріплення умов у вигляді обмежень, у тому числі прямих заборон щодо здійснення власником правомочностей. Науковці займають позицію, що обмеження входять до правового режиму власності, встановлюючи які, держава здійснює функцію охорони і захисту прав та інтересів третіх осіб. Можливість і характер обмежень не можуть визначатися законодавцем свавільно, права суб'єктів мають обмежуватися законом в обсязі, необхідному задля захисту основ конституційного ладу, моральності, здоров'я, прав і законних інтересів інших суб'єктів, забезпечення оборони і безпеки держави [89, с. 189].

Обмеження права власності пропонують класифікувати залежно від джерел їх встановлення; наявності чи відсутності волі власника; юридичної чинності приписів; обсягу можливостей власника по здійсненню правомочностей; правовідносин, в яких вони реалізуються [72, с. 12–13].

Зупиняючись на певних елементах цієї класифікації детальніше, потрібно почати з джерел встановлення обмежень та заборон. Посилаючись на ст. 64 Конституції України науковці слушно згадують закони України: «Про правовий режим надзвичайного стану» (статті 16, 17), «Про правовий режим воєнного стану» (ст. 8) [76, с. 8; 89, с. 190]. У цьому Законі встановлено базові обмеження реалізації права власності або окремих правомочностей власника майна, зокрема, й суб'єкта господарювання, а саме щодо: користування власним майном (військове командування разом із військовими адміністраціями мають право використовувати потужності підприємств усіх форм власності для потреб оборони, змінювати режим їхньої роботи, проводити інші зміни виробничої діяльності); вільного розпорядження своїм майном (цим Законом визначено

низку органів, яким надане право примусово відчужувати майно, що перебуває, наприклад, у приватній власності); реалізації права власності для суб'єктів господарювання, які здійснюють визначені у Законі види діяльності [50, с. 403]. Також обмеження реалізації права власності передбачено Законом України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» [95]. Названим Законом закріплено процедуру примусового відчуження майна, тобто припинення права власності щодо індивідуально визначеного майна приватної або комунальної власності, яке переходить у власність держави з метою використання в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану за умови попереднього або наступного повного відшкодування його вартості.

Крім закону, обмеження реалізації права власності можуть бути встановлені договором. Ю. В. Пацурківський на основі аналізу легальних визначень термінів «обмеження речових прав на нерухоме майно (обтяження нерухомого майна)» та «обтяження рухомого майна» дійшов висновку, що джерелом встановлення обмеження права власності може виступати договір [89, с. 191]. Дійсно, договірні зобов'язання власника майна (зокрема, за договором оренди, лізингу, емфітевзису, суперфіцію, договором про встановлення сервітуту, договором іпотеки та деяких інших) можуть впливати на реалізацію права власності суб'єкта шляхом добровільного обмеження чи заборони на здійснення правомочностей. Також для сфери господарювання джерелом обмеження реалізації права власності може виступати статут або інший установчий документ суб'єкта господарювання, який засвідчує передання власником майна для здійснення господарської діяльності на праві господарського відання або передання у якості внеску права користування майном. Джерелом обмеження та заборони здійснення власником правомочностей може виступати рішення суду, зокрема, за рішенням суду може бути встановлений сервітут (ст. 402 ЦК України).

Вищенаведені джерела обмежень та заборон щодо реалізації права власника частково пов'язані наявністю або відсутністю волі власника. Залежно

від цього критерію обмеження і заборони щодо реалізації права власності можуть братися добровільно, тобто за волею власника, або примусово. Прикладом примусового обмеження здійснення правомочностей власника, крім рішення суду щодо встановлення сервітуту, виступає накладення арешту на майно суб'єкта господарювання. У судовій практиці наголошено, що накладення арешту на майно призводить до обмеження прав, передбачених статтями 317, 319 ЦК України, проте не призводить до припинення права власності [96]. Натомість, такий висновок суду повністю відповідає положенням чинного законодавства. В умовах воєнного стану активно розвивається інститут накладення арешту на майно з подальшим його переданням в управління Національному агентству України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів. Згідно з ст. 21 однойменного Закону [97] способами управління рухомим та нерухомим майном, цінними паперами, майновими та іншими правами цим агентством визначено реалізацію певних активів або передання їх в управління юридичній особі або фізичній особі-підприємцю, що визначені на конкурсних засадах.

Особливим випадком потрібно визнати умови здійснення правомочностей власника майна, яке знаходиться у спільній власності. Положення щодо спільної власності закріплені побічно у ч. 1 ст. 135 ГК України та конкретизовані у статтях 355–372 ЦК України, які складають загальне законодавче підґрунтя реалізації права спільної власності у сфері господарювання. Основною умовою здійснення правомочностей щодо майна спільної власності є наявність згоди усіх співвласників, деякі особливості мають місце щодо спільної сумісної та спільної часткової власності. Якщо правочин щодо розпорядження спільним майном підлягає нотаріальному посвідченню та (або) державній реєстрації, то співвласники мають висловити згоду на його вчинення письмово з подальшим нотаріальним посвідченням. Співвласники можуть право уповноважити одного з них вчинити правочин щодо розпорядження спільним майном.

Умови реалізації права власності у вигляді обмежень та заборон слугують інструментом стримування власника у здійсненні його правомочностей.

Наприклад, власник може розпорядитися майном, прийнявши рішення про його знищення, однак у законі міститься вимога щодо того, щоб обраний спосіб знищення майна був безпечним для інших фізичних та юридичних осіб і навколишнього середовища.

Обмеження щодо розпорядження власним майном може мати місце у певних правовідносинах і бути пов'язаним із забезпеченням прав кредиторів боржника. Прикладами слугують випадки відчуження майна боржником або вчинення дій, що призводять до зменшення платоспроможності боржника, і вказують, що такі дії боржника набувають ознак зловживанням правом, направленим на недопущення (уникнення) задоволення вимог такого кредитора. Натомість має ставитися під сумнів добросовісність та перевірка ознак фродаторного правочину (правочину, що вчинений боржником на шкоду кредиторам) щодо будь-якого правочину, вчиненого боржником у період настання у нього зобов'язання погасити заборгованість перед кредитором, внаслідок якого боржник перестає бути платоспроможним [98]. У законодавстві такі обмеження передбачено для суб'єктів підприємництва, щодо яких порушено справу про банкрутство, або які передали майно у заставу чи іпотеку тощо.

Аналіз законодавства дозволяє дійти висновку, що умови реалізації права власності у сфері господарювання поширюються не лише на майно, яке використовується у господарській діяльності, але й її результати. Наприклад, прямі заборони на розпорядження товаром, який не відповідає встановленим вимогам, закріплені у законах України: «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», «Про загальну безпечність нехарчової продукції» та ін. Дотримання відповідних заборон суб'єктами господарювання справляє позитивний вплив на соціальну сферу.

Викладене свідчить, що здійснення правомочностей власника не повинно суперечити положеннями чинного законодавства; не порушувати договірні зобов'язання власника щодо майна, яке є предметом відповідного договору; не загрожувати правам та інтересам інших учасників суспільних відносин.

Встановлення умов реалізації права власності у сфері господарювання потрібно розглядати в контексті дотримання принципу належної обачності, що закріплений у Керівних принципах щодо бізнесу та прав людини (далі – Керівні принципи) [99] і має зв'язок з Цілями сталого розвитку. У Керівних принципах на суб'єктів господарювання покладено обов'язок поважати права людини, тобто діяти з належною обачністю, щоб уникнути порушень прав людини та вживати заходів під час організації та здійснення господарської діяльності для запобігання та подолання негативного впливу на права людини, який може бути спричинений такою діяльністю. Принцип належної обачності поширюється на всі виробничо-господарські та організаційно-господарські відносини, у тому числі при реалізації права власності на засоби виробництва, результати господарської діяльності, інші цінності, які використовують у господарській діяльності і охоплює сфери господарювання, соціального розвитку та екології.

В контексті принципу належної обачності реалізація права власності у сфері господарювання вимагає проведення оцінки впливу здійснення володіння, користування і розпорядження майном для припинення чи упередження порушення та/або сприяння порушенню, та/або встановлення зв'язків з тими, хто порушує права людини. Розглянуті вище умови реалізації права власності у сфері господарювання у вигляді закріплених у законодавстві меж, обмежень та заборон, що охоплюють сфери господарювання, соціального розвитку та екології можна вважати правовими засадами реалізації права власності у сфері господарювання, які відповідають принципу належної обачності, хоча він прямо і не закріплений у законодавстві. Тому, за прикладом деяких країн Європи (Франція, Німеччина) принцип належної обачності пропонується прямо закріпити у законодавстві, доповнивши ним ст. 44 ГК України, в якій відображено принципи підприємницької діяльності [56, с. 54, 55].

Отже, в межах розглянутого питання гарантії та умови виступають самостійними поняттями, що дозволяють ємно розкрити різні аспекти реалізації права власності. Суть гарантій полягає у забезпеченні можливостей, а умов – у

встановленні загальних меж та обмежень, включаючи заборони, здійснення правомочностей власника.

1.3 Поняття та види правових форм реалізації права власності у сфері господарювання

Реалізація права власності як суб'єктивного права полягає у фактичному здійсненні правомочностей власника, що набуває певної зовнішньої форми у відносинах власності. Відносини власності виражають не тільки соціально-економічний, але й правовий аспект, який знаходить прояв у використанні правових норм щодо реалізації права власності. Реалізація права власності здійснюється у формах, які передбачені або не заборонені нормами права, і які в силу цього мають правову природу. Ціннісне значення правових форм реалізації права власності для сфери господарювання полягає у тому, що вони опосередковують економічні відносини власності, які потребують правового регулювання, забезпечуючи тим самим законність руху матеріальних цінностей та загальну стабільність сфери здійснення господарської діяльності.

Для ефективного функціонування сфери господарювання велике практичне значення мають розвинуті та такі, що відповідають сучасним стану і запитам ринкових відносин форми реалізації права власності. Особливого значення при цьому набувають правові форми, в яких може бути об'єктивована правомочність розпорядження майном, яке використовується або виробляється під час здійснення господарської діяльності. На практиці щодо здійснення розпорядження майном виникає багато труднощів та нюансів у разі недотримання вимог до правової форми, оскільки це може мати негативні наслідки для власників майна та для інших учасників господарських правовідносин, господарського обороту в цілому.

Нормою ч. 3 ст. 134 ГК України передбачено, що правові форми реалізації права власності визначаються на рівні цього Кодексу та закону. З однієї сторони,

ця норма захищає учасників господарських відносин, у тому числі суб'єктів господарювання, обмежуючи органи державної влади від прийняття актів відомчого характеру, спрямованих на регулювання майнових відносин всупереч закону. З іншої, держава, закріплюючи певні форми реалізації права власності, тим самим підтримує ті, котрі відповідають інтересам суспільства та держави на відповідному етапі. Проте відсутність чіткого переліку правових форм реалізації права власності у Кодексі та інших законах, відсутність усталеного визначення поняття правової форми зумовлюють необхідність тлумачення цього поняття та положень законодавства щодо реалізації права власності.

Право, як універсальний засіб управління соціально-економічним розвитком, не тільки реагує на певні зміни у суспільстві, але й здатне забезпечити розвиток суспільних відносин у певному напрямі [15, с. 3], використовуючи різні інструменти. Одним з них є правові форми, в яких може бути реалізоване право власності. Значення цього інструменту високо оцінюють в економічній науці, наголошуючи на тому, що правові форми реалізації права власності на засоби і результати виробництва сприяють сталому економічному зростанню [7].

У науковій літературі питання правової форми досліджувалися в контексті діяльності держави, публічного адміністрування, інвестиційної, інноваційної діяльності, різних договорів тощо, зокрема, такими авторами, як В. Р. Біла, Н. О. Гутаревич, О. І. Зозуляк, В. В. Резнікова та інші. Питання правової форми реалізації права власності аналізувалося у роботах О. М. Вінник, І. Перчеклій, Ю. В. Щербяк, Ю. А. Ушакової та деяких інших. Результати досліджень цих та інших авторів покладено в основу аналізу питання поняття і видів правових форм реалізації права власності у сфері господарювання, що потребує додаткової розробки та доопрацювання.

Дослідження поняття правової форми реалізації права власності у сфері господарювання потрібно розпочати з короткого огляду наявних підходів в юридичній науці до розуміння категорії «форма».

На підставі узагальнення словникових визначень цього поняття, Ю. А. Ушакова зазначає, що форма – це спосіб організації чого-небудь, тип,

будова, зовнішній вияв певного явища, пов'язаний із сутністю та змістом, а також вказує на широке застосування цього терміну у сфері права, наводячи приклади з різних галузей [46, с. 108].

В Юридичній енциклопедії під загальною редакцією Ю. С. Шемшученка, наводиться сім визначень терміну «форма» [100, с. 294], з яких для цілей цього дослідження потрібно виділити такі, що визначають форму як: 1) зовнішній вияв якого-небудь явища, пов'язаний із сутністю, змістом; 2) спосіб існування змісту, внутрішня структура, організація і зовнішній вираз; 3) спосіб здійснення, виявлення якої-небудь дії.

У наукових дослідженнях звертається увага на філософську природу поняття форми, розуміння цього поняття як способу існування та зовнішнього виразу певного явища, зв'язок форми з такими категоріями філософії, як зміст і матерія. На основі цього робиться загальний висновок про те, що форма визначається змістом, який вимагає для свого розвитку певної форми, котра в свою чергу здійснює вплив на зміст [101, с. 123] і складається розуміння форми як упорядкування змісту, його внутрішній зв'язок і порядок. Цей висновок відповідає одному з наведених енциклопедичних визначень терміну «форма».

В. Р. Біла вважає, що розробку поняття правової форми складно проводити з урахуванням семантичного сприйняття категорії «форма», яка має різне пізнавальне та смислове навантаження [102, с. 88]. Ю. В. Щербяк у дисертаційному дослідженні, присвяченому правовим формам переходу права власності на земельні ділянки громадянам України, вказує на те, що філософське розуміння форми не можна автоматично переносити на поняття правової форми. На думку дослідниці згадане поняття вказує на те, що право як соціальне ціле явище має власний зміст, який становлять правові норми і принципи, пов'язані між собою та утворюють структуру права [103, с. 22].

Однак у підході дослідниці вбачається змішування таких понять, як форма права і правова форма, проти чого інші науковці висувають слушні зауваження. Вони наполягають, що правова форма та форма права слугують для позначення різних явищ правової дійсності. Зокрема, форма права виступає способом

вираження загальнообов'язкових правил поведінки, натомість правова форма слугує способом вираження і легітимації певної діяльності, яка не обов'язково полягає у виробленні та виданні вищезгаданих правил [104, с. 101]. Подібне розуміння правової форми підтримують й інші дослідники, розуміючи під цим поняттям певний спосіб зовнішнього виразу суспільних явищ, що передбачений або не заборонений законодавством і дозволяє набувати цим явищам юридичного значення та отримувати правовий захист [101, с. 124].

Значний внесок у розробку поняття правової форми зробила В. Р. Біла. Результати її досліджень можна представити у викладених далі тезах. Ціннісний вимір правової форми полягає у тому, що її структура не є сталою і може різнитися залежно від явища, що нею опосередковується. Так, правової форми можуть набувати різні статичні та динамічні явища, як-то: суб'єкти, правова форма яких знаходить вияв в їх статусі; суспільні відносини, правова форма яких – це зміст прав та обов'язків їх учасників; діяльність, правова форма якої виявляється у процедурах та юридичних наслідках, тобто правова форма забезпечує існування юридичних фікцій [102, с. 91]. Правова форма фіксує активність суб'єкта права та надає її результатам юридичного значення, гарантує дотримання правил її здійснення, забезпечується засобами державного примусу [104, с. 101]. Також правова форма здатна утворювати зв'язок правової матерії з явищами суспільного життя, що визнані державою як такі, що потребують правового регулювання, надавати неправовим явищам юридичного значення і забезпечувати їх охорону і захист [104, с. 102].

Відповідно, правову форму можна розглядати як спосіб легітимації певних дій або діяльності у тому сенсі, що вона опосередковує здійснення юридично значущих дій або діяльності у визначеному законом порядку і надає їм визначеного або дозволеного законом зовнішнього виразу.

Крім аналізу загального поняття правової форми науковцями розробляються конкретні види правових форм. Наприклад, О. І. Зозуляк розглядає правову форму реалізації цивільної правосуб'єктності юридичних осіб, під якою пропонує розуміти правовий механізм, завдяки якому цей суб'єкт

набуватиме конкретних цивільних прав і обов'язків [105, с. 62]. Концесія названа правовою формою використання державного майна у господарській діяльності недержавних суб'єктів [106].

Серед правових форм також виділяється правова форма діяльності, концептуальні положення щодо якої на тепер підтримуються деякими дослідниками. Суть концепції полягає у тому, що будь-яка організаційна форма може стати правовою за умови набуття нею таких визначальних властивостей, як здійснення на основі виконання встановлених законодавчим актом вимог та спричинення її результатами певних юридично значущих наслідків або зв'язок з настанням таких наслідків [107, с. 83].

У подальшому ці наукові погляди знайшли розвиток, серед іншого, у дослідженнях правових форм діяльності держави або реалізацій функцій держави. Зокрема, правову форму здійснення функцій державної влади пропонують визначати як встановлений законом або іншою формою права спосіб вираження і реалізації волі центральної влади, призначеної для досягнення конкретно визначених державних функцій і відповідних їм завдань, встановлених законом [108, с. 110].

Коротко підсумовуючи викладене, потрібно звернути увагу на те, що правова форма є способом зовнішнього виразу здійснення волі суб'єкта передбаченим законом або іншою формою права. Також у вищенаведених положеннях простежується подібність підходу законодавця щодо правових форм реалізації права власності (ч. 3 ст. 134 ГК України) та наукових поглядів на поняття правової форми. Це дозволяє розглядати правові форми як пропоновані державою моделі здійснення правомочностей власника, зокрема, щодо розпорядження майном. Раніше у науковому середовищі висловлювали думку щодо подібності правових форм до моделей переходу права власності, які є різними та мають власні сутнісні характеристики та відмінності [103, с. 23].

Формам реалізації права власності присвятила увагу О. М. Вінник, визначивши їх як способи та засоби, які використовує власник для здійснення своїх повноважень [30, с. 211]. Також вона надала визначення поняттю правової

форми реалізації права державної власності як урегульованих правом різних за способами та призначенням здійснення видів діяльності державних органів і державних господарських організацій, пов'язаних із використанням майна державної власності [30, с. 216].

У пропонованому О. М. Вінник визначенні правова форма реалізації права власності розкривається через розуміння її як діяльності певного суб'єкта, тобто не однієї дії, а певного тривалого цілеспрямованого процесу. Це можна пояснити особливостями реалізації права державної власності у сфері господарювання, закріпленими у законодавстві, зокрема, у Законі України «Про управління об'єктами державної власності», і тим, що у цьому випадку правові форми виступають зовнішнім проявом здійснення повноважень по управлінню державним майном. У цьому випадку діяльність розглядається і як спосіб здійснення, і як зовнішній вияв здійснення правомочностей власника.

О. М. Вінник не запропонувала визначень правових форм реалізації права комунальної або приватної власності. Водночас наведене визначення правових форм реалізації права державної власності може бути основою для розуміння цього поняття, незалежно від форми власності.

Викликає інтерес думка, що форма реалізації права власності має відображати сукупність конкретних дій власника з приводу здійснення ним наданих правомочностей. І. Перчеклій дає визначення форми реалізації права власності Українського народу на природні ресурси як певного упорядкованого зовнішнього вираження стійкої та певної однорідної сукупності конкретних дій, що здійснюють уповноважені суб'єкти права по реалізації правомочностей Українського народу щодо власності на природні ресурси [24, с. 118–119].

Отже, та чи інша правова форма реалізації права власності слугує для матеріалізації та формалізації намірів власника щодо здійснення своїх правомочностей шляхом переведення намірів в дії, діяльність, як зовнішнього виразу, моделі здійснення правомочностей.

Ю. В. Щербяк зосередила увагу на дослідженні правових форм переходу права власності на земельні ділянки громадянам України. Авторка пропонує

визначити це поняття як правову модель переходу права власності, тобто встановлений законом спосіб, модель зміни й переходу прав від однієї до іншої особи, зокрема, громадянам України [103, с. 212]. Також Ю. В. Щербяк звертає увагу на те, що в деяких джерелах правову форму розглядають як підставу для виникнення правовідносин, прямо передбачених приписами закону чи іншого нормативно-правового акта [103, с. 22]. На основі цього у дисертаційному дослідженні авторка вказує на роль правової форми як правовстановлюючої матеріальної чи процесуальної субстанції, із настанням якої у зацікавленого суб'єкта виникає загальна або спеціальна правосуб'єктність і наголошує на наявності різних моделей, відмінних між собою за сутнісними характеристиками [103, с. 22–23]. Важливим також є висновок, що кожна правова форма охоплює не тільки сукупність прав та обов'язків, але й певні правовідносини, що пов'язані із зміною права власності на земельні ділянки [103, с. 29].

Підтримуючи викладену позицію, в межах дослідження правових форм реалізації права власності потрібно зауважити, що перехід права власності виступає результатом здійснення власником правомочності розпорядження майном шляхом відчуження. Ю.П. Пацурківський, досліджуючи припинення права власності як форму його реалізації, серед підстав припинення цього права називає відчуження, тобто добровільну поступку правом правомочного суб'єкта іншій особі [109, с. 455].

Враховуючи, що здійснення правомочності розпорядження майном означає здійснення дій щодо визначення фактичної чи юридичної долі майна, вчинення актів розпорядження, які обмежують повноту права власності, то крім переходу права власності результатом здійснення згаданої правомочності може бути передання майна без втрати права власності (наприклад, в господарське відання або оренду тощо) або добровільне обмеження чи обтяження права власності (наприклад, у разі передання майна в іпотеку).

Здійснення розпорядчих повноважень власника охоплює визначену законом сукупність прав та обов'язків власника, є підставою виникнення відповідних абсолютно-відносних речових або відносних господарських

правовідносин. У фаховій літературі першу групу правовідносин виокремлено на основі того, що господарську діяльність здійснюють власники засобів виробництва та суб'єкти, за якими власники закріпили або передали відповідне майно на іншому, відмінному від права власності, речовому праві згідно з законодавством. Відносні (зобов'язальні) господарські правовідносини займають важливе місце у сфері господарювання, оскільки в цих правовідносинах здійснюється господарський обіг (переміщення) товарів із площини виробництва у площини обігу й далі – у споживання [110, с. 33].

Розпорядження майном опосередковується, переважно, укладанням договорів (зокрема, на передання майна у власність або в користування), тому здійснення цієї правомочності є найбільш показовим та відчутним за результатами для сфери господарювання. Проте у названій сфері реалізація права власності не може бути зведена тільки до здійснення цієї правомочності. Суб'єкт господарювання під час провадження виробничо-господарської діяльності першочергово здійснює правомочності володіння, тобто фактичного, господарського панування над майном (основними фондами, оборотними засобами тощо). Здійснення правомочностей володіння може не знаходити прояву в активних діях або діяльності безпосередньо щодо майна, проте суб'єкт господарювання має виконувати обов'язки, пов'язані з утриманням, зберіганням, обліком майна. Користування майном здебільшого знаходить прояв у здійсненні дій по отриманню від майна корисних властивостей з метою отримання певних економічних результатів. Здійснення названих правомочностей породжує абсолютні речові господарські правовідносини. Ці правовідносини виникають у зв'язку із здійсненням власником засобів виробництва господарської діяльності і на основі їх використання. Специфіка цих господарських правовідносин обумовлена правом суб'єкта вільно, самостійно, але в межах закону володіти, користуватися і розпоряджатися своїм майном з господарською метою. На відміну від відносних, в абсолютних правовідносинах їхніми сторонами є власник майна та необмежене коло суб'єктів (усі і кожний), які зобов'язані не

порушувати право власності такого суб'єкта, не створювати перешкоди у реалізації ним свого права [110, с. 33].

Поділяючи позицію дослідників щодо можливості розглядати правові форми реалізації права власності у сфері господарювання як юридичні факти, можна стверджувати, що правові форми реалізації права власності охоплюють відповідну сукупність прав та обов'язків власника і виступають підставою для виникнення абсолютних речових, абсолютно-відносних та відносних (зобов'язальних) господарських правовідносин.

У правових формах відображається зв'язок фактичних дій із правом, економічні відносини власності, які являють собою процеси привласнення майна, користування його корисними властивостями, передання майна іншим суб'єктам, набувають ознак правовідносин, отримують юридичну визначеність, стійкість та незмінність, підлягають правовій охороні та захисту. Для реалізації права власності у сфері господарювання це має важливе значення, оскільки власність та право власності є основою здійснення будь-якої господарської діяльності, сталості розвитку сфери господарювання. Правова форма формалізує відносини, які мають місце при здійсненні власником своїх правомочностей, тобто визначає їх внутрішню структуру та зовнішній вигляд.

Правова форма реалізації права власності має розглядатися через розуміння самого права власності як суб'єктивного права, тому варто погодитися, що традиційні для теорії форми реалізації об'єктивного права, як-то: застосування, виконання, додержання, використання не є прийнятними для характеристики правових форм реалізації права власності.

Застосовуючи ціннісний підхід, потрібно наголосити на тому, що правові форми реалізації права власності мають важливе практичне значення. Так, абстрактні можливості власника внаслідок їх об'єктивації у нормах права трансформуються в реальні правові можливості реалізації суб'єктивного права власності. Правова форма реалізації права власності визначає особливості правовідносин власності, в межах яких здійснюється перехід від можливостей до фактичних дій власника майна [3].

Правові форми реалізації права власності закріплюються у нормах законодавства. Тому сучасні підходи до правового регулювання відносин власності з метою закріплення актуальних форм реалізації цього речового права повинні враховувати тенденції щодо урізноманітнення об'єктів права власності, множинність економічних зв'язків між учасниками господарських відносин, соціально-економічні засади діяльності власників майна.

З аналізу положень законодавства та наукової доктрини щодо права власності проведено виділення видів форм реалізації права власності. Володіння, користування і розпорядження майном саме його власником О. М. Вінник іменує простими формами реалізації права власності [30, с. 211].

Слід звернути увагу на відсутність сталості у підходах до класифікації правових форм, оскільки науковці вдаються до поділу правових форм на види залежно від обраного предмету дослідження. Зокрема, в класифікації правових форм діяльності держави виокремлюють правотворчу, правозастосовну, правоохоронну, інтерпретаційно-правову, установчу та контрольню-наглядову діяльність [111, с. 19]. Правовими формами публічного адміністрування називають нормативні акти управління, індивідуальні акти управління, адміністративні договори та юридично значимі дії [102, с. 157]. Серед правових форм інвестиційної діяльності виділяють корпоративну, договірну та змішану. При цьому корпоративна форма інвестиційної діяльності реалізується у вигляді створення (заснування) господарської організації одноосібно чи за участю інших суб'єктів, або як участь у господарській організації через придбання корпоративних прав [112, с. 198]. Класифікація правових форм інноваційного інвестування включає договірно-правові та корпоративно-правові форми, інноваційне інвестування на засадах державно-приватного партнерства [113, с. 6]. Видами правових форм переходу права власності на земельні ділянки громадянам названо: набуття громадянами прав на земельні ділянки; приватизаційні земельні відносини; придбання громадянами земельних ділянок на підставі спеціальних процедур та з укладанням угод на відчуження ділянок з

земель державної та комунальної власності; набуття громадянами права власності на підставі угод міни, дарування, успадкування тощо [103, с. 27–28].

Викладене вкотре підтверджує неоднорідність сутності правової форми, включення до видів правових форм дій та діяльності, актів, договорів. Спільним у наведених видах правових форм вбачається те, що всі вони опосередковують здійснення певних дій (діяльності) у визначеному або не забороненому законом порядку, що мають юридичне значення і юридичні наслідки. Також привертає увагу включення до правових форм договорів.

У пошуку відповіді на питання щодо поняття і видів правових форм реалізації права власності заслуговують на увагу думки і погляди інших авторів з цього та суміжних питань. Наприклад, В. В. Носік, досліджуючи здійснення права власності Українського народу, виділив просту, опосередковану та змішану форми реалізації правових норм. Проста форма означає, що власник (уповноважена особа) самостійно вчиняє дії, пов'язані з використанням, виконанням, дотриманням приписів норм щодо набуття землі у власність, здійсненням правомочностей власника землі; при опосередкованій формі здійснення права власності відбувається вчинення органами державної влади та органами місцевого самоврядування дій, спрямованих на забезпечення реалізації правомочностей Українського народу, тобто володіння, користування і розпорядження землею шляхом правотворчості та застосування норм Конституції і законів України; у змішаній формі здійснення права власності об'єднуються дії власника чи уповноваженої особи, пов'язані з реалізацією приписів правових норм, спрямованих на набуття землі у власність, реалізацію правомочностей власника землі, а також дії органів державно влади, органів місцевого самоврядування, які пов'язані із застосуванням норм законодавства щодо набуття і реалізації суб'єктивного права власності на землю, а також врегулювання земельних відносин [114, с. 366].

Певною мірою критикуючи запропоновані В. В. Носіком правові форми реалізації права власності Українського народу на природні ресурси і пропонуючи власну класифікацію, І. Перчеклій виходить з того, що здійснення

повноважень власника відбувається у правовідносинах, тому це зумовлює узгодження волі і поведінки уповноваженої та зобов'язаної сторін правовідносин щодо часу, обсягу і меж здійснення повноважень власника [24, с. 120]. Дослідник пропонує виділяти безпосередню, опосередковану і похідну форми реалізації права власності Українського народу, зазначаючи, що безпосередня реалізація Українським народом правомочностей власника уможлиблюється після конкретизації умов та засобів реалізації цього речового права через закон про Всеукраїнський референдум як основну форму прямої демократії. При опосередкованій формі здійснення права власності органи державної влади та/або місцевого самоврядування вчиняють дії, спрямовані на забезпечення реалізації правомочностей Українського народу щодо володіння, користування і розпорядження природними ресурсами, виступаючи від імені Українського народу і застосовуючи відповідні норми Конституції та законів України. За похідної форми реалізації права власності Українського народу на природні ресурси передбачається набуття фізичними та юридичними особами суб'єктивного права власності на певні природні об'єкти в межах та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [24, с. 121].

Наведені міркування науковців щодо правових форм реалізації права власності Українського народу, перш за все цінні тим, що демонструють залежність цих форм від особливостей суб'єкта права власності, його правового статусу, зумовлюють проведення аналізу законодавства у пошуку тих норм, які закріплюють способи здійснення правомочностей власника саме цим суб'єктом. Також наведені форми реалізації права власності Українського народу на природні ресурси подібні до форм реалізації права власності у сфері господарювання, зокрема, у частині уповноваження власником іншої особи на здійснення певних правомочностей власника.

Повертаючись до форм реалізації права власності, на думку О. М. Вінник, група складних форм реалізації права власності є більш розлогою та об'єднує ті форми, які дозволяють здійснювати реалізацію права власності через уповноважених осіб та/або із застосуванням різних способів здійснення

правомочностей власника. Використання складних форм реалізації права власності може бути обумовлено наявністю у власника значного обсягу майна, можливими труднощами в управлінні ним або відсутністю у власника потрібних навичок для управління майном. Серед таких форм названі: управління всім майном власника, що використовується у сфері господарювання, або частинами майна, уповноваженою власником особою; закріплення власником частини майна на праві господарського відання або оперативного управління за створеним ним унітарним комерційним або некомерційним підприємством; передання частини майна у власність господарській організації корпоративного типу як внесок до статутного капіталу в обмін на корпоративні права; передання власником майна у користування на договірних засадах [30, с. 211].

Наведені складні форми реалізації права власності мають безпосередній зв'язок з згаданими вище простими формами реалізації цього права, оскільки здебільшого в їх основі лежить здійснення правомочності розпорядження майном. Поділ форм реалізації права власності на прості та складні форми заслуговує на увагу, оскільки відповідає викладеним вище висновкам щодо правової форми взагалі, їх сукупність демонструє багатоукладність майнових відносин у сфері господарювання та широкі можливості власників щодо реалізації свого права власності, а також ґрунтується на логічній для сфери господарювання підставі – самостійної (власником) або опосередкованої реалізації цього речового права.

Процес реалізації права власності, особливості порядку здійснення правомочностей власника, зокрема, правомочності розпорядження майном, певною мірою залежать від форми власності на майно. Потрібно підтримати думку В. А. Устименка та Р. А. Джабраїлова у тому, що форми власності наділені певною специфікою, обумовленою особливостями статусу власника, підставами виникнення, зміни і припинення повноважень власника, зв'язком з задоволенням приватних або публічних інтересів [18, с. 367]. Це враховується при законодавчому регулюванні відносин власності, у тому числі й щодо правових форм реалізації цього речового права.

Безпосередньо правові форми реалізації права власності залежно від форм власності розглядала О. М. Вінник. Так, поважна професорка виділила такі форми реалізації права державної власності у сфері господарювання, як:

- 1) загальне управління фондом державної власності, яке здійснюють вищі органи державної влади відповідно їх компетенції (Верховна Рада України, КМУ, Президент України), у тому числі передання певних частин фонду державної власності в господарське управління відповідних центральних органів виконавчої влади із встановленням порядку управління вказаними частинами;
- 2) господарське управління певними частинами фонду державної власності, тобто здійснення міністерствами і відомствами, Фондом державного майна та іншими уповноваженими суб'єктами повноважень по створенню і припиненню державних підприємств, здійсненню контролю за ефективністю використання державного майна, встановленню економічних лімітів і нормативів, розміщенню державних замовлень та інше;
- 3) набуття і здійснення корпоративних прав шляхом заснування державних корпоративних підприємств або участі в господарських організаціях корпоративного типу;
- 4) господарське відання та оперативне управління засобами виробництва державної форми власності;
- 4) передання майна у користування, зокрема, на підставі договорів оренди, лізингу, концесії тощо, укладених із суб'єктами господарювання, які функціонують на основі колективної або приватної форми власності [30, с. 216–217].

Щодо форм реалізації права комунальної власності, то професорка називає види, аналогічні викладеним вище, наводячи при цьому розлогий перелік повноважень органів місцевого самоврядування щодо загального управління об'єктами комунальної власності [30, с. 218–219], які ґрунтуються на положеннях Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні». Щодо правових форм реалізації права колективної і права приватної власності, то О. М. Вінник виділяє їх для суб'єктів господарювання – власників майна, наголошуючи, що здебільшого такі суб'єкти господарювання самі використовують належне їм майно своєю владою і в інтересах своїх учасників (членів) [30, с. 229, 230]. Серед можливих форм реалізації права власності щодо майна колективної і приватної форм власності

вона називає право господарського відання і право оперативного управління, право довірчого управління, яке виникає на підставі договору, і передання майна у користування на договірних засадах [30, с. 229, 230].

Вищевикладене дає уявлення про діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування щодо майна відповідної форми власності, свідчить про загальну подібність форм реалізації права власності незалежно від форми власності і підтверджує можливість умовного поділу власників майна у сфері господарювання на первинних (органи державної влади, органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією, фізичні та юридичні особи, які створюють суб'єктів господарювання) та похідних (створені суб'єкти господарювання, яким передане певне майно).

Деякі науковці-господарники справедливо розглядають положення ст. 139 ГК України в розумінні майна саме суб'єкта господарювання [115, с. 195–196]. На це прямо вказують такі положення, як «виробляються чи використовуються у діяльності суб'єктів господарювання» та деякі інші положення названої статті Кодексу. Суб'єкти господарювання приватної форми власності, є власниками майна, про яке йдеться у ст. 139 ГК України і здійснюють відповідні правомочності власника. Щодо господарських організацій державної та комунальної форм власності, а також у визначених законом випадках щодо господарських організацій, заснованих на змішаній формі власності, то можна стверджувати, що вони мають повноту правомочностей власника, крім встановлених законом обмежень щодо розпорядження деякими видами майна (наприклад, того, що належить до основних фондів).

Разом з тим, оскільки учасниками відносин у сфері господарювання є не тільки суб'єкти господарювання, але й інші перераховані у ст. 2 ГК України особи, у тому числі й громадяни, які можуть бути засновниками суб'єктів господарювання або здійснювати щодо них організаційно-господарські повноваження на ґрунті відносин власності, то заслуговує на увагу питання правових форм реалізації права власності цими суб'єктами.

На основі аналізу положень ГК України (статті 63, 66, 73–78; 85, 100, 133, 134, 139 та інші) можна стверджувати, що реалізація права власності так званими первинними суб'єктами – учасниками відносин у сфері господарювання здебільшого зводиться до здійснення правомочності розпорядження власним майном, що тягне за собою передання майна у власність або у користування суб'єктам господарювання (передання майна як внеску до статутного капіталу господарської організації, передання майна на праві господарського відання або оперативного управління, передання майна в користування тощо). Це майно має господарське призначення, тобто використовується для організації та здійснення господарської діяльності [115, с. 199].

На підтвердження міркувань щодо правомочності розпорядження майном можна навести твердження В. А. Устименка, аналізуючи ГК України, дійшов висновку, що Кодекс створив для територіальної громади міста нові можливості з реалізації суб'єктивного права власності у вигляді розпорядження комунальним майном в господарських правовідносинах та збільшення об'єктів комунальної власності завдяки реалізації власної господарської правосуб'єктності [48, с. 592]. Також потрібно звернути увагу на мету здійснення розпорядження майном державної та комунальної власності, яка зумовлює необхідність врахування соціальної функції власності. Науковцями висловлена думка, що для суб'єктів приватної форми власності соціальна функція має факультативне значення при реалізації повноважень власником у рамках зароджуваної в Україні концепції корпоративної соціальної відповідальності, проте режим публічної власності змушує до соціально спрямованого здійснення повноважень як публічним власником і його уповноваженими особами, так і залученими суб'єктами господарювання [116, с. 49].

Отже, на основі викладеного та з урахуванням положень статей 133-135 ГК України є підстави виділити таку форму реалізації права власності у сфері господарювання, як здійснення організаційно-установчих повноважень власника шляхом заснування господарської організації або організації господарської діяльності в інших організаційно-правових формах, в межах якої відбувається

передання власником частини майна для подальшого використання у господарській діяльності. Згідно із запропонованим О. М. Вінник поділом форм реалізації права власності на прості та складні заснування господарської організації або організації господарської діяльності в інших організаційно-правових формах потрібно відносити до складних форм.

Другою правовою формою реалізації права власності у сфері господарювання, яку можна виокремити на основі положень ГК України, потрібно назвати здійснення організаційно-управлінських повноважень власника. Ця правова форма фактично уособлює собою здійснення правомочностей володіння, користування і розпорядження майном під час провадження господарської діяльності. Об'єднуючими чинниками, які дозволяють розглядати ці правомочності як єдине ціле, виступають сфера господарювання, господарська діяльність та економічна мета, якої прагнуть досягти за рахунок здійснення цих правомочностей, зокрема отримання (вилучення) цінності з певного майна.

Суб'єктами реалізації права власності у цій формі можна назвати як учасників (членів) господарських організацій, які згідно з чинним законодавством, наприклад, визначають порядок використання майна заснованого суб'єкта господарювання, так і самих суб'єктів господарювання.

Щодо останніх, то залежно від економічної форми, якої набуває майно під час провадження господарської діяльності, можна простежити превалювання тієї чи іншої простої форми реалізації права власності як складової здійснення власником майна організаційно-управлінських повноважень. Наприклад, превалювання здійснення правомочності користування майном вбачається щодо основних фондів та оборотних засобів, споживаючи корисні властивості яких, суб'єкт господарювання здійснює господарську діяльність з виготовлення продукції, виконання робіт або надання послуг. За певних обставин суб'єкт господарювання може прийняти рішення щодо фактичної або юридичної долі такого майна, тобто здійснити розпорядження ним.

Такий вид майна у сфері господарювання, як кошти, тобто гроші у національній та іноземній валюті, можуть використовуватися як внески до статутного капіталу, а також для здійснення товарних і фінансових відносин суб'єктами господарювання. В юридичній літературі підкреслюється особливість реалізації права власності щодо грошей, яка полягає у тому, що у більшості випадків відбувається розпорядження грошима. Ця особливість обумовлена призначенням грошей бути платіжним засобом, гроші передаються в обмін на товар, що і призводить до припинення права власності в одного суб'єкта і виникнення у іншого [117, с. 129].

Щодо товару суб'єкт господарювання здійснює правомочність розпорядження, що повністю відповідає такій ознаці господарської діяльності, як виробництво продукції (робіт, послуг) не для власного споживання, а для передачі третім особам [118, с. 17]. Товар є результатом господарської діяльності і об'єктом господарського обороту, тобто у відносинах між суб'єктами господарювання, між суб'єктами господарювання та іншими учасниками господарських відносин відбувається перехід права власності на частину майна господарського призначення, що є товаром [115, с. 197].

Коротко підсумовуючи викладене, можна дійти висновку, що реалізація права власності спрямована на те, щоб отримати (вилучити) цінність з певного майна, і залежно від того, яку цінність являє те чи інше майно для власника у конкретний час, обираються відповідні правові форми реалізації права власності.

В межах цього дослідження потрібно зупинити увагу на договорах у відносинах власності, які в прийнятій в науці класифікації за предметом договору виділяють в самостійні групи – договори про передання майна у власність або користування [119, с. 39; 120, с. 34–35].

Багатогранність понять правової форми та договору дозволяють дослідникам називати договір окремою правовою формою [121; 105]. Наприклад, господарський договір розглядають як правову форму і засіб організації господарських зв'язків, правову форму взаємовідносин господарюючих суб'єктів між собою [122, с. 214]. Господарський договір на

практиці – це одна з найбільш поширених підстав виникнення майново-господарських зобов'язань.

О.І. Зозуляк аналізувала договір як правову форму реалізації цивільної правосуб'єктності юридичної особи і дійшла висновку, що у такому розумінні договір виступає юридичним фактом, на підставі якого юридичні особи вступають у договірні правовідносини; закріплює умови виконання договірних зобов'язань, визначає умови та форми договірної відповідальності [105, с. 4–5].

В. В. Луць розглядав договір як універсальну та найдоцільнішу правову форму опосередкування ринкових відносин, оскільки волевиявлення у договорі має складатися вільно без тиску контрагента і третіх осіб [121, с. 118]. У такому аспекті можна вести мову про цінність договору як правової форми реалізації права власності в аспекті можливості власнику виразити «власний розсуд» щодо свого майна у свободі договору, якщо певні обмеження не встановлені законом.

Потрібно підтримати висновок видатного вченого В. В. Луця, покладений в основу багатьох наукових досліджень, щодо провідної ролі договору в організації економічних, товарно-грошових відносин. Договір став основним юридичним засобом, що дозволяє на засадах розумності, справедливості, добросовісності будувати базисні соціальні та економічні відносини [123, с. 20].

Договір є однією з найбільш поширених правових форм у відносинах з реалізації права власності. Зокрема, це договори купівлі-продажу, поставки, оренди майна, лізингу, договори, на основі яких майно використовується з метою забезпечення виконання зобов'язань суб'єктів господарювання. Договір також застосовний у разі, якщо суб'єкти господарювання вдаються до об'єднання майна для ведення спільної діяльності (договір про спільну діяльність).

Як видно, договір здебільшого опосередковує здійснення правомочності розпорядження майном. Тому, враховуючи наведені на початку підрозділу визначення правової форми, можна зробити висновок про дуалізм договору як правової форми реалізації права власності, оскільки ним визначається зміст здійснення власником правомочності розпорядження майном та забезпечується дотримання законності зовнішнього виразу дій власника.

Розглядаючи реалізацію права власності у сфері господарювання через призму правової форми та беручи до уваги все викладене, можна підсумувати, що правова форма реалізації права власності у сфері господарювання являє прямо встановлений або не заборонений законом спосіб здійснення правомочностей власника, який забезпечує дотримання умов реалізації права власності, надає діям власника юридичного значення, забезпечує настання результату, у тому числі шляхом державного примусу. Також на виконання приписів ч. 3 ст. 134 ГК України пропонується доповнити цю статтю конкретними видами правових форм реалізації права власності.

Все вищенаведене дозволяє розглядати правові форми реалізації права власності не лише з точки зору суб'єкта, коли правова форма визначає внутрішню структуру здійснення правомочностей власника, сукупність його прав та обов'язків, порядок їх здійснення, та зовнішній вираз здійснення правомочностей, виступаючи і юридичним фактом, і самим правовідношенням, але й з точки зору правового режиму майна.

У науці господарського права під правовим режимом майна розуміють встановлені правовими нормами: 1) структуру майна; 2) порядок його набуття (формування), використання і вибуття; 3) порядок звернення на нього стягнення кредиторів; 4) межі розпорядження майном з боку третіх осіб [5, с. 185; 124, с. 560]. Авторитетні представники господарсько-правової науки наполягають на розмежуванні понять «правовий режим майна у сфері господарювання» та «правовий режим майна суб'єкта господарювання», вказуючи, що перше поняття є ширшим і стосується майна у сфері господарювання, яке може належати будь-якому учаснику господарських правовідносин і використовується ним у цій сфері [124, с. 561]. Своєю чергою, правовий режим майна суб'єкта господарювання пропонується визначати як встановлені нормативно-правовими актами характер й обсяг прав та обов'язків стосовно власного майна [34, с. 166].

Не заглиблюючись у дискусію щодо змістовного навантаження вищезгаданих понять правового режиму майна та беручи за основу висновки поважних науковців [125], у межах дослідження правових форм реалізації права

власності потрібно звернути увагу на те, що правовий режим майна охоплює такі елементи як обсяг прав та обов'язків суб'єкта та порядок використання майна.

В. С. Щербина пропонує поділ елементів правового режиму майна на дві взаємопов'язані групи, до першої з яких належать статичні елементи, тобто види майна, структура і правовий титул майна; до другої – динамічні елементи, тобто правовідносини щодо здійснення права власності та інших речових прав у сфері господарювання, щодо набуття та вибуття майна із майнової сфери учасника господарських відносин, щодо розпорядження майном з боку третіх осіб [125, с. 6]. Сприймаючи таку позицію, можна стверджувати, що правові форми реалізації права власності обумовлені статичними елементами та знаходять прояв у динамічних елементах правового режиму майна.

В юридичній науці також досліджується правовий режим власності, щодо якого сформувалися певні погляди. Так, Ю. П. Пацурківський зазначає, що основу ринкової економіки становить нормативно закріплена можливість суб'єктів володіти, користуватися та розпоряджатися матеріальними благами. Науковець запропонував розуміти правовий режим власності як поєднання засобів, способів, методів правового регулювання відносин, що виникають щодо присвоєння суб'єктами певного майна. Цінність правового режиму права власності, як проміжної ланки між нормативним актом і правозастосовною практикою, полягає у тому, суб'єкт права власності має можливість реалізовувати, здійснювати правомочність володіння, користування та розпорядження об'єктами права власності, тобто мати можливість реалізовувати належне йому суб'єктивне право [15, с. 3, 8–9].

На основі всебічного аналізу складових і функцій правового режиму права власності в Україні, В. В. Галуцько запропоновано визначати правовий режим власності як цілісної розширеної системи регулювання відносин права власності, встановленої законами з метою охорони невід'ємних прав громадян та інших суб'єктів права, що визначає склад и порядок формування майна, його використання і відчуження, характеризується особливим порядком виникнення і здійснення прав й обов'язків учасниками правовідносин, котрі оптимально

поєднують інтереси власників, суспільства та держави, забезпечуються засобами державного примусу та громадським осудом порушників режиму [126, с. 45]. Також цілком слушно доводиться, що джерельна база правових режимів власності складається з Конституції та інших законів України [126, с. 41], проте потрібно враховувати думку В.С. Щербини, що правовий режим майна у сфері господарювання може визначатися також індивідуальними правовими актами і навіть договором [125, с. 5], які опосередковують волю власника і здійснення ним правомочностей власника.

Наведені наукові напрацювання щодо правового режиму майна є важливими для розгляду правових форм реалізації права власності у сфері господарювання, оскільки покладання їх в основу дозволяє охопити широке коло власників майна у сфері господарювання, а через такий елемент правового режиму, як порядок набуття (формування), використання і вибуття майна, – конкретизувати можливі правові форми реалізації права власності у цій сфері.

На основі вищевикладеного можна робити висновок про формування сучасної концепції правових форм реалізації права власності у сфері господарювання, яка визначає внутрішній зміст і зовнішній вираз засновницьких, організаційно-управлінських та розпоряджувальних правомочностей власника; охоплює питання використання і вибуття майна з власності для забезпечення повноти прав власника й надання їм юридичного значення в процесі господарської діяльності; передбачає види правових форм та враховує їх синергетичну роль у взаємодії між суб'єктивним правом власності та правовим режимом майна.

Висновки до Розділу 1

На підставі проведеної загальнотеоретичної характеристики правових форм реалізації права власності у сфері господарювання зроблено такі висновки:

1. Правову характеристику реалізації права власності у сфері господарювання здійснено через: 1) розуміння цього поняття як гарантованого законом здійснення учасником господарських відносин правомочностей власника щодо належних йому сукупності речей та інших цінностей; 2) вираження реалізації права власності у певних правових формах; 3) її залежність від суб'єктно-об'єктного складу права власності та 4) спрямованість на задоволення інтересу власника у досягненні економічної та/або соціальної мети господарювання.

Під реалізацією права власності у сфері господарювання пропонується розуміти гарантоване законом здійснення учасником господарських відносин правомочностей власника щодо належних йому сукупності речей та інших цінностей, що можуть використовуватися, використовуються або виробляються в господарській діяльності, яке знаходить вираз у відповідних правових формах з метою задоволення інтересу власника у досягненні економічної та/або соціальної мети господарювання.

Зміст реалізації права власності у сфері господарювання охоплює цілеспрямовані рішення та дії щодо здійснення власником панування над сукупністю речей та інших цінностей, використання корисних властивостей і привласнення отриманих результатів, визначення юридичної та/або фактичної долі власного майна з отриманням фінансового або іншого зиску.

2. Юридичні гарантії реалізації права власності – це можливості та базові положення, схвалені або встановлені державою у правових нормах, на основі яких власником здійснюються правомочності, відбувається охорона і захист цього права. Гарантіями реалізації права власності у сфері господарювання є: 1) непорушність права власності, тобто власник не може бути позбавлений можливості здійснювати правомочності щодо майна або обмежений в їх

здійсненні інакше, як на підставах та у порядку, встановлених законами України; 2) здійснення правомочностей власника, керуючись власними інтересами, своїм розсудом та своєю метою; 3) забезпечення рівних умов здійснення права власності, відсутність дискримінації, тобто відмінностей, виключень, обмежень чи переваг або особливостей щодо здійснення правомочностей власника одних суб'єктів права власності перед іншими; 4) захист права власності, зокрема звернення до самозахисту, судового або адміністративного захисту.

Умови реалізації права власності відображаються у законодавчо закріплених межах, заборонах та обмеженнях щодо здійснення правомочностей власника у сфері господарювання, соціального розвитку та охорони навколишнього середовища, і сприяють дотриманню принципу належної обачності щодо прав людини під час ведення господарської діяльності, закріпленого у Керівних принципах ООН з бізнесу і прав людини.

3. Аксіологічне значення правової форми реалізації права власності у сфері господарювання полягає у тому, що її змістом є прямо встановлений або не заборонений законом спосіб здійснення правомочностей власника, що гарантує реалізацію права власності та забезпечує дотримання умов його реалізації, а її зовнішнім виразом є відповідна правова модель, які разом надають діям власника юридичного значення і забезпечують задоволення його інтересу в досягненні економічної та/або соціальної мети господарювання, зокрема шляхом державного примусу.

Сучасна концепція правових форм реалізації права власності в сфері господарювання визначає внутрішній зміст і зовнішній вираз засновницьких, організаційно-управлінських та розпоряджувальних правомочностей власника; регулює використання і вибуття майна з власності для забезпечення повноти прав власника й надання їм юридичного значення в процесі господарської діяльності; передбачає поділ правових форм на: 1) заснування господарської організації або організації господарської діяльності в інших організаційно-правових формах; 2) користування і розпорядження майном під час провадження господарської діяльності задля отримання (вилучення) цінності з нього;

3) укладання договору щодо передання майна у власність або користування, або щодо забезпечення виконання господарських зобов'язань; враховує синергетичну роль правових форм у взаємодії між суб'єктивним правом власності та правовим режимом майна.

Дуалізм договору як правової форми реалізації права власності знаходить прояв у тому, що ним опосередковується здійснення власником правомочності розпорядження майном та забезпечується дотримання встановленого або дозволеного законом зовнішнього виразу дій власника.

З метою удосконалення законодавчого регулювання відносин власності у сфері господарювання запропоновано під час роботи над оновленням ГК України доповнити його положення принципом належної обачності провадження підприємницької діяльності та закріпити конкретний, але невичерпний перелік правових форм реалізації права власності.

РОЗДІЛ 2

ПРАВОВІ ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ВЛАСНОСТІ У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ ШЛЯХОМ ЗДІЙСНЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО- УСТАНОВЧИХ ПОВНОВАЖЕНЬ

2.1 Поняття і зміст організаційно-установчих повноважень власника у сфері господарювання

У сфері господарювання найчисельнішу групу учасників господарських відносин складають суб'єкти господарювання. Створення суб'єкта господарювання є результатом низки рішень і дій організаційного, економічного, правового характеру, частина з яких пов'язана з формуванням майнової основи майбутнього суб'єкта господарювання. Власник, приймаючи рішення щодо використання його майна для провадження господарської діяльності, здійснює організаційно-установчі повноваження. Ці повноваження власника є визначальними для забезпечення багатоманітності організаційно-правових форм господарювання, майнової забезпеченості суб'єктів господарювання та загального розвитку сфери господарювання. Здійснення власником організаційно-установчих повноважень означає визначення майнових ресурсів для провадження господарської діяльності, виступає передумовою створення і державної реєстрації суб'єкта господарювання, є підставою для здійснення управлінських і контрольних функцій щодо господарської діяльності. Тому для практичної сфери важливим є чітке розуміння поняття та змісту організаційно-установчих повноважень власника у сфері господарювання, зокрема в контексті реалізації права власності у цій сфері.

Термін «організаційно-установчі повноваження власника» у сфері господарювання вживається у ГК України та деяких інших нормативно-правових актах, однак офіційного визначення цього терміну не закріплено. Конкретизацію змісту, порядку і наслідків здійснення цих повноважень можна

провести шляхом системного аналізу положень ГК України та законів України, присвячених певним організаційно-правовим формам господарювання.

Окремі аспекти організаційно-установчих повноважень власника майна у сфері господарювання, зокрема при дослідженні організаційно-господарських повноважень, висвітлено у роботах О. М. Вінник, О. П. Віхрова, А. М. Захарченка, В. М. Коваль, А. В. Смітюха, В. А. Устименка, В. С. Щербини та інших. Проте ця правова категорія потребує додаткового ґрунтовного дослідження щодо визначення цього поняття і конкретизації його змісту в контексті реалізації права власності.

Суб'єктивне право власності є абсолютним. В умовах розвитку ринкової економіки природною є можливість реалізації права власності у сфері господарювання, зокрема шляхом використання власного майна для здійснення господарської діяльності. Таку можливість було закріплено ще у Законі України «Про власність», який втратив чинність у 2007 році. У ст. 4 названого Закону закріплювалося право власника використовувати майно для здійснення господарської діяльності, зокрема передавати його безоплатно або за плату у володіння і користування, а також у довірчу власність іншим особам. Згідно з ст. 320 оновленого у 2003 році ЦК України власник наділений правом на використання свого майна для здійснення підприємницької діяльності, крім випадків, встановлених законом. В ГК України відповідне право розкривається через перелік закріплених у ст. 135 цього Кодексу організаційно-установчих повноважень власника.

Досліджуючи сутність організаційно-установчих повноважень власника, потрібно почати з того, що слово «повноваження» широко вживається в ГК України щодо різних суб'єктів права і набуває різного змістовного навантаження: організаційно-господарські повноваження (ст. 2) повноваження держави та місцевого самоврядування щодо напрямів і форм участі держави та місцевого самоврядування у сфері господарювання (глава 2); повноваження трудового колективу на участь в управлінні підприємством (ст. 65); повноваження державного підприємства на розпорядження майном, що

належить до основних фондів (статті 75, 75-2; 77); організаційно-установчі повноваження власника (ст. 135) та інші. В минулому на це звертали увагу деякі дослідники, вважаючи, що істотні відмінності між суб'єктами, яких ГК України наділяє повноваженнями, навряд чи можна вважати досконалим правовим регулюванням [127, с. 30]. Тому з метою розкриття змісту організаційно-установчих повноважень власника доцільно здійснити аналіз термінів, які складають зазначене поняття.

У Словнику української мови тлумачення слова «повноваження» наводиться як право, надане комусь для здійснення чогось [128, с. 684]. За одним з поширених поглядів термін «повноваження» розглядається як складова компетенції органів влади, основною характеристикою повноважень є можливість породжувати, змінювати чи припиняти права та обов'язки для інших осіб з метою виконання покладених на орган завдань [127, с. 29].

Термін «повноваження» набув широкого використання в різних галузях права, а тому вважається загально правовим терміном. В юридичній науці усталеним є розуміння повноважень як сукупності прав та обов'язків органів державної влади та місцевого самоврядування, посадових осіб, громадських організацій, що закріплені за ними у встановленому законом порядку, достатніх для виконання покладених на них функцій. Поширеним є підхід, за якого термін «повноваження» розглядають близьким за змістом до терміну «компетенція» та використовують в якості її елемента для характеристики статусу органів влади і місцевого самоврядування, їх посадових осіб, підкреслюючи таку ознаку повноважень, як владність.

Деякі дослідники в галузі теорії держави і права називають це поняття загальним і розкривають його зміст як систему прав й обов'язків, набутих легітимним способом «державою, місцевим самоврядуванням, державними органами і органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, іншими суб'єктами правовідносин з метою забезпечення можливостей, потреб та інтересів людини і громадянина, окремих соціальних груп та суспільства в цілому» [129]. Також дослідники підкреслюють, що поняття «повноваження»

властиве публічному і приватному праву. Відповідно до положень ГК України повноваження має власник майна, який виступає засновником господарської організації, підприємство щодо дочірнього підприємства тощо. В межах кожної галузі права змістовне наповнення цього поняття буде залежати від суб'єкта, відрізнятися своїм змістом та мати певні особливості [127, с. 30; 129].

Сприймаючи за основу розуміння повноважень, як сукупність прав та обов'язків, якими наділений суб'єкт права для здійснення покладених на нього функцій, потрібно перейти до тлумачення слів «організаційні» та «установчі», які надають терміну «повноваження» особливого змісту, дозволяють відмежувати повноваження власника майна від повноважень інших суб'єктів права залежно від певної сфери суспільних відносин.

За загальним словниковим тлумаченням слово «організація» може означати: 1) створювати, засновувати що-небудь, залучаючи до цього інших, спираючись на них (від дієслова – організувати); 2) об'єднання людей, суспільних груп, держав, на основі спільних інтересів, мети, програми і тому подібне; 3) особливість будови чого-небудь, структуру [130]. Для дослідження обраної теми, підходить перше тлумачення слова «організація», тобто створювати, засновувати щось, налагоджувати, впорядковувати, приводити щось до системи.

Науці господарського права притаманне виділення організаційних елементів в низці правових явищ сфери господарювання. Так, однією з ознак господарської діяльності прийнято називати нерозривне поєднання в такій діяльності організаційного та майнового елементів, яка має виключно правовий характер і полягає у тому, що господарська діяльність як об'єкт правового регулювання потребує застосування норм як приватного, так і публічного права [118, с. 17; 131]. Частіше поєднання майнових та організаційних елементів називають ознакою господарських правовідносин у тому розумінні, що для створення господарської організації необхідна як сукупність організаційних дій засновників, так і забезпечення новоствореного суб'єкта господарювання необхідною майновою базою для провадження діяльності [30, с. 27], або у тому,

що державні замовлення та завдання є однією з правових підстав виникнення господарських правовідносин [5, с. 21]. Однією з ознак господарського договору також виділяють поєднання майнових (тобто виготовлення та/або передання й оплата продукції) та організаційних елементів (тобто встановлення порядку виконання договірних зобов'язань чи розгляду спорів між сторонами, підстав дострокового розірвання договору тощо) [132, с. 140].

В науці господарського права також здійснюється тлумачення слова «організація» у складі таких понять, як організаційно-господарські відносини та організаційно-господарські повноваження. Наприклад, О. П. Віхров дотримується теорії поняття організації господарської діяльності, в якій воно розглядається як невід'ємна складова самої цієї діяльності. При цьому науковець зазначає, що на рівні суб'єктів господарювання організаційна складова полягає у: 1) створенні і забезпеченні ефективного функціонування господарських організацій різних організаційно-правових форм і форм власності, тобто максимально адекватного реальним умовам господарювання; 2) організації оптимальної внутрішньої структури суб'єктів, ефективних внутрішньогосподарських відносин [133, с. 35–37].

В широкому розумінні поняття організації господарської діяльності наводила О. М. Вінник, розуміючи ним систему заходів, спрямованих на раціональне поєднання в часі та просторі всіх елементів господарської системи певного регіону (територіальної громади), певного суб'єкта господарювання [30, с. 13–14]. З цим погоджується В. С. Щербина, називаючи організацію господарської діяльності другою складовою господарських відносин і наріжним поняттям науки господарського права [5, с. 18].

Зміст терміну «організація» аналізувала І. М. Кравець, виходячи з таких загальних розумінь цього терміну, як встановлення і забезпечення доцільних зв'язків між елементами системи, універсальної функції соціального управління, складової змісту управлінської діяльності, спрямованої на упорядкування певних суспільних відносин і побудову необхідних елементів системи управління. Дослідниця доходить думки, що організація господарської

діяльності включає такі форми, як управління та регулювання господарської діяльності [134, с. 93]. І. М. Кравець під управлінням господарською діяльністю розуміє комплекс необхідних заходів, які здійснюються на ґрунті права власності на майно, з використанням якого провадиться господарська діяльність, або делегованих повноважень із метою ефективного провадження цієї діяльності (наприклад, збільшення доходності використання майна, підвищення вартості та/або кількості майна тощо) [134, с. 94]. Тобто дослідниця організацію та управління господарською діяльністю розглядає як ціле та його частину. До слова, С. І. Бевз також вважає, що управління здійснюється в межах організації та провадження господарської діяльності [135, с. 47].

Аналізуючи викладені погляди на тлумачення терміну «організація господарської діяльності», потрібно зауважити таке. З позицією О. П. Віхрова можна погодитися, якщо розглядати господарську діяльність у масштабному сенсі (наприклад, в рамках господарської системи національного рівня), тобто знеособлену господарську діяльність невизначеного кола суб'єктів господарювання, як основний вид діяльності в економічній сфері. Однак, фокусуючись на господарській діяльності конкретного суб'єкта господарювання, слід визнати, що господарській діяльності все ж передують створення суб'єкта господарювання. Позиція І. М. Кравець більш наближена до первинного рівня провадження господарської діяльності, проте не є безспірною щодо співвідношення понять організації та управління цією діяльністю.

Серед науковців висловлюються й інші думки стосовно співвідношення понять організації та управління господарською діяльністю. Зокрема, позицію щодо розмежування понять організації (в широкому розумінні) та управління господарською діяльністю як самостійних понять зайняла А. М. Кухарчук [136]. Аналізуючи науковий доробок О. П. Віхрова щодо організаційної складової господарської діяльності на різних рівнях, а саме на загальнонаціональному (галузевому), місцевому (регіональному) та на рівні суб'єктів господарювання, а також беручи до уваги основи менеджменту, зокрема, що процес управління являє собою загальну суму функцій планування, організації, мотивації та

контролю, дослідниця доходить думки, що організація є функцією управління, яка спрямована на об'єднання (розподілення) людей і засобів, створюючи певну систему [136, с. 60]. У результаті А. М. Кухарчук підсумовує, що організацію господарської діяльності можна визначити самостійним напрямом діяльності, спрямованим на раціональне поєднання в часі і просторі всіх елементів господарської системи певного рівня, а управління господарською діяльністю – цілеспрямованою сукупністю дій, які сприяють погодженню і координації спільної праці задля досягнення суспільно значущих цілей та вирішення поставлених завдань [136, с. 61].

В продовження дослідження заслуговує на увагу думка А. М. Захарченка, який, хоча і не заперечив прямо проти поглядів О. П. Віхрова та інших авторів як однієї з можливих наукових позицій, відзначив, що пропонуване поважним науковцем розуміння господарської діяльності не в повній мірі узгоджується із змістом чинного ГК України, який передбачає розмежування понять «організація господарської діяльності» та «здійснення господарської діяльності». Якщо припустити, що реалізація учасниками господарських відносин їх засновницьких прав є здійсненням господарської діяльності, межі між організацією і здійсненням господарської діяльності втрачаються [137, с. 145], а отже важче встановити межі між організацією та управлінням такою діяльністю.

Вищевикладене одночасно доводить як безпосередній зв'язок організації та управління щодо господарської діяльності, так і складність встановлення співвідношення і розмежування цих понять. Висловлена теза сформованою у науці теорією управління, в якій розвинуто розуміння поняття управління в декількох аспектах, Так, управління називають об'єктивним соціальним явищем, функцією організованих систем, сутністю якої є здійснення цілеспрямованого впливу на певні об'єкти з метою організації спільної діяльності людей, їх її груп та організацій, забезпечення координації та взаємодії між ними [138, с. 289].

Частково складність розмежування цих понять має законодавчі підстави, оскільки у певних законодавчих положеннях згадані терміни використано поряд. Наприклад, у ст. 176 ГК України закріплено «... зобов'язана сторона повинна

здійснити на користь другої сторони певну управлінсько-господарську (організаційну) дію або утриматися від певної дії...». Така ситуація позначається і на з'ясуванні сутності організаційно-установчих повноважень власника у сфері господарювання.

Розмірковуючи над тлумаченням терміну «організація господарської діяльності» і спробах розмежувати його з терміном «управління господарською діяльністю», потрібно спиратися на визначення господарської діяльності (ч. 1 ст. 3 ГК України) і суб'єктів господарської діяльності (ст. 55 ГК України), а також брати до уваги, що організація та управління мають бути спрямовані на певний об'єкт – господарську діяльність. З урахуванням цих чинників в межах обраної теми дослідження та з метою конкретизації поняття організаційно-установчих повноважень власника можна запропонувати умовне розмежування вищевказаних термінів таким чином.

Під організацією господарської діяльності пропонується розуміти здійснення сукупності прав та обов'язків, якими наділений суб'єкт права з метою створення суб'єкта господарювання в обраній організаційно-правовій формі і забезпечення початку його діяльності, або з метою провадження господарської діяльності в інших не заборонених законом формах. Позицію, що створення суб'єктів господарювання належить до організації господарської діяльності можна зустріти у науці господарського права [137, с. 143].

Після легалізації господарської діяльності, з'являється об'єкт для управління, тому в розумінні управління господарською діяльністю можна дотримуватися позиції І. М. Кравець. За умови відсутності офіційних визначень термінів, які розглядаються, слід визнати, що під час здійснення господарської діяльності їх розмежування видається набагато складнішим, особливо з урахуванням протилежних наукових підходів до співвідношення термінів «організація» та «управління» для сфери господарювання.

Наступним для розгляду є термін «установчі». У Словнику української мови етимологію слова «установчий» подано як «який має завданням організацію чого-небудь, призначений заснувати що-небудь» [68, с. 498].

В юридичній площині це слово використовується у таких термінологічних словосполученнях, як «установчі збори», «установчий договір», «установчі документи суб'єкта господарювання» та інші. Під установчими документами суб'єкта господарювання у ГК України розуміються такі документи, як рішення про його утворення або засновницький договір, а у випадках, передбачених законом, статут (положення) суб'єкта господарювання, в яких його засновники закріплюють необхідну інформацію щодо створення і діяльності суб'єкта господарювання (частини 1, 2 ст. 57 ГК України). До слова, подібне значення надається установчим документам й в теорії господарського права. Наприклад, Г. В. Смолин установчі документи розглядав як документи, в яких фіксується: волевиявлення на створення юридичної особи; її правовий статус як юридичної особи, мета створення; права та обов'язки засновників та учасників юридичної особи; умови її припинення; склад і компетенція органів управління; взаємовідносини із третіми особами [110, с. 192].

Таким чином, термін «установчі» вказує на створення (заснування) суб'єкта господарювання та прийняття супутніх із цим рішень, започаткування провадження господарської діяльності та у понятті організаційно-установчих повноважень власника виконує керуючу роль щодо терміну «організація». Побічно такий висновок підтверджується роллю установчих зборів у заснуванні господарських організацій певних організаційно-господарських форм. Зокрема, законодавець прямо закріплює, що рішення про створення виробничого кооперативу приймають установчі збори (ч. 2 ст. 97 ГК України), для заснування акціонерного товариства засновники проводять установчі збори (ч. 3 ст. 10 Закону України «Про акціонерні товариства» [139]).

З огляду на викладене вище, організаційно-установчі повноваження власника у сфері господарювання можна розуміти як сукупність прав та обов'язків, якими наділений власник майна і які здійснює з метою заснування суб'єкта господарювання в обраній організаційно-правовій формі або зайняття господарською діяльністю в іншій організаційно-правовій формі, здійснення супутніх із цим рішенням дій, забезпечення початку діяльності суб'єкта

господарювання та/або провадження господарської діяльності. Тобто можна вести мову про так звані засновницькі повноваження.

Деякі представники науки господарського права наголошують на тому, що у господарсько-правовій характеристиці права власності, яка має специфіку порівняно з цивільно-правовою характеристикою цього права, потрібно виділяти організаційно-засновницькі повноваження, які включають теологічні, розпорядчі, управлінські та майнові елементи. При цьому зміст майнового елемента полягає в праві закріплювати майно за створеним суб'єктом господарювання на праві власності або іншому речовому праві, яке не суперечить закону [31, с. 213].

Свого часу щодо організаційно-установчих повноважень висловив міркування А. В. Смітюх. Науковець зайняв позицію, що після заснування господарської організації корпоративним способом організаційно-установчі повноваження власника є реалізованими, вичерпаними і трансформуються у корпоративні права, унітарним способом – в права учасника унітарного підприємства, які є ексклюзивними [140, с. 141]. Обґрунтовує свою позицію А. В. Смітюх тим, що час, коли реалізуються організаційно-установчі повноваження, прив'язаний до моменту прийняття рішення про створення господарської організації, отже, організаційно-установчі повноваження можна розуміти як абсолютне право власника майна створювати суб'єктів господарювання та визначати усі їхні параметри. Після заснування корпоративного підприємства організаційно-установчі повноваження власника вважаються реалізованими, вичерпаними і замість них виникають корпоративні права [140, с. 140]. Якщо підтримувати позицію науковця стосовно вичерпання організаційно-установчих повноважень, то її можна вважати справедливою щодо будь-яких форм провадження господарської діяльності, а саме – після легалізації господарської діяльності в обраній організаційно-правовій формі господарювання організаційно-установчі повноваження власника повинні вважатися здійсненими і вичерпаними.

Попри можливість наведеного вище тлумачення поняття організаційно-установчих повноважень власника, зміст ст. 135 ГК України не дозволяє зводити ці повноваження лише до заснування суб'єкта господарювання або організації провадження господарської діяльності в інших формах. Про це частково згадувалося у попередніх підрозділах роботи, але тут потрібно зупинитися більш детально. Наприклад, В. С. Щербина, аналізуючи положення ст. 135 ГК України, засновницькі повноваження назвав одними з основних серед організаційно-установчих повноважень власника, в межах яких виділив п'ять складових: 1) право одноосібно або спільно з іншими суб'єктами засновувати господарські організації (створювати унітарні або корпоративні підприємства) або в інших формах, не заборонених законом, здійснювати господарську діяльність; 2) можливість власника – громадянина здійснювати господарську діяльність в організаційній формі підприємництва - підприємець без статусу юридичної особи; 3) визначення на свій розсуд мети і предмета господарської діяльності утвореного ним суб'єкта господарювання; 4) визначення на власний розсуд структури утвореного суб'єкта господарювання, тобто видів і назв виробничих структурних підрозділів, функціональних структурних підрозділів апарату управління); 5) право прийняти рішення про припинення створеного суб'єкта господарювання [5, с. 214]. Як видно науковець не прирівняв засновницькі та організаційно-установчі повноваження.

Серед фахівців, які аналізують положення ст. 135 ГК України, також висловлюється пропозиція групувати перераховані у цій статті повноваження на ті, що здійснюються до створення суб'єкта господарювання і пов'язані саме із його створенням або організацією господарської діяльності, та ті, що виникають після легалізації обраної організаційно-правової форми провадження господарської діяльності, зокрема встановлення порядку використання майна та прибутку від господарської діяльності [141, с. 514], що свідчить про управлінський вплив власників майна на провадження господарської діяльності.

Таким чином, змістовно організаційно-установчі повноваження власника майна у сфері господарювання охоплюють не лише процес створення суб'єкта

господарювання, але й вплив на його діяльність та прийняття рішення про його припинення, і підтримати підхід щодо групування організаційно-установчих повноважень власника та виділення в їх переліку управлінських повноважень. Це видається слушним з огляду на те, що після державної реєстрації господарської організації статус власника майна змінюється (він стає учасником/членом господарської організації), а господарська організація, як правило, стає власником майна, переданого їй засновниками.

З аналізу положень ст. 135 ГК України вбачається, що підґрунтям для здійснення організаційно-установчих повноважень є готовність суб'єкта до відокремлення і передання частини власного майна для здійснення господарської діяльності, у тому числі для створення господарської організації в обраній організаційно-правовій формі. Перш за все, організаційно-установчі повноваження власника включають: а) право одноосібно або спільно з іншими власниками засновувати господарські організації; б) здійснювати господарську діяльність в інших організаційно-правових формах господарювання. Тому ці повноваження власника потрібно розглядати як складову реалізації права власності у сфері господарювання.

Поширеним розумінням права власності у суб'єктивному значенні є право особи на майно (рiч), яке вона здійснює згідно з законом за своєю волею, незалежно від волі інших осіб. Правомочність розпорядження у змісті права власності визначається як забезпечена та гарантована можливість визначати долю майна шляхом зміни його стану, призначення або приналежності. Прийнято виокремлювати щонайменше три групи дій щодо розпорядження майном, зокрема ті, що спрямовані на збереження майна, отримання (видобування) корисних властивостей майна та відчуження майна [34, с. 168]. Відповідно, організаційно-установчі повноваження власника через призму реалізації права власності у сфері господарювання, полягають у виділенні частини грошей або іншого власного майна, яке можна віднести до засобів виробництва і передання його для здійснення господарської діяльності, у тому числі новоствореній господарській організації, тобто є реалізацією такої

правомочності власника, як розпорядження майном. У такому розумінні здійснення організаційно-установчих повноважень знаходить закріплення у певній формі залежно від організаційно-правової форми суб'єкта господарювання (корпоративний договір, статут, декларація тощо).

Раніше автором було запропоновано визначати організаційно-установчі повноваження власника як право використовувати власне майно для здійснення господарської діяльності, що знаходить закріплення у певній правовій формі залежно від організаційно-правової форми господарювання, та обов'язок сформулювати майнову основу господарювання, які здійснюються самостійно або за взаємною згодою з власниками іншого майна, припиняються після легалізації обраної організаційно-правової форми господарювання та є підставою для виникнення корпоративних прав або одноосібних прав на управління діяльністю суб'єкта господарювання [142, с. 106–107].

Разом з тим, у результаті проведення дослідження вбачається за можливе дещо уточнити вищенаведене визначення. У сфері господарювання реалізація права власності шляхом здійснення вищевказаних організаційно-установчих повноважень виступає основою для виникнення і здійснення інших передбачених ст. 135 ГК України організаційно-установчих повноважень, зокрема таких як: визначати мету і предмет діяльності, структуру утвореного суб'єкта господарювання, склад і компетенцію його органів управління, порядок використання майна, вирішувати інші питання управління діяльністю суб'єкта господарювання, приймати рішення про припинення заснованого суб'єкта господарювання.

В загальноприйнятій тріаді правомочностей власника здійснення організаційно-установчих повноважень, які стосуються виділення певного майна і прийняття рішення про закріплення за господарською організацією цього майна на праві власності або праві господарського відання чи оперативного управління, належить до правомочності розпорядження власником належним йому майном. В процесі провадження господарської діяльності здійснення організаційно-

установчих повноважень щодо майна суб'єкта господарювання набуває різних правових форм реалізації права власності.

Таким чином, організаційно-установчі повноваження базуються на праві власності, а їх здійснення може набувати широкого спектру простих та складних правових форм реалізації права власності.

Організаційно-установчими повноваженнями наділені власники майна всіх форм власності, що підтверджується положеннями чинного законодавства.

Фізичні та юридичні особи, яким майно належить на праві власності наділені організаційно-установчими повноваженнями в силу приписів статей 135, 62, 63, 79, 95, 113–114¹, 128 та інших ГК України, положень законів України, якими регулюються питання створення певних господарських організацій: «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» (далі – Закон про ТОВ та ТДВ), «Про кооперацію», «Про фермерське господарство», «Про банки і банківську діяльність», «Про страхування» та багатьох інших.

Фізичні та юридичні особи, які є власниками майна, можуть здійснювати організаційно-установчі повноваження шляхом прийняття рішення об'єднати своє майно для спільного здійснення господарської діяльності через створення господарської організації, зайняття спільною діяльністю тощо.

Закон не забороняє фізичним та юридичним особам виступити одноосібними засновниками господарських організацій, а фізичним особам використати своє майно для провадження господарської діяльності в простішій формі – підприємця без створення юридичної особи.

Серед суб'єктів таких правовідносин, які наділені організаційно-установчими повноваженнями, виступає держава в особі уповноважених органів. Підтвердженням цьому є положення статей 22, 73, 74, 75¹, 76 ГК України. Необхідно звернути увагу на те, що організаційно-установчі повноваження держави як власника майна також поглинаються поняттям управління об'єктами державної власності, визначення якого закріплено у ст. 1 Закону України «Про управління об'єктами державної власності». При цьому згідно з ст. 5 цього Закону до повноважень КМУ належать прийняття рішень про

створення, реорганізацію та ліквідацію господарських структур, а також рішень про створення, реорганізацію та ліквідацію казенних підприємств.

Серед повноважень органів місцевого самоврядування, зокрема місцевих рад, в межах галузевої класифікації повноважень цих органів виділяють організаційні та установчі повноваження [143, с. 102]. Норми, закріплені у статтях 24 і 78 ГК України, ст. 26 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», якою встановлено виключно компетенцію місцевих рад приймати рішення щодо здійснення державно-приватного партнерства з використанням об'єктів комунальної власності, зокрема і на умовах концесії, щодо створення, ліквідації, реорганізації та перепрофілювання підприємств, установ та організацій комунальної власності відповідної територіальної громади.

У науці господарського права сталим є підхід, згідно з яким організаційно-установчі повноваження, тобто повноваження власника щодо заснування суб'єкта господарювання, наділення його відповідним майном, встановлення порядку використання майна та прибутку від господарської діяльності, розглядають у складі організаційно-господарських повноважень [141, с. 514; 144, с. 139], що пов'язує їх з організаційно-господарськими зобов'язаннями.

Згідно з ч. 2 ст. 176 ГК України організаційно-господарські зобов'язання можуть виникати між суб'єктом господарювання та власником, який заснував цього суб'єкта, або органом державної влади, органом місцевого самоврядування, наділеним щодо цього суб'єкта господарською компетенцією. Досліджуючи організаційно-господарські зобов'язання, прийнято виділяти юридичні і фактичні підстави їх виникнення. При цьому серед фактичних підстав називають відносини власності, які забезпечують власнику здійснення низки повноважень організаційного характеру [127, с. 30].

При розкритті визначення і змістовного навантаження поняття організаційно-господарських повноважень традиційно згадують дослідження, проведені В. М. Пашковим, І. М. Кравець, О. П. Віхровим, В. М. Щербиною та іншими, а також аналізують фахову літературу.

Під організаційно-господарськими повноваженнями розуміють набір прав та обов'язків органів державної влади, місцевого самоврядування, господарських об'єднань, власників майна, зокрема власників корпоративних прав, інших суб'єктів, яким вони делегуються, по управлінню господарською діяльністю та/або її регулюванню, складовою якої є контроль [145, с. 82].

Здійснення власником майна організаційно-установчих повноважень, можливе лише шляхом вступу у певні господарські правовідносини. У науці господарського права висловлено думку про належність відносин зі здійснення організаційно-установчих повноважень власника до виду організаційно-господарських відносин. О. П. Віхров відносини щодо реалізації власником організаційно-установчих повноважень класифікує як абсолютні майнові організаційно-господарські правовідносини [146, с. 274]. Ця класифікація ґрунтується на загальноприйнятій належності права власності до абсолютних прав, що означає, що носію права протистоїть невизначене коло суб'єктів, зобов'язаних не порушувати (та не перешкоджати здійсненню) це право.

Потрібно звернути увагу на те, що здійснення організаційно-установчих повноважень фізичною особою – власником шляхом обрання такої організаційної форми господарювання як підприємець знаходить прояв у самостійному прийнятті власником майна рішення про державну реєстрацію його підприємцем. Чинне законодавство не вимагає для здійснення діяльності фізичною особою-підприємцем виокремлення фізичною особою якогось майна. Так, згідно з ч. 1 ст. 52 ЦК України фізична особа-підприємець відповідає за зобов'язаннями, що пов'язані з її підприємницькою діяльністю, усім своїм майном, крім того, на яке згідно із законом не може бути звернене стягнення. В цій ситуації здійснення організаційно-установчих повноважень не потребує узгодження з іншими особами, якщо інше прямо не передбачено законом.

Разом з тим, певне виключення з загального правила складають положення Закону України «Про фермерське господарство», якими передбачено укладання договору про створення сімейного фермерського господарства між членами однієї сім'ї в письмовій формі з подальшим нотаріальним посвідченням, в якому

у тому числі вказується інформація щодо передання майна для ведення фермерського господарства [147].

У разі прийняття фізичною особою рішення про заснування приватного підприємства, яке є унітарним за способом створення, можна вести мову про здійснення власником майна правочину щодо визначення майна, яке буде передане новоствореному підприємству для здійснення ним діяльності.

Отже, у сфері господарювання зміст суб'єктивного права власності, який полягає у тому, що власник володіє, користується, розпоряджається своїм майном на власний розсуд, повною мірою зберігається, коли реалізація організаційно-установчих повноважень завершується державною реєстрацією фізичної особи підприємцем або створенням господарської організації унітарним способом. У цих випадках власнику майна дійсно протистоїть необмежене та невизначене коло зобов'язаних осіб.

Однак, фізичні та юридичні особи, які є власниками майна, можуть здійснювати організаційно-установчі повноваження шляхом прийняття рішення об'єднати своє майно для спільного здійснення господарської діяльності через створення господарської організації, зайняття спільною діяльністю тощо. У випадку створення господарської організації корпоративним способом, два або більше власників майна повинні дійти згоди щодо здійснення їхніх організаційно-установчих повноважень, у тому числі стосовно розміру часток у статутному капіталі, внесків та їх вартості, якщо внесок робиться у негрошовій формі. При корпоративному способі створення втрачають характер абсолютного права, виступають передумовою для реалізації таких повноважень при створенні господарської організації корпоративним способом перетворюються у корпоративні права учасника господарської організації.

Як зазначає О. П. Віхров абсолютні організаційно-господарські правовідносини є нетривалими і за нормальних умов припиняються з подачею документів для державної реєстрації суб'єкта господарювання [146, с. 275]. Це твердження, як і вищенаведена позиція А. В. Смітюха, вказують на звужене

розуміння організаційно-установчих повноважень власника майна у сфері господарювання.

Підтримуючи підхід, за якого місце організаційно-установчих повноважень визначено як складова організаційно-господарських правовідносин і повноважень, необхідно надати уваги положенням ГК України щодо названих вище понять. Так, доцільно зазначити, що згідно з ч. 6 ст. 3 ГК України організаційно-господарські відносини визначено як відносини, що складаються між суб'єктами господарювання та суб'єктами організаційно-господарських повноважень у процесі управління господарською діяльністю, та акцентувати особливу увагу на суб'єктах цих відносин, а саме: суб'єкти господарювання і суб'єкти організаційно-господарських повноважень. Такий самий підхід збережено й щодо визначення організаційно-господарських зобов'язань, а саме згідно з ч. 1 ст. 176 ГК України ці зобов'язання виникають між суб'єктом господарювання та суб'єктом організаційно-господарських повноважень у процесі управління господарською діяльністю. Аналогічне розуміння згаданих положень законодавства поділяють дослідники. Зокрема, Н. В. Щербакова вказує, що до кола організаційно-господарських відносин належать відносини, що виникають між засновником (засновниками) господарської організації та цією організацією [148, с. 8].

Слідуючи за тією логікою, що господарська діяльність здійснюється суб'єктами господарювання, які стають легітимними і набувають права здійснювати таку діяльність після державної реєстрації юридичної особи або фізичної особи підприємцем, то власник майна як суб'єкт організаційно-господарських відносин може здійснювати управління господарською діяльністю після державної реєстрації суб'єкта господарювання або після легалізації іншої обраної організаційно-правової форми господарювання. Тобто здійснення так званих засновницьких повноважень власника знаходиться поза межами організаційно-господарських правовідносин і, відповідно, організаційно-господарських зобов'язань. Проте здійснення управлінських повноважень, як другої групи організаційно-установчих повноважень, зокрема

визначення порядку використання майна, прийняття рішення про припинення провадження господарської діяльності тощо, повністю вкладається в організаційно-господарські правовідносини і, відповідно, організаційно-господарські зобов'язання.

Заслуговують на увагу міркування В. М. Ковалю щодо змісту ст. 176 ГК України. Дослідник, припускаючи, що термін «господарсько-управлінські» може охоплювати майнові елементи, зауважив, що текст закону має бути більш доступним. Також В. М. Коваль оцінює як невдале уточнення в цій статті Кодексу, що під управлінсько-господарською дією розуміється організаційна дія, бо остання не охоплює дії щодо передання майна, тому пропонує доповнити ч. 1 ст. 176 ГК України положеннями, які б прямо вказували на те, що в межах організаційно-господарських зобов'язань можуть здійснюватися дії щодо передання майна. Він висловив думку, що у разі такого доповнення організаційно-господарські відносини і зобов'язання охоплювали б весь спектр відносин між суб'єктами організаційно-господарських відносин, включаючи майнові відносини [149, с. 60]. Можна додати, що таке доповнення позитивно відобразилося б на уточненні змісту організаційно-господарських повноважень.

Загалом, підтримуючи думку, за якою організаційно-установчі повноваження власника належать до організаційно-господарських повноважень, потрібно зауважити, що поняття організаційно-господарських зобов'язань і організаційно-господарських відносин дійсно потребують певного уточнення, зокрема, з огляду на дискусійність питання співвідношення понять організації та управління, множинність тлумачень поняття «організація» та законодавчо визначеного суб'єктного складу цих відносин і зобов'язань.

Відповідні уточнення щодо понять організаційно-господарських зобов'язань і організаційно-господарських відносин матимуть позитивним наслідком конкретизацію статусу засновників господарських організацій, які не завжди мають статус суб'єктів господарювання, проте будуть належати до кола суб'єктів організаційно-господарських повноважень, що безпосередньо підтверджується положеннями ст. 2 ГК України. У такому разі фізичні та

юридичні особи будуть вступати між собою в організаційно-господарські правовідносини, об'єкт яких можна визначити як створення господарської організації або організація господарської діяльності в іншій організаційній формі, змістом – здійснення прав та обов'язків, частина з яких пов'язана з реалізацією права власності на майно.

Отже, організаційно-установчі повноваження власника можна визначити як сукупність прав та обов'язків економічного спрямування, які здійснюються самостійно або разом з іншими власниками та охоплюють: 1) засновницькі повноваження щодо організації провадження господарської діяльності в обраній організаційно-правовій формі та 2) управлінські повноваження щодо цілеспрямованого впливу на провадження господарської діяльності, що прямо або опосередковано стосується майнової основи господарювання.

У подальшому варто зосередити увагу на правових аспектах здійснення власником організаційно-установчих повноважень з метою заснування господарських організацій та управління провадженням господарської діяльності в обраній організаційно-правовій формі.

2.2 Заснування господарських організацій

Суб'єкти господарювання представлені двома великими групами: фізичними особами-підприємцями та господарськими організаціями, які вирізняються різноманітністю організаційно-правових форм, внутрішньої структури та майнової основи господарювання.

Заснування господарських організацій є результатом здійснення організаційно-установчих повноважень власника у сфері господарювання, закріплених у ст. 135 ГК України. Заснування господарських організацій для певного кола суб'єктів є реалізацією конституційного права на зайняття підприємницькою діяльністю, передбаченого ст. 42 Основного Закону. Фахівцями висловлюється слушна думка, що підприємницька діяльність

здійснюється у майновій сфері, передбачає використання майнових ресурсів, тому право на підприємницьку діяльність нерозривно пов'язане з реалізацією права власності на майно [150, с. 143].

Втілення у життя рішення про заснування господарської організації передбачає здійснення низки прав та обов'язків, зокрема й щодо передання частини майна для формування майнової основи господарської організації. Разом з тим, аналіз практики, зокрема судової, свідчить про те, що питання прийняття рішення про заснування господарської організації, вибору організаційно-правової форми господарювання, участі у формуванні її статутного капіталу, оцінки майнових внесків засновників та деякі інші залишаються проблемними для засновників господарських організацій.

Певною мірою такий стан практики зумовлений все ще недостатньо досконалим законодавчим регулюванням відносин щодо здійснення цих організаційно-установчих прав власників. Так, у ст. 135 ГК України закріплено, що власник майна на основі належного йому майна має право одноосібно або спільно з іншими власниками засновувати господарські організації. Різний ступінь конкретизації цих положень Кодексу здійснено у багатьох законах України. Наприклад, загальні і спеціальні правила формування статутного капіталу встановлені у ГК України (ст. 74 та інші), ЦК України (ст. 155 та інші), законах України «Про акціонерні товариства», «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» та інших. Проте невирішеним, здебільшого, залишається питання виконання приписів законів. Деякі законодавчі положення створюють підґрунтя для спорів між засновниками, зокрема щодо оцінки майнових внесків або наслідків невнесення майна до статутного капіталу тощо. Це вказує на необхідність подальшого удосконалення положень законодавства.

Питання заснування господарських організацій та супутніх з ним питань у різні роки досліджувалося в юридичній науці. Серед науковців-господарників А. М. Захарченко аналізував питання засновницьких прав учасників господарських відносин, сфокусувавши увагу на тому, чи належить заснування господарської організації до здійснення господарської діяльності [137]. В

дослідженнях інших авторів, зокрема О. М. Вінник, О. В. Гарагонича, Я. О. Короташа, А. В. Смітюха, Н. В. Щербакової, В. С. Щербини, О. С. Янкової та інших, аналізувалися майнові аспекти створення господарських організацій. Проте давність проведення досліджень та дискусійність окремих питань, зміни у законодавстві зумовлюють актуальність проведення дослідження заснування господарських організацій як правової форми реалізації права власності у сфері господарювання. Так, потребують самостійного аналізу питання правового статусу засновників, конкретизації спільні та відмінні риси у реалізації повноважень власника, наслідків невиконання майнових обов'язків засновників.

Соціально-економічний розвиток України попередніх десятиліть при переході до ринкової моделі економіки зумовив необхідність закріплення на рівні Конституції України свободи підприємницької діяльності, та в Законі України «Про власність», а в подальшому в оновленому ЦК України та ГК України, встановлення можливості використовувати власне майно для здійснення підприємницької діяльності. Натомість, в наукових дослідженнях деяких авторів, стверджується, що конституції зарубіжних країн, здебільшого не містять гарантій вільного використання майна для здійснення підприємницької діяльності. Це пояснюється тим, що можливість використовувати своє майно для здійснення підприємницької діяльності є невід'ємною складовою свободи особи і абсолютного характеру права власності [150, с. 143]. В Україні визнання такої можливості на рівні державно-правових інститутів відбулося на початку дев'яностих років минулого століття. З того часу можна вести відлік нового етапу наукових досліджень правових проблем створення суб'єктів господарювання і формування їх майнової основи.

На підставі аналізу результатів наукових досліджень, фахової літератури [151, с. 26–33; 110, с. 178–186; 152, с. 4; 153, с. 4] та положень чинного законодавства щодо створення суб'єктів господарювання, можна зробити низку узагальнень як основи для проведення дослідження питання заснування господарських організацій.

У наукових дослідженнях та законодавчих актах для позначення процесу появи нового суб'єкта господарювання здебільшого використовують термін «створення» (утворення). Наприклад, у ст. 56 ГК України закріплені загальні положення щодо утворення суб'єкта господарювання; у Законі про ТОВ та ТДВ міститься глава II «Створення товариства»; ст. 7 Закону України «Про кооперацію» регламентовано порядок створення кооперативу [154]. З урахуванням способів створення господарських організацій фахівці виділяють такий спосіб створення, як заснування господарських організацій, який вказує на відсутність правонаступництва та на первісне виникнення прав та обов'язків новостворюваної організації [30, с. 64; 155, с. 43]. Створення представляють як певний порядок або послідовність юридичних дій, які необхідні для виникнення нового суб'єкта господарювання і регламентовані законодавчими актами.

У науці створення господарських організацій прийнято розглядати у вузькому та широкому розумінні. У вузькому розумінні створення означає послідовність дій засновника (засновників) та/або юридично значущий акт. Натомість у широкому розумінні створення господарської організації охоплює як дії засновника (засновників), так і дії суб'єктів, уповноважених здійснити державну реєстрацію юридичної особи (господарської організації). За іншим поглядом, створення у широкому розумінні – це закріплені у праві умови фактичної появи і легітимації суб'єкта права. Також науковці наводять порядок заснування господарських організацій, виділяючи в межах нього хоча і різну кількість етапів, проте обов'язково згадуючи етап формування майнової основи господарювання або принаймні прийняття рішення про розмір статутного капіталу та частки учасників у ньому (якщо цього вимагають приписи законодавства) [30, с. 65; 152, с. 4; 156, с. 87; 155, с. 44]. Крім того, у літературі вказується на наявність особливостей процесу або порядку створення господарських організацій, які обумовлені певними чинниками, зокрема обраною організаційно-правовою формою, внутрішньою організаційною складністю господарських організацій, спеціальними вимогами законодавства, значенням організаційно-правових форм для розвитку економіки.

Отже, для цілей підрозділу доцільно зосередити увагу на такому способі створення суб'єктів господарювання як засновництво, що має результатом появу нової господарської організації, і взяти за основу вузьке розуміння терміну «створення». Також викладені тези є важливими для розуміння сутності заснування господарських організацій, підтвердження визначального значення власного майна для провадження господарської діяльності, а також безпосереднього зв'язку заснування господарської організації з реалізацією права власності у сфері господарювання у тому розумінні, що заснування господарської організації пов'язане із рішенням власника (власників) майна щодо його використання у сфері господарювання.

Право одноосібно або спільно з іншими власниками на основі належного йому (їм) майна засновувати господарські організації, передбачене ст. 135 ГК України, у науці називають засновницькими правами [137, с. 143]. Власник (власники) майна після прийняття рішення і початку проходження етапів створення господарської організації, набуває статусу засновника.

Термін «засновник» є загальноживаним для сфери законодавства та практики. Хоча цей термін і не має офіційного визначення, під засновниками потрібно розуміти осіб, які беруть участь у створенні господарської організації.

На думку О.В. Гарагонича засновників можна визначити як осіб, котрі прийняли рішення створити корпоративне підприємство і вчинили інші передбачені законодавством дії щодо його створення. Засновники – це тільки ті суб'єкти, які відповідно до юридичних норм можуть бути учасниками правовідносин по заснуванню корпорації – носіями засновницьких прав і формалізували своє засновницьке волевиявлення [157, с. 35].

Хоча законодавець у багатьох випадках не розрізняє засновників та учасників, про що свідчать положення статей 63, 97, 122, 128, 211 ГК України, статей 32, 87, 96, 107, 111 ЦК України, деякі дослідники приділяли увагу співвідношенню статусу засновників та учасників, зокрема в товариствах з обмеженою відповідальністю (далі – ТОВ) [158; 159]. Слід підтримати думку про те, що засновники наділені всіма необхідними правомочностями для

вчинення юридично значимих дій при заснуванні господарської організації [158, с. 206]. Як зазначає О. В. Гарагонич, саме засновники, реалізуючи свої права, на етапі заснування корпорації приймають доленосні для неї рішення: визначають мету і предмет господарської діяльності, затверджують установчий документ, формують майнову основу господарської правосуб'єктності, визначають устрій корпоративного управління і формують персональний склад органів тощо. Порівняно з учасниками та членами, засновники: набувають корпоративних прав лише первинним способом; мають статус засновника протягом всього часу функціонування корпорації незалежно від відчуження своїх часток (акцій, паїв); пізніше час заснування корпорації вирішують засадничі для її створення питання [157, с. 36]. До останньої тези потрібно додати, що на засновників покладається обов'язок забезпечити державну реєстрацію новоствореної господарської організації.

Протилежною викладеній є думка, що статус засновника обмежений часовими рамками державної реєстрації ТОВ, після його державної реєстрації засновники набувають статусу учасників товариства і мають всю повноту прав й обов'язків, закріплених законами та статутом [158, с. 206]. Інтерпретуючи наведене, можна зазначити, що один і той самий суб'єкт на різних етапах створення і функціонування господарської організації буде мати різний статус, і те, що не кожен учасник був засновником, проте кожен засновник стає учасником.

Розглядаючи співвідношення статусу засновників й учасників в контексті реалізації права власності у сфері господарювання, потрібно констатувати, що засновники мають первісне право на визначення розмірів статутного капіталу і часток у ньому, на конкретизацію вимог до формування статутного капіталу та набувають обов'язку внести майно як вклад до статутного капіталу господарської організації. Однак, у питанні реалізації права власності на основі аналізу законодавчих положень істотних відмінностей між статусом засновника та учасника не простежується, оскільки учасник господарської організації також має вищеперераховані права та обов'язки. Засновники наділені правом прийняти

рішення щодо майнової основи майбутньої господарської організації, яке з визначеного законом моменту трансформується в обов'язок по її формуванню і не втрачається з припиненням статусу засновника, про що йтиметься далі.

Відповідно до чинного законодавства засновниками господарських організацій можуть бути фізичні та юридичні особи, держава та територіальна громада в особі уповноважених органів.

Розглядаючи питання заснування господарських організацій, насамперед згадуються приватні власники – фізичні та юридичні, котрі реалізують право власності, відокремлюючи власне майно для провадження господарської діяльності. Засновницькі права юридичних осіб, зокрема господарських організацій, змістовно майже не відрізняються від засновницьких прав фізичних осіб. Господарські організації наділені правом засновувати інші господарські організації, які будуть з простою чи вирішальною залежністю. Проте, на відміну від фізичних осіб, господарські організації також можуть реалізовувати право власності шляхом утворення господарських об'єднань.

Правом заснування господарських організацій державної форми власності фактично наділені компетентні органи державної влади (статті 62, 73 ГК України), яких у ст. 4 Закону України «Про управління об'єктами державної власності» названо суб'єктами управління об'єктами державної власності. А. М. Захарченко пише про те, що залучення об'єктів державної власності у сферу господарювання шляхом заснування на основі державної власності господарських організацій обумовлено необхідністю вирішення різних завдань, які є у держави як власника та носія політичної влади [160, с. 244].

Правом заснування господарських організацій комунальної власності наділені територіальні громади. Науковці, зокрема В. А. Устименко, Р. А. Джабраїлов, обґрунтовували, що територіальна громада може брати участь у господарсько-правових відносинах нарівні з іншими суб'єктами господарського права [48, с. 591; 161, с. 13]. К. І. Апанасенко до суб'єктів господарювання комунального сектора економіки віднесла комунальні унітарні підприємства, господарські товариства з часткою комунального майна у

статутному капіталі 50 і більше відсотків, комунальні господарські об'єднання [162, с. 10], тим самим конкретизувавши право засновництва територіальної громади, яке вона здійснює через орган місцевого самоврядування.

За участі приватних власників і держави та/або територіальної громади в особі уповноважених органів можуть засновуватися підприємства на змішаній формі власності, тобто на основі об'єднання майна різних форм власності (ч. 1 ст. 63 ГК України), що може позначатися на формуванні статутного капіталу та подальшому здійсненні організаційно-управлінських повноважень власника.

Реалізація права власності шляхом заснування господарської організації зумовлює те, що власник майна визначає мету і предмет господарської діяльності утвореного суб'єкта господарювання, що безпосередньо впливає із змісту ст. 135 ГК України. Це законодавче положення справедливе для власників майна незалежно від форми власності. Для приватних власників основною метою заснування господарських організацій виступає отримання прибутку, проте для держави і територіальної громади мета є ширшою. Слушною є думка А. М. Захарченка щодо того, що реалізація права державної власності у формі заснування господарських організацій вимагає особливої уваги до мети використання державного майна, оскільки від цього залежить визначення місця і ролі державного сектору в економіці країни взагалі [160, с. 245]. Науковець поділяє думку інших у тому, що для господарських організацій, діяльність яких базується на державній власності, одержання прибутку не є кінцевою метою діяльності і, відповідно, використання державного майна. Проте їх цілі полягають у виконанні соціально-економічних функцій, які покладені на найбільшого власника та гаранта забезпечення соціальної спрямованості економіки. Від себе науковець додає, що такими цілями можуть бути задоволення потреб держави, населення, суб'єктів господарювання у певній продукції, роботах послугах; забезпечення надходження коштів до державного бюджету; забезпечення розвитку певних сфер економіки; досягнення особливих економічних та соціальних результатів діяльності суб'єктів некомерційного господарювання, як-то насичення ринку товарами, роботами, послугами,

виробництво яких є збитковим, проте необхідним для задоволення публічних інтересів [160, с. 245-246].

Метою заснування комунальних підприємств пропонується визначати забезпечення соціально-економічних потреб територіальної громади [163], досягнення як соціального, так і економічного ефекту [164, с. 7].

В юридичній літературі слушно звертається увага на те, що законом можуть встановлюватися вимоги до засновників (учасників), зокрема залежно від організаційно-правової форми (наприклад, фермерське господарство), виду діяльності суб'єкта господарювання (банки, страховики тощо).

На основі аналізу ГК України також можна стверджувати, що засновник має право обрати спосіб утворення (заснування) господарської організації та формування її статутного капіталу. Згідно з ст. 63 ГК України за способом утворення розрізняють унітарні та корпоративні підприємства. Унітарне підприємство створюється одним засновником, котрий має виділити необхідне для цього майно, сформував статутний капітал, який не буде поділений на частки (паї), буде керувати підприємством, вирішувати питання його реорганізації та ліквідації. У ГК України до унітарних віднесені державні, комунальні підприємства, а також підприємства, засновані на власності об'єднання громадян, релігійної організації, приватній власності засновника. В свою чергу корпоративне підприємство утворюється, здебільшого, двома чи більше засновниками за їхнім спільним рішенням та на основі об'єднання їхнього майна та/або підприємницької чи трудової діяльності. До корпоративних відносять кооперативні підприємства, господарського товариства, інші підприємства, зокрема засновані на приватній власності двох або більше осіб.

Таким чином, результатом реалізації права власності у формі заснування господарської організації потрібно назвати конкретизацію законодавчих положень щодо майнової основи такої організації та первісне її формування.

Самостійна господарська діяльність вимагає наявності у суб'єкта господарювання необхідного для цього майна. Більшість фахівців підкреслюють значення майнової основи (майнового комплексу) як визначальної передумови

успішного провадження господарської діяльності на регулярній та постійній основі [153, с. 9]. Слід підтримати думку, що майнова основа господарювання є не просто сукупністю будь-якого майна, а майновим комплексом, як невід'ємно-притаманною ознакою господарської правосуб'єктності будь-якого суб'єкта господарювання [153, с. 4], що має відповідати і забезпечувати провадження господарської діяльності обраного виду.

Значення формування майнової основи важко переоцінити, оскільки це важливо для того, щоб новостворена господарська організація набула такої ознаки суб'єкта господарювання, як майнова відокремленість. У науці господарського права майнова відокремленість як ознака суб'єкта господарювання означає те, що майно такого суб'єкта відокремлюється від майна засновників, дозволяє суб'єкту господарювання діяти самостійно і незалежно у своїх рішеннях від інших суб'єктів права [110, с. 85]. Названа ознака відповідає однойменній ознаці юридичної особи [165, с. 152] і набуває певних особливостей щодо суб'єктів господарювання.

Реалізація права власності шляхом заснування господарської організації вимагає виконання законодавчо встановлених вимог, як-то: прийняття та фіксація рішення про створення господарської організації, про її майнову основу, а також підготовку установчого документу. Згідно з ст. 57 ГК України до установчих документів суб'єкта господарювання належать рішення про його утворення, засновницький договір, статут, положення суб'єкта господарювання. До повноважень власників майна (засновників) віднесено затвердження статуту (положення) господарської організації, які вони можуть делегувати своїм представникам.

Перелік відомостей, які мають міститися в будь-яких установчих документах, закріплено у ч. 2 ст. 57 ГК України. До цього переліку включено і порядок формування майна господарської організації, якщо інше не передбачено законом. Прослідковуючи зміст інших частин ст. 57 ГК України, вбачається, що відомості про майно суб'єкта господарювання мають бути зазначені і в статуті, і в засновницькому договорі. Так, у статуті потрібно вказувати відомості щодо

розміру і порядку утворення статутного капіталу та інших фондів (ч. 4 ст. 57 ГК України), а засновницький договір повинен містити відомості про умови передачі суб'єкту господарювання засновниками свого майна (ч. 3 ст. 57 ГК України). Розмір статутного капіталу визначається засновниками, якщо вимоги до його розміру не встановлені у законі.

З викладеного випливає, що у будь-якому установчому документі мають міститися відомості про порядок формування майна господарської організації. Однак, законодавець не є послідовним у розвитку такого підходу за межами ст. 57 ГК України, в інших законах. Наприклад, статут ТОВ, серед іншого, повинен містити відомості про облік часток товариства в обліковій системі часток товариств з обмеженою відповідальністю та товариств з додатковою відповідальністю, що ведеться Центральним депозитарієм цінних паперів (ст. 11 Закону про ТОВ та ТДВ), тобто закріплення інформації про розмір і порядок утворення статутного капіталу та інших фондів не вимагається. У модельному статуті товариства з обмеженою відповідальністю є умовний розділ, який має назву «Статутний капітал та вклади учасників товариства» [166]. Ним передбачено обрання строку внесення вкладу, додаткового строку погашення заборгованості у разі прострочення внесення вкладу, положення про умови і порядок збільшення статутного капіталу, наявність переважного права в учасника щодо придбання частки іншого учасника, однак вимоги вказувати інформацію про розмір вкладів або розмір статутного капіталу не встановлено. З урахуванням положень чинного законодавства науковці звертають увагу, що у ТОВ розмір статутного капіталу, як і частки у ньому, вже не входить до обов'язкових відомостей, які вносяться до статуту товариства [167, с. 91].

На доповнення до викладеного потрібно вказати, що розмір статутного капіталу ТОВ, частки у ньому кожного з учасників, строки та порядок внесення вкладів можуть знайти закріплення у договорі про створення такого товариства (ч. 2 ст. 10 Закону про ТОВ та ТДВ).

Питання договору про заснування ТОВ досліджував І. В. Краєвський, на підставі чого він запропонував надати засновникам право визначити у цьому

договорі інший порядок та строки формування статутного капіталу, ніж це встановлено законом [152, с. 3, 4]. Наразі з положень ст. 14 Закону про ТОВ та ТДВ випливає, що статутний капітал має бути сформований у строк шести місяців від моменту державної реєстрації товариства, якщо інше не передбачене статутом товариства. Розмірковуючи над пропозицією І. В. Краєвського, потрібно брати до уваги, що за загальним правилом строк дії договору про створення товариства обмежується днем його державної реєстрації, якщо інше не встановлено договором або не впливає із суті зобов'язання (ст. 10 Закону про ТОВ та ТДВ). Тобто у разі підтримання пропозиції дослідника на практиці засновники мають приділяти ретельну увагу строку дії договору про створення товариства для того, щоб не ставилося під сумнів чинність їх майнових зобов'язань щодо внесення вкладів після державної реєстрації товариства.

Щодо інших організаційно-правових форм господарських організацій, то у статуті кооперативу закріплюються відомості про порядок формування, використання та розпорядження майном кооперативу (ст. 8 Закону України «Про кооперацію»). Порядок встановлення розмірів і сплати внесків членами, асоційованими членами сільськогосподарського кооперативу та відповідальності за порушення зобов'язань щодо їх сплати; порядок формування та використання фондів сільськогосподарського кооперативу мають бути закріплені у статуті сільськогосподарського кооперативу (ст. 8 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію») [168]. В установчому документі фермерського господарства (статут, договір або декларація про створення) залежно від виду господарства мають міститися відомості про порядок формування майна (складеного капіталу) господарства (ч. 4 ст. 1 Закону України «Про фермерське господарство»). Для установчого документа приватного підприємства діють загальні правила ст. 57 ГК України щодо їх змісту. Натомість, згідно з ст. 15 Закону України «Про акціонерні товариства» у статуті вказується розмір статутного капіталу, номінальна вартість і загальна кількість акцій, кількість кожного типу розміщених товариством акцій, зокрема кількість кожного класу привілейованих акцій (у разі емісії привілейованих акцій).

У засновницькому договорі повного та командитного товариств законодавець також вимагає вказувати інформацію про розмір і склад складеного капіталу товариства, розмір та порядок зміни часток кожного з учасників у складеному капіталі та деякі інші відомості щодо формування капіталу (статті 120, 134 ЦК України).

Загалом, представники науки цивільного та господарського неоднозначно оцінюють права правову природу засновницького договору. За поглядом представників цивільно-правової науки цей договір виступає різновидом договору про спільну діяльність. На відміну від цього науковці-господарники відмежовують засновницький договір і договір про спільну діяльність [169, с. 67]. Свого часу Н. О. Саніахметова наголошувала, що основна відмінність засновницького договору від цивільно-правових договорів у сфері підприємництва полягає в тому, що засновницький договір укладається з метою об'єднання його сторін у певній організаційно-правовій формі суб'єкта підприємництва, тоді як цивільно-правові договори спрямовані на оформлення здійснення підприємницької діяльності [170, с. 193].

Можна продовжувати аналізувати положення інших законів, проте різниця в підходах щодо закріплення розміру статутного капіталу в установчих документах очевидна, тому необхідно привести у відповідність загальні і спеціальні положення чинного законодавства стосовно вимоги відображення інформації щодо розміру статутного капіталу. При вирішенні цього питання доцільно буде звернутися до аналізу досвіду іноземних держав у цьому питанні. Так, законодавство Республіки Польща встановлює вимогу щодо вказівки у статуті ТОВ та деяких інших господарських товариств інформації про розмір статутного капіталу і спосіб його формування [171, Art. 130, 157 § 1]. Натомість у Комерційному кодексі Франції закріплено, що статут ТОВ повинен містити інформацію про суму або вартість внесків всіх учасників [172].

Відповідно до вимог чинного законодавства одноосібне рішення засновника або спільне рішення засновників щодо здійснення організаційно-установчих повноважень власника, що охоплює реалізацію права власності, має

знайти відповідне оформлення в установчому документі господарської організації (статут або засновницький договір) та додатково може бути відображене, наприклад, у договорі про створення товариства.

Здійснення організаційно-установчих повноважень в частині виділення і передання майна формує статутний капітал господарської організації.

Погляди щодо природи і значення статутного капіталу розвиваються тривалий час, протягом якого сформовано певні узагальнені тези. Наприклад, висловлюється думка щодо економічної та юридичної неможливості створення ТОВ без формування статутного капіталу [173, с. 28–30], яка є слушною і щодо господарських організацій інших організаційно-правових форм. Також статутний капітал розглядається як майновий мінімум або базис господарського товариства [174, с. 162].

У науці довгий час статутний капітал розглядали однією з майнових гарантій стабільності господарської організації як контрагента і ділового партнера [5, с. 158]. До функцій статутного капіталу відносили інвестиційну та захист інтересів учасників у тому розумінні, що статутний капітал виступає гарантією захисту інтересів учасників товариства, зокрема, слугує для розмежування їхньої відповідальності та товариства, оскільки відповідальність учасників обмежується розміром вкладеної власності [175]. Проте, враховуючи, що у статутному капіталі акумулюються вклади засновників (учасників), найчастіше серед функцій статутного капіталу називають стартову, тобто виступає джерелом коштів і майна для початку провадження господарської діяльності, гарантійну, у розумінні гарантування інтересів кредиторів, та функцію визначення частки участі у господарській організації [173, с. 34].

У наукових дослідженнях на основі аналізу законодавства і практики його застосування небезпідставно робляться висновки щодо зниження ролі стартової і гарантійної функцій статутного капіталу і збереженні ролі функції визначення розміру часток учасників [173, с. 34–42].

Теза, що статутний капітал формується у будь-якій господарській організації, ставилася під сумнів щодо приватних підприємств. Припускалося, що відмінною ознакою приватного підприємства виступає можливість провадити діяльність без статутного капіталу, однак така думка залишається дискусійною [176, с. 2].

Загалом, деякими дослідниками підтримується думка щодо необхідності скасування можливості створення приватних підприємств, яка ґрунтується, здебільшого, на основі судової практики. Так, практика ВС певний час є незмінною у підході, що приватне підприємство не є самостійною організаційно-правовою формою юридичної особи, а виступає класифікуючою ознакою юридичних осіб залежно від форми власності. Відсутність спеціальних законодавчих норм щодо правового статусу приватного підприємства не дозволяє сформуванню його відмінні риси, тому суд вдається до аналізу ознак функціонуючого приватного підприємства та їх порівняння з відповідним набором ознак ТОВ, акціонерного товариства, кооперативу та інших. Серед цих ознак аналізується і сформований статутний капітал. Враховуючи, що приватне підприємство має статутний капітал, який поділено на частки, в способі прийняття рішень учасниками не має ознак кооперативу, підприємство не випускає акції, суд, здебільшого, доходить до висновку, що приватне підприємство за організаційно-правовою формою належить до ТОВ [177].

З огляду на недостатню визначеність правового статусу приватного підприємства та розвитку правового статусу ТОВ, можливістю утворення ТОВ в одній особі тощо, можна стверджувати, що на сучасному етапі ТОВ відповідає більшості потреб заснування суб'єктів малого і середнього підприємництва, тому пропозиції скасувати можливість утворення приватних підприємств потребує окремого аналізу. Слід звернути увагу на те, що у проекті закону України «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період» (далі – законопроект № 6013) надається визначення приватного підприємства як є суб'єкта підприємницької діяльності, яке діє відповідно до статуту і утворене на основі

приватної власності однієї або кількох фізичної або юридичної особи [178]. За змістом цього законопроекту приватні підприємства можуть діяти протягом семирічного перехідного періоду, протягом якого власник (суб'єкт, що виконує функції власника підприємства) має прийняти рішення про припинення підприємства. В іншому разі по завершенню цього періоду до регулювання діяльності приватних підприємств будуть застосовуватися положення Закону про ТОВ та ТДВ, а їх статuti в частині, що суперечитимуть згаданому Закону, будуть недійсними (п. 11 Прикінцевих та перехідних положень законопроекту).

На тепер висновки судів про відповідність приватного підприємства ознакам ТОВ дозволяє подолати правову невизначеність і до спірних правовідносин щодо здійснення засновницьких та організаційно-управлінських повноважень застосовувати норми права щодо діяльності ТОВ [177].

Формування статутного капіталу потрібно розглядати першим кроком у забезпеченні майнової основи господарської організації. Це підтверджується положеннями чинного законодавства, зокрема у ст. 140 ГК України серед джерел формування майна суб'єктів господарювання на першому місці вказано грошові та матеріальні внески засновників. Важливими для практичної сфери є те, що не самі вклади засновників, а їх грошовий еквівалент (вартість вкладу) складають статутний капітал господарської організації. Думка щодо того, що статутний капітал є саме джерелом залучення майна, а не самим майном господарської організації підтримується в новітніх дослідженнях [173, с. 32].

Дослідниками напрацьовано низку важливих поглядів щодо природи статутного капіталу. Зокрема, він є не сумою вкладів засновників та не дорівнює майну господарської організації, яке за розміром фактично може бути більшим або меншим за розмір статутного капіталу. Спираючись на дослідження інших авторів з цього питання [173, с. 64], можна визначати статутний капітал як зареєстрований в установленому законом порядку і закріплений в установчих документах грошовий еквівалент майна або кошти, які мають бути передані господарській організації у вигляді вкладів для забезпечення провадження господарської діяльності визначеного виду та оплати засновниками набутих

майнових (корпоративних) прав. Встановлення мінімального розміру статутного капіталу можна розглядати як певний обмежувач для тих людей, хто має бажання займатися підприємництвом, проте не здатен зібрати кошти у мінімальній сумі для цього [173, с. 38]. Для таких людей, наприклад, залишається можливість зайняття господарською діяльністю у статусі фізичної особи-підприємця, а в чинному законодавстві вимоги до мінімального розміру статутного капіталу встановлені лише до акціонерних товариств та до господарських організацій певних видів діяльності.

У літературі викладено думки, що майно, яке передається до статутного капіталу, повинно належати засновнику на речовому праві, бути оборотоздатним та оцінюваним [173, с. 162]. Розглядаючи правовий режим вкладу Ф. М. Ханієва виділяє його властивості: майнова форма, тобто є майном у розумінні ст. 190 ЦК України; тимчасовість, оскільки вклад після державної реєстрації трансформується у частку в статутному капіталі; наявність грошової оцінки, оскільки на перше місце ставиться грошова вартість внесеного до статутного капіталу майна; документованість, оборотоздатність, обмеженість, обов'язковість внесення та деякі інші [174, с. 162–163].

Потрібно підтримати перераховані властивості, оскільки вони базуються на положеннях чинного законодавства. Наразі у законодавстві встановлено обмеження щодо формування статутного капіталу товариства. Такі обмеження, наприклад, закріплено у ст. 86 ГК України, які фактично полягають у забороні використання бюджетних коштів, майна державних (комунальних) підприємств, яке відповідно до закону (рішення органу місцевого самоврядування) не підлягає приватизації, та майна, що перебуває в оперативному управлінні бюджетних установ, якщо інше не передбачено законом. Прикладом обмежень щодо майна, яким можна формувати статутний капітал, виступають положення ч. 3 ст. 17 Закону України «Про страхування», згідно з якими статутний капітал страховика формується та збільшується виключно у грошовій формі [179].

Важливою властивістю виступає грошова оцінка вкладу. Суди, вирішуючи справи про формування статутного капіталу, приділяють особливу увагу

тлумаченню положень законодавства. Зокрема, звертають увагу на положення законодавства, за яким при внесенні засновником майна, відмінного від грошей, до статутного капіталу грошова оцінка вкладу здійснюється саме за згодою учасників товариства, а у встановлених законом випадках вона підлягає незалежній експертній оцінці. Так, у ТОВ визначення грошової оцінки негрошового вкладу при створенні товариства оформлюється рішенням засновників, а під час діяльності – рішенням загальних зборів товариства (ст. 13 Закону про ТОВ та ТДВ). Мова йде про згоду учасників, а не загальних зборів учасників ТОВ. Принциповою є позиція щодо того, що якщо оцінку здійснюють учасники, то потрібна згода кожного з них, незалежно від розміру внеску, а якщо б оцінку робили загальні збори учасників то рішення би приймалося більшістю голосів та оформлювалося б протоколом. Здійснення засновниками господарських товариств права на самостійну оцінку майна означає, що вони мають визначити критерії оцінки своїх вкладів у статутний капітал та зафіксувати своє рішення у відповідному документі, зокрема акті оцінки та приймання-передачі майна до статутного капіталу. Не менш важливим є висновок, що оцінка внесків належить до виключної компетенції учасників та не може вирішуватися в судовому порядку [180]. При заснуванні господарської організації оцінка негрошового вкладу, який вноситься до статутного капіталу, має здійснюватися за взаємною згодою осіб, які вносять такі вклади, а у разі вступу нових учасників – за згодою, як тих, хто вносить, так і тих, хто приймає майнові вклади.

Підтвердженням вищезгаданих властивостей вкладу слугують фактичні вимоги до оформлення передання частини майна (у тому числі грошей) для здійснення господарської діяльності відповідно до вимог законодавства. Передане майно має бути закріплене за суб'єктом господарювання рішенням засновника (засновників) і в подальшому знайти відображення в самостійних формах обліку майна суб'єкта господарювання. Суди звертають увагу на наявність різниці в юридичному оформленні внесення грошового або майнового вкладу. Судова практика надає належному оформленню передання майна до

статутного капіталу істотного значення, тому що воно засвідчує виконання певних обов'язків засновників (учасників), визначає момент виникнення права власності в корпорації і тягне за собою наслідки, встановлені законодавством, що підтверджує виконання вимог засновника. Розглядаючи внесення вкладу до статутного капіталу як правочини, суди наголошують на тому, що якщо вклад має негрошову форму, то це має бути оформлено «відповідною документацією, первинними документами, що повинні складатися під час здійснення господарської операції. Зазвичай прийнятним при цьому є складання акта на підтвердження факту внесення речей» [181].

Заснування господарських організацій може мати наслідком передання майна від власника новоствореній організації не тільки у власність, але й на праві господарського відання чи оперативного управління.

Питанням цих правових режимів майна у сфері господарювання приділили увагу багато науковців-господарників, тому в межах цього дослідження потрібно зазначити лише таке. Право господарського відання як правовий режим майна суб'єкта господарювання закріплено у ст. 136 ГК України. Майно на праві господарського відання закріплюється за державними і комунальними комерційними підприємствами. Крім цього майно на праві господарського відання може передаватися й суб'єктам господарювання, які здійснюють діяльність на основі приватної власності (дочірнім підприємствам), а також філіям, представництвам тощо.

Положення щодо права оперативного управління закріплені у ст. 137 ГК України. Законодавець передбачив цей правовий режим для здійснення некомерційної господарської діяльності. Держава або територіальна громада в особі уповноважених органів, реалізуючи свої засновницькі права, можуть створювати державні або комунальні некомерційні підприємства і передавати їм майно на праві оперативного управління. Поза заснуванням некомерційної господарської організації реалізовувати право власності шляхом передання майна в оперативне управління буде вважатися таким, що не відповідає закону. Такі висновки зроблено у судовій практиці. Зокрема, Господарський суд

Закарпатської області, розглядаючи позовну заяву прокуратури Свалявського району до Свалявської міської ради та громадської організації «Спілка юристів Свалявського району» про визнання недійсними рішення та договору про передачу в оперативне управління вбудованих нежитлових приміщень, що перебувають у комунальній власності територіальної громади міста Свалява та села Драчино Закарпатської області, задовольнив позов повністю. В мотивувальній частині рішення Суд з посиланнями на положення статей 135, 137 ГК України зазначив, що «оперативне управління визначає та регулює відносини між засновником та заснованим ним суб'єктом господарювання на предмет правового режиму майна, що передається останньому. У ході заснування суб'єкта господарювання та наділення його майном, засновник реалізує організаційно-установчі повноваження. У випадку прийняття спірного рішення та укладення спірного Договору, Свалявська міська рада жодних організаційно-установчих повноважень щодо створення нового суб'єкта господарювання та наділення його майном, не здійснювала». Проте при визначенні предмету спірного Договору сторони не врахували положення чинного законодавства, тому зміст укладеного договору суперечить положенням вищенаведених статей ГК України та ст. 60 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», якими регламентовано право оперативного управління та повноваження органу місцевого самоврядування на здійснення майнових операцій з об'єктами комунальної власності [182].

З аналізу чинного законодавства випливає висновок, що здійснення засновницьких повноважень власника, охоплює не тільки право на використання власного майна для провадження господарської діяльності, але й обов'язок після державної реєстрації суб'єкта господарювання або в інший визначений законом та/або установчим документом момент щодо первісного формування майнової основи господарювання, тобто формування статутного капіталу. У різній мірі законодавством регламентовано питання формування статутного капіталу господарських організацій залежно від організаційно-правової форми, сфери чи виду діяльності. Наприклад, у ТОВ засновники зобов'язані повністю внести свої

вклади у строк шести місяців з дати державної реєстрації товариства, якщо інше не передбачено статутом (ст. 14 Закону про ТОВ та ТДВ), у фермерському господарстві це питання визначається у відповідному установчому документі (ст. 1 Закону України «Про фермерське господарство»), в акціонерному товаристві засновники мають оплатити акції в повному обсязі до моменту затвердження результатів емісії цінних паперів органом емітента, уповноваженим приймати таке рішення (статті 12, 25 Закону України «Про акціонерні товариства»). Тобто реалізація права власності у сфері господарювання починається як здійснення засновницьких прав, але з певного визначеного законом та/або установчими документами моменту трансформується в обов'язок формування статутного капіталу.

В юридичній площині неодноразово зверталася увага на те, що майнова участь у статутному капіталі товариства має бути фактичною, тобто передання майна має відбутися реально, а не уявно (номінально), оскільки від цього залежить право засновника (учасника) на частку в капіталі товариства [175]. Судова практика розвивається таким чином, що підтверджує обов'язок засновників зробити вклади до статутного капіталу. Зокрема, Верховний Суд дотримується позиції, що закон розмежовує поняття внесення вкладу до статутного капіталу товариства при його створенні та додаткових вкладів, тобто таких, що здійснюються при збільшенні вже сформованого статутного капіталу, і що недопустимо звільнення учасника товариства від обов'язку внести первинний вклад до статутного капіталу товариства, заявленого на момент його державної реєстрації [183]. Невнесення учасником товариства первинного вкладу до закінчення встановленого законом строку тягне за собою наслідки, встановлені законом, зокрема Законом про ТОВ та ТДВ.

З огляду на цю проблему фахівцями висловлювалися пропозиції щодо встановлення більш чітких вимог до формування статутного капіталу, зокрема встановлення загального максимального строку для формування статутного капіталу в заявленому розмірі [153, с. 10], проте до сьогодні цю пропозицію не

реалізовано, у тому числі в законах України «Про акціонерні товариства» та «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю».

За загальним правилом, виконання юридичного обов'язку має бути забезпечено певними заходами впливу, у тому числі примусового характеру або загрозою настання негативних наслідків. В іншому разі потрібно вести мову не про обов'язок, а про загальне декларування бажаної поведінки суб'єктів правовідносин. Частково, це правило реалізовано у законодавстві. Наприклад, ст. 2 Закону про ТОВ та ТДВ встановлена солідарна відповідальність учасника товариства, який не повністю вніс вклад, за зобов'язаннями товариства у межах вартості невнесеної частини вкладу з учасника. Також відповідно до ст. 15 Закону про ТОВ та ТДВ у разі прострочення учасником внесення вкладу чи його частини, виконавчий орган товариства повинен надіслати йому письмове попередження про прострочення. Воно має містити інформацію про невнесений своєчасно вклад чи його частину та встановити додатковий строк для погашення заборгованості. Тривалість такого строку встановлюється виконавчим органом чи статутом товариства, проте не більше 30 днів. Якщо учасник товариства не погасить заборгованість по вкладу у наданий додатковий строк, виконавчий орган товариства зобов'язаний скликати загальні збори учасників з метою прийняття ними одного з таких рішень: 1) виключити учасника товариства, що має заборгованість по вкладу; 2) зменшити статутний капітал на розмір неоплаченої частини частки учасника товариства; 3) перерозподілити неоплачену частку (частину частки) між іншими учасниками без зміни розміру статутного капіталу товариства та зобов'язати сплатити таку заборгованість відповідними учасниками; 4) ліквідувати товариство.

Встановивши ці обов'язки вищого органу управління ТОВ, законодавець не передбачив стимулюючих засобів їх застосування. В якості такого засобу можна запропонувати встановити солідарну відповідальність всіх учасників ТОВ за його зобов'язаннями у разі невиконання приписів Закону про ТОВ та ТДВ, а саме неприйняття загальними зборами одного з вищеперерахованих рішень. Очікується, що це спонукатиме ТОВ дотримуватися положень закону,

сприятиме наближенню заявленого та реального розміру статутного капіталу, позитивно відобразиться на формуванні майнової основи ТОВ.

Виконання обов'язку щодо передання вкладу до статутного капіталу, фактично є відчуженням власником майна, виключення складають закріплення майна на праві господарського відання або оперативного управління. Після закріплення у законодавстві можливості створювати господарські товариства, зокрема ТОВ та акціонерного товариства, пройшов доволі тривалий час щодо усвідомлення того факту, що засновники відповідного суб'єкта господарювання не є співвласниками майна створеного ними товариства. Можна припускати, що така думка базувалася на положеннях Закону України «Про власність», згідно з ст. 11 якого право приватної власності мали громадяни України, громадяни інших радянських республік, іноземні громадяни та особи без громадянства. Поступово інститут приватної власності поширився на юридичних осіб. На сьогодні в ГК та ЦК України, низці законів чітко встановлено, що майно, передане до статутного капіталу, є власністю господарської організації. Наприклад, майно, що передане засновниками як вклади до статутного капіталу, все інше майно, набуте товариством за час його діяльності, належить йому на праві власності (ст. 115 ЦК України).

Спираючись на ці та подібні положення законодавства деякі дослідники висловлюють думку, що використання терміну «власник майна» не зовсім виправдане, оскільки у разі створення господарської організації і наділення її певним майном засновник (власник) втрачає право власності на передане майно і набуває прав учасника (члена) господарської організації. Якщо таку організацію створено корпоративним способом, то такі права будуть називатися корпоративними правами, які, в свою чергу, є підґрунтям для участі в управлінні утвореною у такий спосіб господарською організацією. Кожен з учасників вправі впливати на діяльність організації пропорційно розміру його участі в майні господарської організації. Питання управлінських повноважень власників майна у складі організаційно-установчих повноважень власника у сфері господарювання будуть розглянуті у наступному підрозділі.

Дещо інша ситуація має місце щодо підприємств, які створено унітарним способом. Сукупність правовідносин між засновником і його унітарним підприємством є ширшою за сукупність правовідносин між корпоративним підприємством та його учасником. Між засновником та створеним ним унітарним підприємством виникає дві групи правовідносин: 1) щодо діяльності підприємства і 2) щодо майна підприємства. Ця група має місце, оскільки учасник фактично залишається власником такого майна, хоча і закріпив належне йому майно за унітарним підприємством [157, с. 31].

Слід зазначити, що у сфері господарювання реалізація права власності у формі заснування господарських організацій має наслідком те, що поряд з термінами «засновник» і «учасник» певний час потому в правову площину введено термін «кінцевий бенефіціарний власник (контролер)» шляхом внесення відповідних змін до ГК України (ст. 64-1) та інших законодавчих актів. З огляду на закріплене у чинному законодавстві визначення, цей термін засвідчує важливе значення фізичної особи та її майна для сфери господарювання, вказує на безпосередній зв'язок цих суб'єктів зі структурою власності господарської організації та ключову роль цих суб'єктів в управлінні господарською організацією. Надаючи офіційне визначення цьому поняттю, здійснюється законодавче закріплення факту наявності власників суб'єкта господарювання – господарської організації. Більш детально про роль кінцевих бенефіціарних власників (контролерів) у реалізації права власності у сфері господарювання буде розглянуто далі.

Отже, правові аспекти змісту заснування господарської організації як правової форми реалізації права власності у сфері господарювання охоплюють розуміння, що засновництво складається з певної послідовності рішень і дій власників майна, спрямованих на формування майнової основи господарської організації шляхом закріплення за нею майна на праві власності або іншому речовому праві, забезпечує набуття нею таких ознак суб'єктів господарювання як майнова відокремленість і господарська правосуб'єктність та можливість самостійного провадження господарської діяльності.

2.3 Організаційно-управлінські повноваження власника майна у сфері господарювання

Власник, передаючи своє майно для провадження господарської діяльності, прагне досягти певної мети та певних економічних результатів. У сфері господарювання здійснення власником засновницьких повноважень не призводить до повної втрати зв'язку власника з його майном. Такий зв'язок продовжує існувати через здійснення організаційно-управлінських повноважень власника майна. Названі повноваження є критично важливими для власника, тому що вони забезпечують можливість впливати на процеси зберігання, захисту, ефективного використання майна та збільшення його вартості. Проте на практиці спостерігаються проблемні ситуації, пов'язані із здійсненням організаційно-управлінських повноважень, обумовлені зокрема відсутністю чіткої системи органів управління в деяких господарських організаціях або чіткого розподілу повноважень між різними органами управління, перевищенням повноважень виконавчим органом або рішеннями чи діями, що суперечать інтересам учасників (членів) господарської організації тощо. Все це знижує не тільки ефективність внутрішньої організаційно-управлінської діяльності, але й ставить під загрозу дійсність господарських договорів, виконання майново-господарських зобов'язань, а також здійснює негативний вплив на загальний стан правового господарського порядку.

Виділення управлінських повноважень в певну самостійну категорію повноважень власника базується на положеннях ст. 135 та інших ГК України. Ці повноваження передбачають вирішення серед іншого й майнових питань під час провадження господарської діяльності, проте вони не виокремлені у самостійну групу, а охоплюються загальним поняттям організаційно-установчих повноважень власника. У загальному вигляді розподіл організаційно-управлінських повноважень між органами управління в господарських організаціях закріплено в законах України: «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», «Про акціонерні товариства», «Про кооперацію»

та деяких інших. Тому конкретизація таких повноважень, зокрема й щодо реалізації права власності, можлива на основі ретельного аналізу норм ГК України та іншого господарського законодавства.

Управління є складною багатовимірною категорією, яка досліджується не тільки в юридичній науці, але й в інших суспільних науках, результати яких підтверджують зв'язок управління з власністю і правом власності, зокрема. Наприклад, в дослідженнях економічного спрямування згадують наукові розвідки Р. Коуза, якого вважають тим, хто започаткував економічну теорію власності, запропонував розщеплення і специфікацію прав власності як різноманітних пучків цього права, вибір яких обумовлюється інтересами і цілями власника, і відстоював думку, що без чіткого визначення прав власності неможливі ефективні відносини власності [184, с. 39, 16–17]. Інтерпретуючи теорему Р. Коуза, сучасні дослідники вказують, що вона полягає в обґрунтуванні взаємозв'язку власності з ефективністю виробництва, його структурою, доходами. В економічній теорії право власності розглядається фактором економічного зростання [7, с. 39] у тому розумінні, що право власності переходить вільно між економічними агентами і максимальна ефективність та сталість виробничого результату досягається тоді, коли трансакційні витрати дорівнюють нулю [184, с. 153]. Рішення про перехід права власності, вплив на розмір трансакційних витрат тощо є частиною здійснення управлінських повноважень власника майна.

У теорії господарського права поряд з класичним наповненням поняття права власності виокремлюють значно ширший перелік повноважень власника майна, вказуючи серед них управління та контроль [34, с. 168]. У науці активно досліджують категорії організаційно-господарських відносин та організаційно-господарських повноважень, зокрема у працях О. П. Віхрова, І. М. Кравець, В. М. Пашкова, Г. В. Пронської, В. С. Щербини та інших. Самостійний напрям складають дослідження, присвячені правовим засадам корпоративного управління [185] або управління об'єктами певної форми власності [160; 186]. Разом з тим, правові аспекти організаційно-управлінських повноважень

власника щодо майна, використовуваного у сфері господарювання, потребує додаткового дослідження. Тому необхідно зосередитися на аналізі поняття організаційно-управлінських повноважень власника у сфері господарювання, конкретизувати зміст цих повноважень та виокремити серед них повноваження щодо майна, з використанням якого провадиться господарська діяльність.

Провадження господарської діяльності неможливе без майнової основи господарювання. Це означає, що здійснення будь-якого організаційно-управлінського повноваження прямо або побічно пов'язане з майном господарської організації.

У попередніх підрозділах аналізувалося питання співвідношення термінів організації та управління, тому тут потрібно зазначити лише те, що термін «управління» в контексті ГК України може розглядатися як менеджмент певного суб'єкта господарювання (процес управління організацією), котрий охоплює планування, організацію, мотивацію та контроль [136, с. 62], спрямованих на забезпечення змісту господарської діяльності – виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, які мають цінову визначеність. Організаційна складова в понятті організаційно-управлінських повноважень вказує на загальне спрямування управлінських повноважень, дозволяє об'єднати управлінську діяльність навколо досягнення поставленої мети та результатів, забезпечує внутрішню цілісність цієї діяльності у сфері господарювання.

Отже, організація й управління конкретною господарською діяльністю становлять загальний зміст повноважень відповідних суб'єктів. В рамках цього дослідження потрібно підтримати тезу, що управління господарською діяльністю здійснюється щодо конкретного суб'єкта господарювання та діяльності, що ним безпосередньо проводиться [187, с. 135].

Аналізуючи законодавство та наукові праці, можна підтвердити наявність безпосереднього і прямого зв'язку між організаційно-управлінськими повноваженнями і реалізацією права власності у сфері господарювання. Наприклад, досліджуючи право власності на засоби виробництва, Г. В. Пронська

обґрунтовувала, що у вказаній сфері правомочності власника виходять за межі тріади класичних правомочностей володіння, користування та розпорядження майном, тому що суб'єкт права власності на засоби виробництва здійснює й інші правомочності, а саме: засновницькі, регулятивні, контрольні, охоронні та деякі інші. Їхнє здійснення є проявом виконання власником засобів виробництва функції управління майном, як однієї з основних його функцій [6, с. 604]. Подібну думку висловлював О.П. Віхров, систематизувавши повноваження власника у сфері господарювання залежно від їх місця в процесі організації та здійснення господарської діяльності, а саме: цільовизначальні, засновницькі, регулятивні, управлінські, контрольні, охоронні [146, с. 16]. Також І. М. Кравець при розробленні визначення поняття управління господарською діяльністю відводила важливе місце праву власності як основі здійснення функції управління [134, с. 10].

У науці сформувалася концепція управління господарською діяльністю, яка ґрунтується на реалізації права власності та полягає у здійсненні організаційно-управлінських повноважень власника (власників) господарської організації, які охоплюють вирішення і майнових питань, склалися усталені погляди щодо змісту цих повноважень [188, с. 118]. Поділяючи ці погляди, потрібно зазначити, що здійснення організаційно-управлінських повноважень ґрунтується на праві власності, є проявом його реалізації у вигляді здійснення правомочностей власника під час провадження господарської діяльності. Ця концепція узгоджується в цілому з господарським законодавством.

Конкретизація змісту організаційно-управлінських повноважень під кутом зору реалізації права власності у сфері господарювання можлива на основі аналізу чинного законодавства. Загальний перелік управлінських повноважень власника закріплено у ст. 135 ГК України. Виходячи з ч. 2 цієї статті Кодексу власник майна наділений правом визначити склад і порядок використання майна господарської організації. Згідно з ч. 4 ст. 135 ГК України власник (уповноважений ним орган) може прийняти рішення про об'єднання державних та комунальних підприємств у державні (комунальні) господарські об'єднання.

Ці повноваження належать саме до організаційно-управлінських повноважень, а їхнє здійснення безпосередньо пов'язане з вирішенням фактичної та юридичної долі майна підприємств, які будуть об'єднані.

Закріплення переліку організаційно-управлінських повноважень здійснено у законах України щодо певних організаційно-правових форм господарювання та/або видів господарської діяльності [188, с. 119]. Проте законодавець не закріплює вичерпного переліку організаційно-управлінських повноважень власників майна, а тому вони можуть бути конкретизовані, наприклад, шляхом відповідного закріплення у локальних актах господарської організації.

Аналіз законодавства свідчить, що модель здійснення організаційно-управлінських повноважень безпосередньо залежить від обраної організаційно-правової форми господарювання. Прикладом одноосібного безпосереднього здійснення організаційно-управлінських повноважень виступає фізична особа-підприємець щодо провадження власної підприємницької діяльності.

Право власника на управління заснованим ним підприємством закріплено у ГК України. Згідно з ч. 1 ст. 65 ГК України управління підприємством здійснюється відповідно до його установчих документів на основі поєднання прав власника щодо господарського використання свого майна та участі в управлінні трудового колективу. Вочевидь, у цьому положенні ГК України мова йде про власників господарської організації, тобто суб'єктів, які здійснили свої засновницькі права, передали певне власне майно господарській організації, набувши право на управління господарською організацією, зокрема на основі корпоративних прав. В законопроекті № 6013 за власником зберігається право управління підприємством безпосередньо або через органи управління, до яких належать керівник і наглядова рада підприємства (у разі її утворення) (ст. 4 законопроекту № 6013).

В юридичній літературі до суб'єктів, які мають повноваження з управління господарською діяльністю, відносять засновників, учасників унітарних підприємств, контролюючих власників корпоративних прав стосовно відповідних господарських організацій [134, с. 94; 144, с. 134], тобто суб'єктів,

чий засновницькі права власника майна фактично трансформувалися в їхні організаційно-управлінські повноваження після легалізації обраної організаційно-правової форми господарювання. Реалізація ними організаційно-управлінських повноважень залежить від способу створення господарської організації, на що звертається увага в юридичній літературі.

В господарській організації, створеній унітарним способом, прийнято виділяти дві групи відносин. До першої групи належать речові відносини, які мають місце між власником майна та самим підприємством, щодо закріпленого за ним майна, права власника щодо майна унітарного підприємства є речовими [144, с. 136]. Проте відносини між вказаними суб'єктами не можна зводити лише до відносин щодо майна, так само права власника майна, який створив унітарне підприємство, не вичерпуються тільки речовими правами власника. Тому другою групою відносин між унітарним підприємством та суб'єктом, який є єдиним його учасником, щодо діяльності унітарного підприємства потрібно розглядати відмінними від відносин власності на майно. Права єдиного учасника щодо створеного підприємства не є речовими, вони, на думку А. В. Смітюха, є подібними до корпоративних прав учасника корпоративного підприємства щодо такого підприємства, тобто ексклюзивні права щодо підприємства [144, с. 136]. Наведені положення актуальні для державних та комунальних унітарних підприємств, а також приватних підприємств, створених одним засновником.

На підставі таких роздумів науковець доходить висновку, що суб'єкт, який створив унітарне підприємство, поєднує два відмінні статуси: 1) статус учасника підприємства, котрий втілює відносини участі та існує поки триває участь в такому підприємстві, 2) статус власника майна, що закріплене за підприємством, котрий відображає речові відносини та триває поки існує відповідне майно. Науковець робить важливий висновок, що статус учасника походить від статусу власника майна та обумовлений ним. Також заслуговує на увагу висновок щодо принципової різниці між сукупністю прав учасників корпоративних та унітарних підприємств, яка полягає у тому, що перелік корпоративних прав учасника охоплює права не тільки щодо підприємства, а й щодо інших учасників

підприємства. Такі права відсутні у переліку прав учасника унітарного підприємства [144, с. 136–137].

В господарських організаціях, створених корпоративним способом, як правило, є більше одного учасника (члена). Узагальнюючи законодавчі положення та наукові погляди, можна навести загальний перелік майнових прав учасників (членів) господарської організації, а саме: 1) брати участь у розподілі отриманого нею прибутку; 2) одержувати частину прибутку; 3) отримувати частину вартості у разі припинення участі або ліквідації господарської організації; 4) розпоряджатися своєю часткою (продавати, безоплатно передавати, відчужувати в інший спосіб); 5) купувати частку іншого учасника. До цього потрібно додати, що учасники (члени) такої господарської організації наділені певними немайновими правами, серед яких особливе місце займає право на участь в управлінні господарською організацією. Узагальнена сукупність майнових та немайнових прав позначається терміном «корпоративні права».

Термін «власники корпоративних прав» є збірним поняттям для позначення суб'єктів, які передали майно, щоб сформувати статутний (складений) капітал господарської організації корпоративного типу і в обмін на вклади отримали у власність корпоративні права [157, с. 34]. На підставі аналізу офіційних визначень корпоративних прав, закріплених у декількох законодавчих актах України, в юридичній літературі акцентовано увагу на тому, що корпоративні права дають право на участь в управлінні господарською організацією. У судовій практиці усталеним є підхід до розуміння корпоративних прав, як до прав, що виникають щодо конкретної господарської організації і складаються з двох груп, а саме майнових прав, в тому числі право на отримання частини прибутку від діяльності товариства, право на отримання частини його активів у разі ліквідації, та організаційних (або немайнових) прав, серед яких основним є право брати участь в управлінні [189].

Викладене доводить зв'язок корпоративних прав з реалізацією права власності засновником (учасником) господарської організації корпоративного типу та вказує на можливість учасника шляхом участі в управлінні цією

організацію брати участь у вирішенні майнових питань під час провадження господарської діяльності. Охоплення корпоративним управлінням майнових питань підтверджено у Принципах корпоративного управління G20/ОЕСР. Цей документ містить розділ, присвячений правам акціонерів та ключовим питанням власності, в якому окреслено права акціонерів щодо участі у прийнятті рішень, котрі впливають на майновий стан корпорації [190].

Власник здійснює права щодо управління підприємством безпосередньо (самостійно) або через уповноважені ним органи (одноособові або колегіальні у підприємствах корпоративного типу) відповідно до статуту підприємства чи інших установчих документів, що прямо передбачено ч. 2 ст. 65 ГК України.

У літературі наводиться визначення корпоративного управління як системи внутрішньо-господарських відносин, що складаються між власниками корпоративних прав та господарською організацією корпоративного типу як суб'єктом корпоративної власності та його органами внаслідок розподілу їх компетенції у зв'язку з прийняттям та виконанням рішень щодо господарської діяльності, а також контролем за їх виконанням [191, с. 3].

В господарських організаціях корпоративного типу традиційними органами управління є загальні збори, які об'єднують власників господарської організації, тобто власників майна, що мають корпоративні права в ній, та сформований ними виконавчий орган. Ці органи відповідно до розподілених між ними повноважень приймають управлінські рішення, зокрема й щодо володіння, користування і розпорядження майном господарської організації.

Залежно від виду підприємства на підставі статуту або інших установчих документів встановлюються особливості управління ним, у тому числі це стосується питань здійснення підприємством правомочностей власника майна. У ТОВ згідно з ст. 30 Закону про ТОВ та ТДВ загальні збори учасників наділені компетенцією: змінити розмір статутного капіталу; затвердити грошову оцінку негрошового вкладу учасника; перерозподілити частки між учасниками товариства у встановлених законом випадках; прийняти рішення про придбання

товариством частки (частини частки) учасника; розподілити чистий прибуток товариства, прийняти рішення про виплату дивідендів.

Загальні збори мають й інші повноваження щодо реалізації ТОВ права власності. Так, згідно з ст. 44 Закону про ТОВ та ТДВ, якщо інше не передбачено статутом, виключно цей орган управління ТОВ має право надати згоду на вчинення правочину, якщо вартість майна, робіт або послуг, що є предметом такого правочину, перевищує 50 відсотків вартості чистих активів ТОВ відповідно до його останньої затвердженої фінансової звітності. Проблемні питання практики щодо здійснення цієї правомочності будуть викладено у наступних підрозділах.

Відповідно до ст. 15 Закону України «Про кооперацію» загальні збори членів кооперативу визначають розміри, порядок формування та використання фондів кооперативу.

З викладеного вбачається, що у передбачених законом випадках після легалізації обраної організаційно-правової форми господарювання власник майна втрачає право власності на передане для здійснення господарської діяльності майно, проте набуває організаційно-управлінські повноваження, які у тому числі включають права та обов'язки визначати фактичну та юридичну долю майна, з використанням якого провадиться господарська діяльність. Враховуючи це, в системі корпоративного управління пропонується виділяти таку складову, як управління власним капіталом, що здійснюється учасниками шляхом участі у загальних зборах [191, с. 3].

Дослідники замислюються над питанням природи відносин між власниками майна в особі вищого органу управління та господарською організацією. Деякі посилаються на позицію В. К. Мамутова вважати правовідносини між підприємством і вищим господарським органом господарсько-управлінськими правовідносинами [149, с. 59].

Згідно з закріпленою у ГК України системою господарських відносин О. П. Віхров зробив висновок, що вплив норм господарського права на фактичні відносини стосовно організації суспільного виробництва, розподілу та обміну,

призводить до їх трансформації в організаційно-господарські правовідносини [192, с. 10]. Вони характеризуються тим, що є вертикальними, складаються під час управління господарською діяльністю, здійснюються на тлі відносин власності і мають господарсько-управлінський (організаційно-господарський) характер [127, с. 30]. Враховуючи суб'єктний склад та зміст організаційно-управлінських відносин і положення статей 3 і 176 ГК України з викладеним потрібно погодитися.

Поряд із цим у літературі висловлюється думка, що корпоративні відносини є різновидом організаційно-господарських відносин [149, с. 60], однак деякі науковці заперечують її. Деякі вчені критично ставляться до такого підходу, оскільки він звужує зміст корпоративних відносин. Вбачається, що відносини з управління господарською організацією, які виникають між учасниками та самою організацією, як складова корпоративних відносин, набувають рис організаційно-господарських відносин.

Загальні збори є легальною формою безпосереднього волевиявлення спільної волі власників господарської організації. Більш розгорнуто це питання розкриває О. В. Гарагонич. Право на участь в управлінні дозволяє власникам корпоративних прав реалізовувати господарську компетенцію корпорації шляхом участі в її органах, а також здійснювати інші правомочності, передбачені Законом і статутом корпорації. У відповідних законах можуть бути встановлені обмеження на передання власником своїх повноважень уповноваженому органу. Так, Законом України «Про акціонерні товариства» передбачено виключну компетенцію загальних зборів [157, с. 40]. Власники корпоративних прав на підставі закону гарантовано можуть брати участь лише в вищому органі корпорації, однак їх участь в інших органах (виконавчий, наглядова рада тощо) можлива шляхом обрання членом відповідного органу з обмеженням особистої участі як посадової особи в роботі лише одного з них [157, с. 40].

Учасники (члени) господарських організацій корпоративного типу беруть участь у реалізації права власності такої організації шляхом прийняття відповідних рішень на загальних зборах, процедура за якими не відрізняється від

прийняття рішень з інших питань і здійснюється за правилами, закріпленими законодавством та установчими документами. Водночас заслуговує на увагу сформована судова практика. Так, право на участь в управлінні товариством реалізується на пропорційній основі залежно від розміру частки у статутному капіталі: чим більша частка, тим більше голосів при голосуванні на загальних зборах, і відповідно більше можливостей впливати на остаточне рішення загальних зборів [175, с. 18]. На практиці проблема прийняття рішень може мати місце у ТОВ, в якому два учасники з рівним розподілом часток у статутному капіталі, оскільки суди вказують, що такий розподіл часток дає рівноправну участь в управлінні діяльністю ТОВ. За такого розподілу часток прийняття рішень загальними зборами можливе лише за спільною згодою учасників [193].

Таким чином, слід визнати, що на відміну від унітарних підприємств, в господарських організаціях корпоративного типу фактичний вплив на реалізацію права власності такою організацією здійснюють учасники з більшою часткою у статутному капіталі. У певних випадках можна вести мову про істотну участь або вирішальний вплив на господарську діяльність. Не дивлячись на те, що визначення відповідних термінів закріплені у ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», проте вони чітко визначають, що саме здійснює вплив на управління господарською діяльністю, зокрема щодо реалізації права власності господарської організації. Так, істотною буде участь у разі прямого або опосередкованого володіння однією особою самостійно чи спільно з іншими особами часткою у розмірі не менше 10 відсотків статутного капіталу або прав голосу в юридичній особі або незалежна від формального володіння можливість значного впливу на управління чи діяльність юридичної особи. Вирішальний вплив кінцевих бенефіціарних власників (фізичних осіб) здійснюється шляхом реалізації права володіння або користування всіма чи значною часткою активів юридичної особи, впливу на формування складу, результати голосування, вчинення правочинів, що дають можливість визначати умови господарської

діяльності, давати обов'язкові до виконання вказівки або виконувати функції органу управління. Здійсненням прямого вирішального впливу на діяльність має місце, якщо фізична особа безпосередньо володіє часткою у розмірі не менше 25 відсотків статутного (складеного) капіталу або прав голосу юридичної особи.

Здійснення організаційно-управлінських повноважень власниками охоплює прийняття рішення про збільшення статутного капіталу. Однак, аналіз практики свідчить про наявність проблем у виконанні рішення загальних зборів щодо збільшення статутного капіталу, яка полягає зокрема у тому, що учасники не виконують рішення загальних зборів про внесення додаткових вкладів. За розв'язанням такої проблеми звертаються до суду. Верховний Суд при перегляді рішень судів у подібних спорах займає позицію, що збільшення статутного капіталу товариства шляхом внесення учасниками додаткових вкладів є їх правом, що реалізується у вигляді прийняття загальними зборами товариства відповідного рішення. Обов'язок внесення додаткового вкладу, який виникає в учасників як наслідок рішення загальних зборів, має природу добровільного зобов'язання майнового характеру, вимога виконання якого не підлягає захисту в судовому (примусовому) порядку. Такий висновок ґрунтується на тому, що збільшення статутного капіталу функціонуючого товариства шляхом внесення додаткових вкладів учасниками, виходячи з сутності корпоративних правовідносин, є їх правом. Відтак, рішення загальних зборів збільшити статутний капітал не є підставою вимагати його обов'язкового виконання шляхом стягнення вкладу на користь товариства. Більше того, невнесення учасником господарського товариства додаткового внеску не є підставою для його виключення з товариства [177]. Наведена судова практика сформувалася на підставі застосування положень Закону України «Про господарські товариства». І фактично має місце ситуація, що загальні збори прийняли рішення про збільшення статутного капіталу за рахунок додаткових вкладів учасників, а потім окремі учасники можуть це рішення не виконувати, і будь-які важелі впливу на них відсутні.

Певним засобом спонукання учасників до виконання такого добровільного зобов'язання та приведенням у відповідність заявленого після прийняття рішення про збільшення і фактичного розмірів статутного капіталу можна розглядати приписи ст. 18 Закону про ТОВ і ТДВ, ч. 10 якої встановлено, що загальні збори протягом одного місяця з дати спливу встановленого строку для внесення додаткових вкладів мають затвердити: 1) результати внесення додаткових вкладів учасниками та/або третіми особами; 2) розміри часток учасників товариства та їх номінальну вартість з урахуванням фактично внесених додаткових вкладів; 3) збільшений розмір статутного капіталу товариства. Як свідчить судова практика, загальні збори можуть не виконати наведені приписи законодавства, що порушує питання долі додаткових вкладів, зроблених деякими учасниками. КГС ВС доходить висновку про відсутність правової підстави для набуття коштів, внесених учасником як додатковий вклад, і обов'язок ТОВ повернути їх учаснику на підставі ст. 1212 ЦК України [194].

Слід згадати про корпоративний договір, який укладають між собою учасники товариств, зокрема з метою спільного визначення їхніх зобов'язань стосовно реалізації прав та повноваження певним чином або утримуватися від їх реалізації, у тому числі й щодо реалізації права власності у сфері господарювання. Дослідники зазначають, що укладений між учасниками товариства корпоративний договір надає учасникам (акціонерам) ширше коло прав і можливостей в управлінні та, загалом, у вирішенні питань життєдіяльності товариства [195, с. 98]. На теперішній час корпоративний договір вже виступає самостійним предметом наукових досліджень, тому у межах цієї роботи йому не буде приділено детальної уваги [196].

Крім загальних зборів як органу, через який власники майна узгоджують свою волю, приймаючи рішення з найбільш важливих питань під час провадження господарської діяльності, в акціонерних товариствах та ТОВ може створюватися наглядова рада. Вона є колегіальним органом, основні повноваження якої в ТОВ полягають у здійсненні контролю та регулюванні діяльності виконавчого органу товариства (ст. 38 Закону про ТОВ та ТДВ), тобто

вона, на відміну від загальних зборів учасників, може опосередковано впливати на реалізацію права власності ТОВ. З аналізу положень Закону України «Про акціонерні товариства» випливає, що наглядова рада цього товариства крім контролю та регулювання діяльності його виконавчого органу, також здійснює певний вплив на реалізацію права власності цим товариством. Наглядова рада згідно з положеннями ст. 71 названого Закону затверджує ринкову вартість майна у випадках, передбачених цим Законом; вирішує питання про участь товариства у промислово-фінансових групах та інших об'єднаннях, а також про створення та/або участь у будь-яких юридичних особах, їх реорганізацію та ліквідацію; приймає рішення про збільшення розміру статутного капіталу товариства та про вчинення значних правочинів або правочинів із заінтересованістю у випадках, передбачених Законом.

В господарських організаціях виконавчий орган може бути представлений одноосібно директором або колегіальним виконавчим органом (правління, дирекція). Він може розглядатися як уповноважений власником орган, про який йдеться у статтях 135, 65 та інших ГК України і в працях деяких авторів [134, с. 94]. До компетенції виконавчого органу товариства належить вирішення всіх питань, пов'язаних з управлінням поточною діяльністю товариства, крім питань, що належать до виключної компетенції загальних зборів учасників та наглядової ради товариства (у разі її утворення). Щодо реалізації права власності, то до повноважень виконавчого органу віднесено вирішення поточних питань, пов'язаних з використанням майна, забезпечення здійснення господарською організацією правомочності користування майном на власний розсуд та в своїх інтересах, зокрема для отримання прибутку. Загальне розуміння правомочності користування полягає у вилученні з майна (переважно, речей) його корисних властивостей, які дають можливість задовольнити відповідні потреби суб'єкта.

На основі узагальнення різних поглядів на правомочність користування потрібно підтримати думку, що здійснення цієї правомочності може знаходити прояв як в активних діях суб'єкта, так і в утриманні від них задля досягнення таких цілей користування, як: 1) отримання споживчої вартості (плоди, доходи)

від речі (сукупності речей), 2) збереження та примноження речі, її корисних властивостей; 3) зміна якості речі, її перероблення, знищення речі (повне споживання сировини). Це в цілому відповідає загальним положенням законодавства щодо змісту і здійсненню права власності.

Одним із нагальних є питання розподілу повноважень між вищим органом управління та виконавчим органом, яке може виникати через відсутність чіткого розмежування повноважень між цими органами на рівні установчих документів. На практиці непоодинокими є ситуації, коли підіймається питання про недійсність господарських договорів через перевищення повноважень виконавчим органом. Потрібно зважати на позицію ВС, який зазначив, що питання визначення обсягу повноважень виконавчого органу юридичної особи та добросовісність його дій є внутрішніми взаємовідносинами юридичної особи та її органу, тому сам лише факт учинення виконавчим органом юридичної особи протиправних, недобросовісних дій, перевищення ним своїх повноважень не може слугувати єдиною підставою для визнання недійсними договорів, укладених цим органом від імені юридичної особи з третіми особами [197]. Важливе значення для ефективної реалізації права власності має конкретизація повноважень виконавчого органу господарської організації в її установчих документах або іншому локальному документі.

Майно, передане учасниками як внески до статутного капіталу, вироблена під час провадження господарської діяльності продукція, одержані доходи, інше майно, набуте господарською організацією на підставах, не заборонених законом, формує власний капітал господарської організації [5, с. 158]. Він, з огляду можливі різні економічні форми майна, може формуватися з основних фондів, оборотних засобів, коштів, товарів.

Організаційно-управлінські повноваження органів управління охоплюють майно господарської організації всіх економічних форм. Водночас, можна провести умовний поділ складових власного капіталу, які охоплюються повноваженнями вищого та виконавчого органів управління. Наприклад, прийняття рішень щодо розпорядження основними фондами та відчуження

товару за господарськими договорами, які мають ознаки значних угод або угод із заінтересованістю, належить до повноважень загальних зборів або учасника унітарного підприємства. До їх повноважень також належить прийняття стратегічних рішень щодо використання грошових ресурсів господарської організації. Прийняття рішень щодо користування основними фондами і оборотними засобами, розпорядження товаром, поточне використання грошових коштів організації належить до повноважень виконавчого органу.

Отже, щодо реалізації права власності у формі здійснення організаційно-управлінських повноважень, то можна стверджувати, що названі повноваження мають учасники господарської організації (умовно первісні власники майна), які здійснюють їх шляхом участі в загальних зборах, а також шляхом створення інших органів управління господарської організації та наділення цих органів певною частиною організаційно-управлінських повноважень [188, с. 121]. У створених корпоративним способом господарських організаціях вирішення поточних питань, пов'язаних з використанням майна, що складає майнову основу провадження господарської діяльності, належить до повноважень виконавчого органу, а найбільш важливих, зокрема пов'язаних з значною вартістю чи структурою майна, – до повноважень загальних зборів. В створених унітарним способом господарських організаціях та в господарських товариствах з одним учасником організаційно-управлінські повноваження з реалізації права власності можуть бути розподілені між власником та виконавчим органом (у разі його створення з найманого персоналу) або всі зосереджені у власника майна.

Складовою управлінських повноважень власника майна у сфері господарювання є контрольні повноваження. Загалом в юридичній науці тривалий час розгорнута дискусія щодо співвідношення понять управління і контролю, а також їх співвідношення з поняттям організації. Ця дискусія триває й донині, а її учасниками висловлюються різні, іноді протилежні погляди щодо цих питань. Наприклад, І.М. Кравець стверджує, що контроль є обов'язковою складовою організації господарської діяльності, тому що за його відсутності здійснення організаційно-господарських повноважень втрачає сенс [134, с. 32].

Контроль у різних господарських організаціях завжди здійснюється з метою охорони інтересів власників суб'єкта господарювання.

Прикладом контрольних повноважень власника майна – засновника господарської організації називають контроль за ефективністю використання і зберігання майна, переданого суб'єкту господарювання. Вбачається, що здійснення контрольних повноважень підвищує ефективність функції управління. Контрольні повноваження здійснює власник майна самостійно або через створені (або залучені) ним органи контролю. Важливо зазначити, що у нормах ГК України, присвячених праву господарського відання (ст. 136) та оперативного управління (ст. 137) власника майна наділено правом здійснювати контроль за використанням та збереженням належного йому майна безпосередньо або через уповноважений ним орган. Власнику майна, який передав майно на праві господарського управління не дозволено втручатися в оперативно-господарську діяльність підприємства. Проте власник майна, що передав майно на праві оперативного управління, має право вилучити у суб'єкта господарювання майно, яке є надлишковим або невикористовуваним майно, або таким, що використовується ним не за призначенням.

У сфері господарювання зміст реалізації права власності складають не лише правомочності володіння, користування та розпорядження майном, але й певні обов'язки власника. Серед них є обов'язок сплати податку на майно, зокрема податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, який покладено на суб'єктів господарювання – власників нежитлової нерухомості. Встановлення податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, має розглядатися як практичне втілення законодавчого положення «власність зобов'язує», закріпленого в Конституції України (ст. 13) та ЦК України (ч. 4 ст. 319). Проте в умовах воєнного стану, з урахуванням наслідків війни, пов'язаних з руйнуванням або захопленням нерухомого майна, тимчасовою окупацією певних територій України, правові аспекти виконання цього обов'язку суб'єктами господарювання – власниками майна є надзвичайно актуальними [198].

Згідно з ст. 10 Податкового кодексу України (далі – ПК України), податок на майно належить до місцевих податків. У ст. 266 ПК України викладено положення щодо сплати податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки. Платниками цього податку є фізичні та юридичні особи, у тому числі нерезиденти, які є власниками об'єктів житлової та/або нежитлової нерухомості. Згідно з п. 14.1.129-1 ст. 14 ПК України до об'єктів нежитлової нерухомості належать будівлі або їх складові частини, що не є об'єктами житлової нерухомості, а також наводиться невичерпний перелік таких об'єктів нерухомості. У цій же статті ПК України наведено перелік об'єктів нерухомості, які не входять до об'єктів оподаткування цим податком [198, с. 399].

Виконання обов'язку зі сплати податку на нерухомість, відмінну від земельної ділянки, має знаходитися у прямій залежності від фактичної наявності нерухомості та можливості здійснювати правомочності власника. Не тільки для сфери господарювання, але й загалом, здійснення правомочностей власника майна значно утруднено або практично неможливо в деяких регіонах України, починаючи з 2014 року. Враховуючи фактичну ситуацію, законодавець вніс відповідні зміни до ПК України. Так, згідно з п. 38.6 підрозділу 10 «Інші перехідні положення» Розділу XX «Перехідні положення» ПК України, серед іншого, закріплено, що об'єкти нежитлової нерухомості, які є у власності фізичних та юридичних осіб і розташовані на тимчасово окупованій території, не підлягають оподаткуванню податком на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, у період з 14 квітня 2014 року по 31 грудня року, в якому завершено проведення антитерористичної операції та/або операції Об'єднаних сил. Водночас, об'єкти нежитлової нерухомості, розташовані на території населених пунктів на лінії зіткнення, які є власністю фізичних та юридичних осіб, виключаються з об'єктів оподаткування цим податком у період з 14 квітня 2014 р. до 29 лютого 2020 р. включно. Для юридичних осіб, які є власниками об'єктів нерухомості, що розташовані на території населених пунктів на лінії зіткнення, починаючи з 1 березня 2020 р. відновився обов'язок самостійного обчислення суми цього податку. Всі суб'єкти господарювання – власники

вищевказаних категорій нерухомості, відмінної від земельної ділянки, на певний період були звільнені від сплати податку на майно [198, с. 400].

В цій площині реакцією на повномасштабне збройне вторгнення росії стало прийняття 24 березня 2022 р. Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану» [199]. Цим Законом підрозділ 10 «Інші перехідні положення» Розділу XX «Перехідні положення» доповнено п. 69.22, яким встановлено особливості застосування ст. 266 цього Кодексу. Так, для суб'єктів господарювання – власників об'єктів нежитлової нерухомості тимчасово, на період з 1 березня 2022 р. по 31 грудня року, в якому буде припинено або скасовано воєнний стан, зупиняється обов'язок нарахування і сплати податку на майно щодо об'єктів нерухомості (їх часток), розташованих на територіях, на яких ведуться (велися) бойові дії, або на тимчасово окупованих збройними формуваннями росії територіях. Протягом 6 календарних місяців після місяця, в якому припинено чи скасовано воєнний стан, платники податку – юридичні особи наділені правом подати уточнюючу податкову декларацію з відображенням змін розміру податкового зобов'язання за цим податком. Цим же пунктом Перехідних положень ПК України встановлено, що перелік відповідних територій визначається КМУ.

У викладеному потрібно зупинити увагу на підході до викладу норм, що мають результатом тимчасове звільнення від сплати податку на нерухомість, відмінну від земельної ділянки. Мова йде про те, що в одному випадку певні об'єкти нерухомості виключено з переліку об'єктів оподаткування (п. 38.6), а в іншому – зупинене виконання обов'язку щодо нарахування і сплати податку (п. 69.22). На практиці положення п. 69.22 Перехідних положень ПК України не зупиняють інші податкові обов'язки суб'єктів господарювання – власників об'єктів нерухомості, зокрема подання відповідної звітності [200].

Для реалізації норми п. 69.22 Перехідних положень ПК України КМУ має затвердити перелік відповідних територій. На практиці Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України наказом від 22 грудня

2022 р. затвердило перелік територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією [201], посилаючись на постанову КМУ від 6 грудня 2022 р. № 1364, якою закріплено, що цей перелік територій затверджується цим Міністерством за встановленою формою та за погодженням з Міноборони з урахуванням пропозицій відповідних обласних, Київської міської військових адміністрацій [202]. Такий спосіб визначення переліків відповідних територій фактично не відповідає вимогам п. 69.22 Перехідних положень ПК України, і припускає виникнення проблемних ситуацій між податківцями та суб'єктами господарювання, на яких поширюються положення цього пункту ПК України.

Суб'єкти господарювання ставлять питання можливості припинення нарахування і сплати податку на підставі факту руйнування (знищення) нерухомості, звертаючись за індивідуальними податковими консультаціями. Відповіді ДПС України містять такі тези: 1) платником податку є власник нерухомості; 2) офіційне визнання і підтвердження фактів набуття й припинення права власності пов'язане із державною реєстрацією прав на нерухоме майно; 3) податковим законодавством не передбачено такої підстави для припинення нарахування і сплати податку на нерухомість, відмінну від земельної ділянки, як знищення (руйнування нерухомості); 4) підставою для припинення обов'язку суб'єкта господарювання сплачувати цей податок є припинення права власності на нерухомість, зокрема відповідно до ст. 349 ЦК України [203]. Проте суб'єкти господарювання, на яких не поширюється дія пунктів 38.6 та 69.22 Перехідних положень ПК України, і чия нерухомість знищено в результаті війни, можуть не припиняти право власності з мотиву у майбутньому відшкодувати шкоду за знищені (пошкоджені) об'єкти нерухомості. Тобто суб'єкт господарювання є формальним власником об'єкта нерухомості, і у нього залишається обов'язок сплачувати податок на майно [198, с. 401].

З метою подолання такої ситуації 11 квітня 2023 р. прийнято Закон України, яким передбачено звільнення від сплати податку на нерухомість, відмінну від земельної ділянки, з місяця, в якому такий об'єкт знищено чи

пошкоджено, що підтверджується актом, складеним органом державної влади або місцевого самоврядування за результатами огляду об'єкта, а також встановлено особливості нарахування і сплати цього податку у разі можливості часткового використання об'єкта нерухомості [204]. Підтримуючи прийняття цього законопроекту, потрібно зазначити, що для його повноцінної реалізації необхідно врегулювати питання щодо форми акту обстеження, порядку визначення площ придатних для використання у частково зруйнованому об'єкті нерухомості; можливості зняття суб'єкта господарювання з обліку як платника податку на нерухомість на підставі такого акту обстеження тощо.

Отже, можна підсумувати, що обов'язок нарахування і сплати податку на нерухомість, відмінну від земельної ділянки, 1) не виникає у суб'єктів господарювання, які є власниками об'єктів нерухомості, що не входять до об'єктів оподаткування цим податком, 2) зупиняється для суб'єктів господарювання, які є власниками об'єктів нерухомості, розташованої на територіях, на яких ведуться (велися) бойові дії, або на територіях, тимчасово окупованих збройними формуваннями РФ; 3) припиняється для суб'єктів господарювання – власників об'єктів нерухомості, які знищено або пошкоджено внаслідок збройної агресії РФ [198, с. 402].

На підставі викладеного можна дійти висновку, що засновницькі повноваження власника майна трансформуються в його організаційно-управлінські повноваження після легалізації обраної організаційно-правової форми господарювання. Здійснення організаційно-управлінських повноважень ґрунтується на праві власності, є проявом його реалізації у вигляді здійснення правомочностей власника під час провадження господарської діяльності та наступного привласнення отриманих результатів [188, с. 120].

Висновки до Розділу 2

Дослідження питань реалізації права власності у сфері господарювання шляхом здійснення організаційно-установчих повноважень дозволило сформулювати такі результати:

1. Термін «організація» в понятті організаційно-установчих повноважень вказує на здійснення сукупності прав та обов'язків, якими наділений суб'єкт права, щодо створення суб'єкта господарювання в обраній організаційно-правовій формі і забезпечення початку його діяльності або щодо провадження господарської діяльності в інших не заборонених законом формах. Термін «установчі» вказує саме на створення (заснування) господарської організації і прийняття супутніх із цим рішень, та виконує керуючу роль щодо терміну «організація» у понятті організаційно-установчих повноважень власника.

Організаційно-установчі повноваження щодо реалізації права власності – це сукупність прав та обов'язків економічного спрямування, які здійснюються самостійно або разом з іншими власниками та охоплюють: 1) засновницькі повноваження щодо організації провадження господарської діяльності в обраній організаційно-правовій формі та 2) управлінські повноваження щодо цілеспрямованого впливу на провадження господарської діяльності, що прямо або опосередковано стосується майнової основи господарювання.

Здійснення засновницьких повноважень власника знаходиться поза межами організаційно-господарських правовідносин і організаційно-господарських зобов'язань, на відміну від організаційно-управлінських повноважень, що охоплюють визначення порядку використання майна, прийняття рішення про припинення провадження господарської діяльності тощо, які здійснюються в організаційно-господарських правовідносинах і належать до таких зобов'язань.

2. Заснування господарської організації як правова форма реалізації права власності у сфері господарювання охоплює такі правові аспекти: 1) є результатом рішення власника (власників) майна щодо його господарського використання і підставою набуття власником статусу засновника; 2) втілення в

діях щодо реалізації права на використання власного майна для провадження господарської діяльності, та виконання обов'язку передати певне майно як вклад, в який це право трансформується у визначений законом момент; 3) формування первісної майнової основи новоствореної господарської організації шляхом передання засновниками майна на праві власності, господарського відання чи оперативного управління; 4) закріплення в установчому документі господарської організації та можливе додаткове відображення в інших документах (наприклад, у договорі про створення товариства); 5) визначення оцінки вкладу, здійсненого в негрошовій формі, з закріпленням оцінки та оформленням приймання майна у відповідному документі; 6) забезпечення набуття новоствореною організацією таких ознак суб'єктів господарювання як майнова відокремленість і господарська правосуб'єктність та можливість самостійного провадження господарської діяльності; 7) передбачення передання правомочностей власника майна в обмін на право участі в управлінні господарською організацією.

Правовий статус засновників та учасників в аспекті реалізації права власності не має істотних відмінностей, проте особливості статусу засновника полягають у тому, що він має первісне право на визначення розмірів статутного капіталу і часток у ньому, конкретизацію вимог до формування статутного капіталу, та обов'язок внести майно як вклад до статутного капіталу господарської організації.

3. Здійснення організаційно-управлінських повноважень як правова форма реалізації права власності у сфері господарювання являє собою цілеспрямоване здійснення під час провадження господарської діяльності прав та обов'язків щодо майна, яке складає майнову основу господарювання, зокрема збереження майна, вилучення його корисних властивостей та привласнення отриманих результатів, контроль його стану, визначення фактичної та/або юридичної долі майна з метою задоволення інтересу власника у досягненні економічної та/або соціальної мети господарювання.

У сфері господарювання організаційно-управлінські повноваження здійснюються власником майна безпосередньо або шляхом участі в загальних

зборах, або шляхом створення інших органів управління господарської організації та наділення їх певною частиною організаційно-управлінських повноважень.

На підставі проведеного дослідження окреслено напрями удосконалення законодавства щодо реалізації права власності у сфері господарювання, а саме включення зобов'язань щодо організації господарської діяльності до організаційно-господарських зобов'язань шляхом доповнення ст. 176 ГК України, а також встановлення солідарної відповідальності всіх учасників ТОВ у разі невиконання приписів ст. 15 Закону про ТОВ та ТДВ.

РОЗДІЛ 3

ПРАВОВІ ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІ ПРАВА ВЛАСНОСТІ У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ ШЛЯХОМ ЗДІЙСНЕННЯ РОЗПОРЯДЧИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ВЛАСНИКА

3.1 Договори щодо передання майна у власність або користування

Відносини власності відіграють важливу роль для суспільства, забезпечуючи його економічну визначеність, стан, характер і перспективи розвитку. На думку науковців інститут власності становить матеріальну основу, яка визначає всі юридично значимі взаємодії у межах правової системи [15, с. 5].

Для суб'єктів господарювання передання майна у власність або у користування є природним змістом господарської діяльності, що відповідає економічній сутності господарювання, і виступає однією з найпоширеніших форм розпорядження майном, що опосередковується відповідними договорами. В умовах ринкової економіки класичні договірні конструкції не втратили своєї актуальності, набули сучасного вигляду і отримали сучасну законодавчу основу.

Згідно з ст. 41 Конституції України кожному гарантується право володіти, користуватися та розпоряджатися своєю власністю. Розвиток цих конституційних положень має місце в ГК України, ЦК України, інших законодавчих актах, якими регулюються договірні відносини з передання майна у власність або користування, закріплюються спеціальні вимоги до предмета й інших умов договору, суб'єктів, форми і порядку укладання тощо.

Згадуваний вже науковець А. Оноре серед списку прав, які становлять загальне право власності, вказував право на дохід від попереднього особистого користування річчю чи дозволу іншим суб'єктам користуватися нею та право на капітальну вартість речі, тобто відчуження, споживання, зміну чи знищення речі [52, с. 40–41]. В українській науці ще триває дискусія з приводу розширення кола правомочностей власника за рахунок включення до нього права вимоги, права

знищення та права управління, якими вже фактично наділений власник майна незалежно від видової приналежності правовідносин, в яких реалізується право власності.

Правові норми, якими у сфері господарювання регулюються відносини щодо передання майна у власність або користування, належать до норм зобов'язального права. Їх проблематиці в юридичній науці приділено багато уваги, зокрема такими науковцями, як: О. А. Беляневич, В. І. Борисова, О. В. Дзера, О. П. Євсєєв, В. С. Мілаш, І. В. Спасибо-Фатєєва, Р. Б. Шишка, В. С. Щербина та інші. Наразі доктрину формують дисертаційні дослідження та наукові публікації у сфері договірного права, в яких, у тому числі, розглядали питання значення договору у відносинах власності, а саме: дисертаційні дослідження І. Р. Калаура «Цивільно-правовий договір як підстава виникнення права власності юридичної особи» (2004) та «Договірні зобов'язання про передання майна у користування у цивільному праві України» (2015), А. Г. Барабаш «Правове регулювання лізингових відносин в Україні» (2004), Ю. О. Серебрякової «Договір оренди державного та комунального нерухомого майна» (2008), В. В. Алямкіна «Договір поставки за законодавством України: цивільно-правовий аспект» (2009) та інших; наукові праці І. А. Спасибо та деяких інших, щодо значення волі осіб, які відчужують і набувають право власності на підставі договору, переходу на підставі договору права власності або речових прав, значення передання майна як юридичного факту [205; 206]. Поділяючи викладені у доктрині договірного права тези та беручи більшість з них за основу для аналізу питання цього підрозділу, потрібно приділити увагу договорам щодо передання майна у власність або користування як одній з правових форм реалізації права власності у сфері господарювання.

Відомо, що розгалужена система договорів, у тому числі тих, що укладалися задля відчуження майна, що сформована ще у римському праві [207, с. 71–72], була і є міцною правовою основою господарських відносин. Суб'єкти господарювання реалізують право власності щодо майна, яке є їх майновою основою, тобто виробляється або використовується у господарській діяльності.

Передання майна у власність або користування виступає фактичним проявом здійснення правомочності розпорядження майном, яке розуміється як визначення фактичної та/або юридичної долі майна (речей). Здійснення цієї правомочності полягає у вчиненні власником певних активних дій щодо майна (передати іншим особам право власності або майно у користування, фізично знищити річ, відмовитись від речі), чим визначає динаміку відносин власності.

Існує думка, що правомочність розпорядження має зв'язок тільки з юридичними діями, проте вислів «юридична доля речі» є неточним, оскільки майно (річ) не може відчувати на собі юридичний вплив, юридичну долю має право власності. Наведена думка резюмується тим, що правомочності володіння та користування мають своїм об'єктом впливу саму річ (майно), а правомочність розпорядження у розумінні «визначення юридичної долі» стосується права власності на майно [82]. Надалі ця думка розвивається так, що можливість розпорядження суб'єктивним правом потрібно розглядати елементом правоздатності носія відповідного суб'єктивного права, але не як правомочність, що входить до складу цього права.

Визначення юридичної долі майна оформлюється у певних договорах, значення яких для практики провадження господарської діяльності підкреслено науковцями, зокрема щодо забезпечення відповідного рівня свободи суб'єктів господарювання та підсилення позитивного регулюючого ефекту. Так, В. В. Луцем підкреслено, що місце договору як юридичного факту щодо правових засобів розпорядження власним майном, визначається активною роллю договору у механізмі правового регулювання майнових та особистих немайнових відносин [208, с. 48]. У сучасній господарсько-правовій науці висловлено думку, що договір, як засіб правового регулювання господарських відносин, дозволяє здійснити свідоме переведення абстрактних правових приписів у площину конкретних соціально-економічно значущих дій [209, с. 81]. Це відповідає поширеній у доктрині права думці, що в умовах ринкової економіки органічне поєднання публічно-правових та приватно-правових засобів регулювання господарських відносин сприяє забезпеченню

господарського правопорядку, оскільки це дозволяє належним чином реагувати на зміни в господарському обороті, забезпечувати реалізацію широкого кола інтересів учасників господарських відносин [210, с. 2]. Підтвердженням висловленої думки є той факт, що договірні конструкції використовуються у різних відносинах, зокрема останніми роками спостерігається розвиток інституту корпоративного договору [210, с. 6; 211].

Договорам, які у сфері господарювання опосередковують реалізацію права власності, притаманні ознаки господарських договорів. За відсутності законодавчого визначення господарського договору, науковці пропонують різні дефініції цього поняття, узагальнюючи які підтверджується наявність майнової складової у цих договорах [212, с. 46].

Однією з основоположних ознак господарського договору розглядають наявність економіко-правової мети, за якою ці договори відмежовують від договорів інших галузевих видів. Господарські договори укладають для досягнення господарських результатів, зокрема задля забезпечення виробництва й оплатних реалізації продукції, виконання робіт чи надання послуг. Тому ці договори є майновими договорами, що обслуговують виробництво та господарський (комерційний) обіг товару [5, с. 281].

Окремої уваги заслуговують проведені у різні часи класифікації господарських договорів. До прикладу, використовуючи метод регулювання економічних відносин на різних рівнях господарського механізму як підставу класифікації виокремлювали господарсько-оперативні договори, тобто такі, що укладалися для передання продукції (майна) у власність або тимчасове користування. За підставою економічного змісту та юридичних ознак ці договори класифіковано на такі, що спрямовані на реалізацію майна (купівля-продаж, поставка, міна, контрактація сільськогосподарської продукції, договори енергопостачання та інші) та спрямовані на передання майна в користування (оренда, лізинг, безоплатне користування майном та інші).

Такий підхід до класифікації договорів підтримував В. В. Луць. Він виділяв декілька груп договорів, серед яких договори на передання майна у власність або

господарське відання чи оперативне управління (купівля-продаж, поставка, контракція, міна (бартер), дарування, енергопостачання) та на передання майна у користування (оренда, лізинг, прокат тощо) [212, с. 39–40].

Проведений огляд наявних класифікацій господарських договорів [213, с. 46] свідчить про те, що в більшості класифікацій виділяють господарські договори про передання майна у власність або у користування. Вибір конкретного договору дозволяє суб'єкту господарювання, здійснюючи правомочності власника майна, досягти бажаної мети і результатів. Певні з цих договорів мають результатом фактичне переміщення матеріальних цінностей від одного суб'єкта до іншого. Наразі в межах наведених класифікацій види договорів можна доповнити новими, закріпленими у законодавстві договірними конструкціями, зокрема форвардними та ф'ючерсними договорами, договорами позички, користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб або для забудови.

Запропоновані у науці класифікації господарських договорів узгоджуються з положеннями чинного законодавства. Зокрема, у ЦК України та ГК України прямо встановлено, що продавцем, постачальником (крім випадків, передбачених законом), виконавцем за договором контракції може бути власник відповідного майна (статті 658, 712 ЦК України, ст. 272 ГК України). Також на основі аналізу положень ст. 144 ГК України можна виділити договори, спрямовані на реалізацію товару (продукції, робіт, послуг, які є результатом господарської діяльності) та на продаж або передачу в оренду майнових об'єктів (комплексів), належних суб'єктам господарювання.

У сфері господарювання договірна форма реалізації права власності вимагає дотримання певних умов з метою забезпечення законності прийнятого рішення щодо розпорядження майном, досягнення очікуваної правової мети та економічних результатів. Так, вибір конкретного договору для оформлення реалізації права власності частково залежить від виду майна, що є предметом договору (товар, земельна ділянка, цілісний майновий комплекс, інший об'єкт нерухомості, засоби виробництва тощо). Наприклад, в практичній площині

періодично виникає питання вибору суб'єктом господарювання між договором купівлі-продажу та поставки для реалізації власного товару. Частково це пов'язано з подібністю мети та результату цих договорів, а також з стійким поглядом представників цивілістичної науки на договір поставки як різновид договору купівлі-продажу. Проте з тлумачення положень ст. 265 ГК України і ст. 712 ЦК України виходить, що договір поставки слугує для обслуговування потреб товарообороту, а якщо договір купівлі-продажу має укладатися, якщо суб'єкт господарювання здійснює реалізацію товару негосподарюючому суб'єкту. В сучасних умовах договори поставки займають важливе місце у внутрішньому плануванні господарської діяльності і визначеності щодо розпорядження товаром.

Після обрання відповідної договірної конструкції важливо забезпечити узгодження та закріплення в договорі всіх істотних умов, у тому числі щодо предмета договору (найменування, кількості продукції, якості, ціни, строку дії договору). Згідно з ч. 2 ст. 180 ГК України узгодження всіх істотних умов означає, що господарський договір є укладеним. У разі спору, суд визнає договір укладеним, якщо встановить, що сторони погодили всі істотні умови договору певного виду, особливо якщо має місце повне або часткове його виконання.

Для деяких договорів умовою виступає дотримання встановленого порядку укладання договорів, зокрема проведення процедури публічної закупівлі, дотримання конкурентного способу укладання договору тощо.

Самостійні вимоги висуваються щодо відчуження майна державної форми власності. Згідно з чинним Порядком відчуження об'єктів державної власності, який поширюється на відчуження майна, переданого казенним підприємствам, державним комерційним підприємствам (їх об'єднанням), державним некомерційним підприємствам, установам та організаціям (у тому числі у процедурі ліквідації за рішенням суб'єкта управління); майна, переданого Національній та національним галузевим академіям наук у безстрокове безоплатне користування, передання права власності на майнові активи, які

належать до основних фондів, а також інші активи, у випадках, передбачених законом, здійснюється шляхом його продажу на електронному аукціоні [214].

Хоча право власності є абсолютним правом, власника можна обмежити в реалізації правомочності розпорядження майном шляхом укладання договорів. Суди наголошують на тому, що у похідних способах набуття права власності на майно потрібно брати до уваги вірогідність наявності в інших осіб – невласників прав на таке майно, як-то: орендатора, заставодержателя (іпотекодержателя), іншого суб'єкта, який має обмежене речове право [215]. Згідно з ст. 9 Закону України «Про іпотеку» іпотекодавець може відчужувати предмет іпотеки тільки на підставі згоди іпотекодержателя, згідно з ч. 3 ст. 102-1 ЗК України власник не може передати на праві емфітевзису, суперфіцію іншій особі ту земельну ділянку, яка перебуває в оренді.

Для суб'єктів господарювання, у першу чергу створених як юридичні особи, важливим є питання узгодження прийняття рішення щодо реалізації права власності між органами управління. Так, для державних та комунальних унітарних підприємств, яким майно передано на праві господарського відання або оперативного управління, за власником залишається право надавати згоду на розпорядження окремими видами майна у випадках, передбачених ГК України та іншими законами.

У науці воля юридичної особи на вчинення правочину розглядається як домінуюче волевиявлення членів її органу управління, яке виражене згідно з законом та положеннями установчих документів і відповідає інтересам юридичної особи [216, с. 3]. В господарських організаціях повноваження з реалізації права власності розділені між вищим та виконавчим органами управління. Законами щодо акціонерних товариств та ТОВ введено поняття значного правочину та правочину із заінтересованістю (статті 106, 107 Закону України «Про акціонерні товариства», статті 44, 45 Закону про ТОВ та ТДВ). Правочин може належати до значних залежно від вартості або інших критеріїв, вказаних у законі або статуті товариства. Законом про ТОВ та ТДВ встановлено, що якщо вартість майна, робіт або послуг, які є предметом правочину, перевищує

50 відсотків вартості чистих активів товариства згідно з останньою затвердженою фінансовою звітністю, то рішення про надання згоди на його вчинення приймають виключно загальні збори учасників, якщо інше не передбачено статутом товариства. Правила щодо надання згоди на вчинення інших значних правочинів мають встановлюватися у статуті.

У вищезгаданих Законах встановлено відповідальність посадових осіб товариства, які винні у порушенні порядку вчинення значних правочинів та правочинів із заінтересованістю. Фахівці на основі аналізу судової практики зробили декілька узагальнень щодо можливих наслідків порушення порядку вчинення цих правочинів. Так, отримання згоди на вчинення значного правочину може відбутися до, під час або після його вчинення. Здійснення конклюдентних дій або мовчазна згода вищого органу управління не замінює схвалення такого правочину [217]. Вчинення значного правочину з порушенням порядку отримання згоди вищого органу управління є підставою для притягнення посадової особи до відповідальності у формі відшкодування збитків. Також правочин, який вчинено виконавчим органом з перевищенням повноважень, суд може визнати недійсним за позовом заінтересованої сторони. У такому разі до відносин сторін має застосовуватися подвійна реституція, тобто сторони мають повернути одна одній все, що вони отримали за договором, або відшкодувати вартість отриманого, включаючи будь-які матеріальні чи моральні збитки, які можуть бути завдані [218]. Слід погодитися з думкою, що згода загальних зборів товариства на вчинення правочину не є обов'язковою умовою його дійсності, проте відсутність згоди разом з іншими обставинами може виступити підставою для визнання правочину недійсним [219, с. 162].

Судова практика наповнена справами за позовами учасників господарських товариств, якими оскаржуються правочинів, вчинені від імені товариства особою з перевищенням повноважень. Спершу, розглядаючи такі справи, Касаційний господарський суд вказував, що укладення директором товариства договорів, сума яких перевищує визначену в статуті і щодо них не отримано згоду загальних зборів, порушує корпоративні права позивача на

управління справами товариства, яке включає надання згоди учасниками товариства на укладання таких договорів оформленої у рішенні загальних зборів [220]. Проте пізніше Велика Палата ВС змінила позицію, наголосивши на необхідності відмежовувати вчинення дій з перевищенням повноважень від вчинення дій без повноважень. Велика Палата ВС зайняла позицію, що укладення директором товариства договорів без згоди загальних зборів порушує права та інтереси товариства, а не корпоративні права учасника [221]. З огляду на такі висновки, фахівці вказують, що належним позивачем у таких справах виступає саме товариство, хоча для визнання правочину недійсним одного його посилання на формальне порушення процедури укладення договору без згоди загальних зборів недостатньо. Товариству потрібно довести, яким чином укладення договору порушує саме його права, або надати докази, що цей договір вчинений на не вигідних для нього умовах, чи ставить під загрозу можливість здійснення ним господарської діяльності, чи завдає йому збитків тощо [222].

З огляду на судову практику фахівці констатують, що досвід останніх років призвів майже до повного позбавлення права акціонера оскаржити правочин, учинений з очевидним незаперечним порушенням порядку надання згоди на його вчинення [223]. Такий висновок актуальний для ТОВ. Проте він суперечить Принципам корпоративного управління, згідно з якими акціонери мають право брати участь у прийнятті рішень щодо угод так званого надзвичайного характеру, які виходять за межі звичайної господарської практики, і включають передання всіх або істотної частки товариства третім особам [190].

Не можна погодитися з приведеними аргументами ВС з огляду на те, що корпоративні права дають право на участь в управлінні товариством, а загальні збори є його вищим органом управління. Відповідно, якщо законом або статутом передбачено надання згоди на вчинення значного правочину або правочину із заінтересованістю, то недотримання відповідної процедури означає усунення учасників від прийняття управлінського рішення щодо майна товариства. Крім того, такий висновок ВС робить майже унеможливує захист інтересів господарського товариства, від імені якого директором здійснено

розпорядження майном з перевищенням повноважень, оскільки виникає питання хто може подати позов в інтересах товариства.

Отже, у сфері господарювання умовами належної реалізації права власності через використання договірної форми потрібно назвати вибір відповідної договірної конструкції залежно від предмета договору і правової мети, яку переслідує власник майна, дотримання обмежень на здійснення правомочності розпорядження майном і порядку укладання договору, внутрішнє узгодження укладання договору у випадках, передбачених законом.

Група договорів про передання майна у власність об'єднує договори щодо відчуження майна, предметом яких виступає індивідуально визначене майно, що забезпечує провадження власної господарської діяльності (цілісні майнові комплекси, інше майно, належне до основних фондів тощо), та договори щодо реалізації товарної продукції суб'єкта господарювання (купівля-продаж, поставка, контракція сільськогосподарської продукції, договори про закупівлю, форвардні, ф'ючерсні контракти, комісія та інші). Іноді ці договори називають збутовими, торговельними договорами або договорами з реалізації продукції, однак наразі їх пропонується називати комерційними. В.С. Мілаш вказує, що термін «комерційний» позначає операції у сфері товарного обігу, і визначає такі договори як досягнутий між суб'єктами господарювання акт згоди на здійснення між ними товарного обміну об'єкта (об'єктів) господарських прав спрямований на отримання прибутку та досягнення інших соціально-економічних ефектів [119, с. 62]. Такі договори надають законної форми торговельним операціям, які для багатьох суб'єктів господарювання є змістом господарської діяльності і забезпечують загальний товарообіг.

Слід зазначити, що в науці розроблено самостійну класифікацію збутових (комерційних) договорів, щонайменше на договори у сфері роздрібною та оптовою торгівлі. Договори на ринку оптової торгівлі пропонують класифікувати за такими загальними підставами як суб'єктний склад (основні учасники торгівлі, посередники, допоміжні суб'єкти), мета договору (продаж товару, сприяння продажу, супровід продажів), предмет договору (продаж товарів, послуг,

особливих об'єктів), місце укладання договорів (оптовий ринок, біржа, торговельні майданчики), на підставі чого виділяють договори, що забезпечують оплатний перехід на партії товару, здійснення господарсько-торговельної діяльності тощо [224, с. 79]. Проведення класифікацій господарських договорів має важливе значення, оскільки, у тому числі, дозволяє з'ясувати і врахувати особливості того чи іншого договору як форми реалізації права власності.

Тривалий час вважалося, що об'єктом товаробороту і предметом збутового договору могло бути реальне, наявне на момент укладання договору майно, яке належить суб'єктові на праві власності і, відповідно, дозволяє залучати його до обігу як товар. Проте з розвитком торговельних відносин, стало допустимим те, що на момент укладання договору майно, яке є предметом договору, фактично може бути ще відсутнє. Наразі існує дві вимоги до товару як до предмета договорів, а саме: оборотоздатність майна, тобто можливість виступати об'єктом права, та належність суб'єкту на праві власності.

Значення товару відображено у законодавстві. Так, товар названо серед економічних форм майна у сфері господарювання. Також у чинному законодавстві міститься низка визначень поняття «товар», зокрема у законах України: «Про рекламу», «Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про захист прав споживачів», «Про економічну конкуренцію» та деяких інших. У п. 10 ст. 1 Закону України «Про ціни та ціноутворення» товаром визначено продукцію, роботи, послуги, матеріально-технічні ресурси, майнові та немайнові права, які підлягають продажу (реалізації) [225]. Загалом, багатоваріативність визначень поняття «товар», звуження або розширення тлумачення цього поняття у різних нормативно-правових актах, дозволяє стверджувати, що закріплене у ГК України визначення товару, як виробленої продукції (товарні запаси), виконаних робіт та послуг, акцентує увагу на результаті господарської діяльності суб'єкта господарювання і є базовим для розуміння цього поняття.

Договори, які опосередковують передання майна у власність, відносять до похідної підстави набуття права власності, як найбільш чисельної групи юридичних фактів набуття цього права. За такими договорами право власності в

одного суб'єкта припиняється і, відповідно, в іншого суб'єкта виникає [226, с. 9]. Договір як юридичний факт, змінює суб'єктний склад правовідносин власності, оскільки на його підставі відбувається заміна власника майна [227, с. 180], право власності припиняється з одночасним переходом цього права до іншої особи за похідними підставами виникнення у нього права власності [228, с. 441].

Суди розглядають правонаступництво, тобто перехід права власності від одних осіб до інших, як загальну ознаку похідного способу набуття права власності, тобто як підставу набуття права власності в одних осіб та одночасно як підставу припинення права власності в інших і навпаки [49].

Деякі дослідники вказуючи, що при набутті права власності за договором, у відчужувача воно припиняється і виникає у набувача, а тому термін «перехід права власності» не відповідає дійсності, оскільки на відміну від майна, право власності не може переходити від одного суб'єкта до іншого [227, с. 180]. Правомочності володіння, користування і розпорядження майном виникають у нового власника, і від його волі буде залежати їх змістовне наповнення.

Додатковими аргументами висловленому виступають положення чинного законодавства. До прикладу, у ч. 2 ст. 3 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» закріплено, що речові права на нерухоме майно та їх обтяження, що підлягають державній реєстрації відповідно до цього Закону, виникають з моменту такої реєстрації. Згідно з ч. 2 ст. 144 ГК України право на майно, що підлягає державній реєстрації, виникає з дня реєстрації цього майна або відповідних прав на нього, якщо інше не встановлено законом.

Прихильниками концепції припинення права власності сформульовано визначення цього поняття як абсолютна й безповоротна втрата правового зв'язку між власником і належною йому на праві власності річчю в результаті дії чи настання різних юридичних фактів (рішень суду, правочинів, юридичних вчинків, подій, протиправних дій учасників цивільних правовідносин, правомірного використання та споживання майна тощо) [229].

Відносини припинення права власності урегульовані нормами ЦК України, і на підставі цих положень в теорії здійснено поділ підстав припинення цього права залежно від волі власника на примусові та добровільні [53, с. 4], які включають дві групи ситуацій. До першої групи входить добровільна відмова власника від права власності, для чого власник згідно з ст. 347 ЦК України має заявити про це або вчинити інші дії, які свідчать про відмову від права власності. До другої групи належать ситуації відчуження власником свого майна, яке означає добровільну поступку правом управомоченого суб'єкта іншій особі.

Серед науковців також ведеться дискусія щодо значення волі на припинення і на набуття права власності, та того чия воля є основоположним чинником правонабуття за договором. Щодо цього висловлюється думка, що за похідної підстави набуття права власності, зокрема за договором, первинне значення має воля саме відчужувача. Водночас, оскільки договір є угодою між сторонами, то має відбутися узгодження волі відчужувача з волею набувача [205, с. 171]. правонабуття за договором є зовнішнім виразом взаємної волі цих суб'єктів, підтвердженням взаємоузгодженого волевиявлення. Для сфери господарювання це має важливе практичне значення, тому що забезпечує законне переміщення матеріальних цінностей, загальну стабільність господарської діяльності. Це важливо для всіх ситуацій реалізації права власності шляхом відчуження не тільки об'єктів нерухомості, але й всього майна суб'єкта господарювання.

Реалізація права власності може здійснюватися не лише шляхом відчуження майна іншим суб'єктам, але й шляхом його передачі у тимчасове користування (оренду), у заставу, в інших цілях тощо. У сфері господарювання важливе місце займають договори про передання майна іншим особам у тимчасове оплатне чи безоплатне користування (оренда, лізинг, прокат, позичка, управління майном тощо), за якими власник майна дозволяє оплатно чи безоплатно господарську або іншу експлуатацію свого майна іншим суб'єктам, але зберігає за собою право власності [208, с. 49].

На практиці найбільшого поширення набули договори оренди майна. Під орендою розуміють засноване на договорі строкове платне користування майном, яке необхідне орендареві для здійснення господарської діяльності. Економічна заінтересованість власника майна укласти договір оренди полягає в можливості одержати дохід (прибуток) від експлуатації його іншими суб'єктами. Об'єктом оренди виступає будь-яке індивідуально визначене майно виробничо-технічного призначення (наприклад: єдиний майновий комплекс, нежиле приміщення, земельна ділянка, транспортний засіб, устаткування, прилади).

Договір лізингу дехто називає різновидом договору найму (оренди), спираючись на положення статей 806-809¹ ЦК України, а також подібність об'єктів оренди і лізингу. Натомість на практиці ці договори не повинні вважатися конкуруючими, зокрема з огляду на те, що згідно з ст. 292 ГК України лізингодавцем може виступати тільки той суб'єкт господарювання, який професійно займається лізингом як видом господарської діяльності. Лізингові відносини переважно розвиваються у сферах капітального будівництва, сільського господарства, продажу транспортних засобів та деяких інших.

Договір позички на практиці вважають змістовно подібним до договору оренди, який при цьому має певні особливості, а саме у тимчасове користування передається річ і таке користування є безоплатним [230, с. 247, 249]. Вбачається, що основним економічним ефектом для власника майна в результаті укладання названого договору буде звільнення від тягара утримання майна, якого суб'єкт господарювання певний час не потребує у власній виробничо-господарській діяльності, тому що цей обов'язок перейде до користувача. Аналіз практики свідчить про поширеність відносин позички у сфері користування майном будь-якої форми власності, в яких користувач повинен виконувати обов'язок особистого користування річчю відповідно до вимог укладеного договору, а сам договір не повинен мати ознак фраздаторного правочину [231; 232].

Обрання згаданих чи інших договорів для передання майна у користування обумовлено нормами закону, метою власника майна, особливостями об'єкта користування тощо. Так, договір концесії укладається у сфері державно-

приватного партнерства, предметом договорів емфітевзису або суперфіцію виступають тільки земельної ділянки.

Договірна форма реалізації права власності передбачає виконання певних кроків, а саме: укладення договору (у визначених законом випадках має бути не лише письмова форма, але й нотаріальне посвідчення); виконання договору; у встановлених законом випадках – державна реєстрація майнових прав.

Для договорів важливим є їх належне виконання як запорука досягнення мети вступу у договірні відносини, що у свою чергу залежить від чіткості та однозначності умов договору. В договорах про передання майна у власність відчужувач (власник майна) прагне отримати фінансову вигоду і припинити право власності на певне майно. Для цього власник майна повинен здійснити належне передання майна.

Документальне оформлення факту передачі майна залежно від виду договору може здійснюватися шляхом складання акту приймання-передачі, акту приймання-здавання товару, товаро-транспортні або видатковій накладної. Так, актом приймання-передачі товару засвідчується дата передачі товару від постачальника до покупця і фіксується виконання сторонами договору зобов'язання з передання і приймання товару. Для договорів з передання майна у власність момент припинення права власності у суб'єкта господарювання – власника має важливе значення, оскільки від нього залежить припинення тягара власності і несення ризику випадкової загибелі речі. Цей момент співпадає з моментом набуття права власності другою стороною договору.

Визначення цього моменту відбувається за правилами ст. 334 ЦК України. Право власності у набувача майна за договором, за загальним правилом, виникає з моменту передання майна, якщо інше не встановлено договором або законом. Для комерційних договорів важливе положення ч. 2 ст. 334 ЦК України, в якій визначено, що переданням вважається вручення майна перевізникові, організації зв'язку тощо для відправлення набувачеві, а також вручення йому коносаменту або іншого товарно-розпорядчого документа на майно. Особливі правила визначення моменту набуття права власності діють щодо договорів, які

вимагають нотаріального посвідчення: право власності виникає у набувача з моменту такого посвідчення, та щодо договорів, предметом яких є нерухоме майно. Згідно з ч. 4 ст. 334 ЦК України права на нерухоме майно, які підлягають державній реєстрації, виникають з дня такої реєстрації відповідно до закону.

Сторони договору можуть самі визначити момент припинення і набуття права власності. У договорах про передання майна у користування потрібно визначити момент, з якого майно тимчасово вибуває з володіння і користування суб'єкта господарювання – власника. Так, ВС зробив висновок, що початок та припинення орендних правовідносин пов'язані з підписанням акта приймання-передачі нерухомого майна від орендаря до орендодавця, так і навпаки. Проте сторонам надане право визначити інший момент відліку строку шляхом його взаємного узгодження та викладення у договорі оренди [233].

Сталою є практика оформлювати передання та приймання майна за договорами саме актом приймання-передачі. Проте судова практика демонструє неоднозначний підхід до природи такого акту: як до доказу у справі або до правочину або до документа первинного бухгалтерського обліку. Щодо цього питання Велика Палата ВС зайняла позицію, що акт приймання-передачі може як підтверджувати певні факти і бути документом первинного бухгалтерського обліку, так і мати ознаки правочину, тобто бути спрямованим на набуття, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків. Для вирішення спору висновок про правову природу цього акта, має робити суд у межах кожної справи виходячи з того, чи є акт підтвердженням волевиявлення сторін, чи має юридичні наслідки [234].

Науковці досліджують питання ролі договору як самостійного юридичного факту, зокрема щодо припинення і виникнення права власності, або ж самостійного значення передання майна, оформленого документально. Погляди дослідників М. М. Гудима умовно поділила на дві групи. До першої групи вона віднесла ті, за якими передання речі (майна) є складовою договору, а оформлення його здійснення підтверджує виконання договору. Другу групу складають протилежні погляди, за якими договір та передання майна вважаються

самостійними юридичними фактами та елементами фактичного складу, правовим результатом якого є перехід права власності. Свої погляди дослідники обґрунтовують тим, що договір – це обмін волевиявленнями, тому крім них, до договору нічого не може входити. Передання майна не є волевиявленням і до договору включатися не може. Договір породжує тільки зобов'язання, тому не може мати жодного речово-правового ефекту. Ймовірно, що в основу цих висновків покладено те, що після укладання договору виникає право вимоги передати речі (майно), а підписання акту приймання-передачі майна засвідчує виконання цього обов'язку. Сама ж М. М. Гудима підтримує казуальну модель передання речі, вважаючи цей факт елементом юридичного факту – договору як самодостатнього у переліку підстав для переходу права власності чи іншого речового права [206, с. 51–53].

Висловлену позицію потрібно підтримати, оскільки договір є первинним і основним юридичним фактом щодо припинення і виникнення права власності, а фактичне передання майна є виконанням обов'язку власника за договором, і без укладання договору не може виникнути [213, с. 49].

В договорах про передання майна у користування власник майна прагне отримати фінансову вигоду або інший економічний результат (тимчасово звільнитися від тягаря утримання речей, в яких тимчасово немає виробничої потреби). Водночас введення воєнного стану внаслідок повномасштабної збройної агресії російської федерації, серед іншого, негативно позначається на можливості отримання фінансової вигоди, зокрема у вигляді орендної плати. На підставі проведеного дослідження проблемних питань плати за оренду майна, автор дійшов висновку, що визнання форс-мажорною обставиною військової агресії російської федерації не позбавляють власника майна (орендодавця) права на отримання орендної плати. Проте ця обставина може стати підставою для прийняття ним рішення про зменшення її розміру, а також про звільнення орендаря від обов'язку її сплати та від відповідальності за його порушення [235, с. 229]. Також власник зацікавлений у своєчасному поверненні майна у належному стані після спливу строку тимчасового користування.

Щодо договору оренди, як одного з найпоширеніших договорів у сфері господарювання, напрацьовано розгалужену судову практику, зокрема й щодо виконання обов'язків контрагентами після спливу строку оренди. Наприклад, КГС ВС висловив позицію, що невчинення дій після закінчення договору оренди, зокрема відсутність звернення з вимогою витребування об'єкта оренди, не є підставою для автоматичного продовження договору. Така позиція була висловлена при розгляді справи за позовом ТОВ «Боедем» до ТОВ «ЛК «Ельдорадо», ТОВ «Технополіс-1», ТОВ «Дієса» про зобов'язання не чинити перешкоди у користуванні майном і виселення, та за зустрічним позовом відповідачів визнати договір поновленим і наявність права користування нежитловим приміщенням. У зустрічному позові вимоги обґрунтовано тим, що Позивач не звернувся до них про звільнення приміщення, що вважали підставою вважати договір автоматично продовженим. Суди попередніх інстанцій вказали, що звернення Позивача до Відповідачів з запереченнями про відсутність намірів продовжувати орендні правовідносини під час дії договору та протягом одного місяця після закінчення договору, свідчать про припинення договору оренди. КГС ВС дійшов висновку про відсутність підстави продовжувати договір оренди. Навпаки, оскільки на дату закінчення строку дії договору оренди і протягом місяця після його закінчення мали місце заперечення орендодавця щодо поновлення договору на новий строк, то такий договір припиняється [236].

Ознайомлення з судовою практикою щодо припинення договору оренди або визнання його продовженим свідчить про формування усталеного підходу до вирішення таких спорів. Зокрема, суди тлумачать норму ст. 764 ЦК України як таку, що спрямована на встановлення «справедливого балансу між правом орендодавця як власника майна володіти, користуватися та розпоряджатися майном на власний розсуд і правом орендаря очікувати на стабільність та незмінність його майнового становища» [237] і, відповідно, вирішують спір залежно від дотримання сторонами договору оренди добросовісної і послідовної поведінки щодо висловлення своїх намірів стосовно договору оренди у чіткій відповідності укладеному договору та положеннями

господарського законодавства. При цьому відсутність зі сторони орендодавця заперечень щодо продовження користування орендарем майном вказує на його згоду із продовженням орендних відносин на тих же самих умовах.

Приведені висновки судів вказують, що орендодавець, який бажає вийти з відносин оренди, має чітко виконати приписи статей 763, 764 ЦК України, а саме вчасно направити орендарю письмове повідомлення про відмову від договору оренди або заперечення щодо продовження користування орендованим майном та переконатися в отриманні орендарем відповідного документа. Наявність в орендодавця доказу про висловлення чіткого наміру припинити договір оренди підвищує його шанси на судовий захист у подібних наведеному спорах.

Ще однією проблемною ситуацією на практиці є застосування норм закону у разі порушення орендарем обов'язку щодо повернення орендованого майна і фактичне продовження користування ним. Так, КГС ВС дійшов висновку, що дії боржника не можуть бути одночасно правомірними та неправомірними. Не можуть одночасно застосовуватися положення регуляторної норми за ст. 762 ЦК України щодо плати за користування майном, і охоронної норма за ч. 2 ст. 785 ЦК України щодо обов'язків наймача у разі припинення договору найму. В орендаря не можуть одночасно виникати два обов'язки, які суперечать один одному, а саме: сплачувати орендну плату, що здійснюється за правомірне користування майном, і негайно повернути майно при сплину строку оренди.

На практиці неврахування цих висновків щодо застосування положень цивільного та господарського законодавства призводить до того, що з орендаря, який після сплину строку дії договору не повернув майно орендодавцю на його вимогу, фактично стягується потрійний розмір орендної плати, тобто і орендна плата, і неустойка у розмірі подвійної плати за користування майном за час прострочення обов'язку повернути майно. Вочевидь, що такий підхід в орендних правовідносинах не узгоджується з основами цивільного законодавства, як справедливість, добросовісність та розумність (п. 6 ч. 1 ст. 3 ЦК України) [238]. У такій ситуації для захисту свого права власник майна повинен чітко

визначитися з кінцевою метою захисту і відповідно до неї обрати релевантний спосіб захисту.

Отже, у підсумку проведеного дослідження можна виділити характерні риси господарських договорів щодо передання майна у власність або користування, як правової форми реалізації права власності у сфері господарювання: є формою опосередкування рішень щодо розпорядження майном; належність до складних форм реалізації права власності; спрямованість на зміну власника майна або тимчасове припинення правомочностей власника (володіння та користування); досягнення економічної мети у вигляді отримання доходу або іншого господарського результату; забезпечення динаміки права власності у сфері господарювання [213, с. 50].

Сформовану судову практику щодо фактичного позбавлення учасника товариства оскаржити правочин, учинений з порушенням порядку надання згоди на його вчинення, потрібно визнати помилковою, оскільки вона обмежує участь цих осіб у реалізації права власності у сфері господарювання, зокрема шляхом позбавлення їх прийняття управлінського рішення щодо майна товариства на загальних зборах товариства.

3.2 Використання майна у відносинах публічно-приватного партнерства

В Україні в силу історичного соціально-економічного розвитку значні майнові ресурси перебувають у державній та комунальній власності. На офіційному сайті Міністерства економіки України зазначено, що держава є власником найбільшої кількості активів в Україні, що обумовлює необхідність зробити управління ними ефективним і професійним [239]. Це передбачає вирішення питань належного утримання, збереження і використання майна з метою розвитку його економічного потенціалу. Разом з тим, як показує практика, держава та територіальні громади в особі органів, уповноважених на управління

відповідним державним та комунальним майном, не завжди мають можливості самостійно ефективно вирішувати ці питання.

В умовах ринкової економіки сфера господарювання характеризується різноманітними формами і способами взаємодії різних учасників господарських відносин, у тому числі для вирішення питання ефективного управління державним і комунальним майном. Однією з них виступає публічно-приватне партнерство (далі – ППП), яке передбачає використання майна різних форм власності для провадження господарської діяльності.

У зарубіжних країнах ППП є високоефективною формою співробітництва, зокрема в економічній, соціальній та гуманітарній сферах. Проте в Україні ППП ще не досягло задовільного ступеня розвитку, про що свідчить стан практики. Так, у 2020 році було укладено лише два великих договори концесії морських портів. Загалом, згідно з інформацією Міністерства економіки України станом на 01 січня 2024 року на умовах державно-приватного партнерства (далі – ДПП) укладено 198 договорів, з них: 22 реалізується (10 – концесійних договорів, 6 – договорів про спільну діяльність, 6 – інші договори), 166 – не реалізується (115 – не виконується, 51 – розірвані / закінчився термін дії), 10 призупинені через збройну агресію російської федерації [240]. З наведеної статистики та того, що ППП передбачає використання майна державної, комунальної та приватної власності, правомірно ставити питання щодо суб'єктів, які приймають рішення щодо майна, його видів і складу, правового режиму майна, що використовується та набувається у відносинах ППП, долі майна після припинення співробітництва. Відповіді на них є актуальними з точки зору захисту прав власників майна та подальшого розвитку інституту ППП.

Окремі відповіді на ці питання містяться у ГК та ЦК України, законах України: «Про державно-приватне партнерство» (далі – Закон про ДПП), «Про концесію», «Про управління об'єктами державної власності» та в інших нормативно-правових актах. Проте законодавчі норми потребують аналізу стосовно аспектів забезпечення реалізації і захисту права власності на майно, що використовується та/або створюється у відносинах ППП, зокрема з огляду на

доцільність активного використання цієї форми співробітництва держави, територіальних громад з суб'єктами господарювання приватного сектора у повоєнній відбудові України.

Проблематика ППП привертає увагу науковців з різних галузей: економічної, державного управління, юридичної та інших. Науковці аналізують зарубіжний досвід, окреслюють широту сфер застосування ППП (економічна, соціальна, гуманітарна, політична та інші) [241] та наголошують на майнових аспектах такого співробітництва. Зокрема, використання державної власності лежить в основі консолідованої системи взаємодії між державними і приватними партнерами [242, с. 11]; відносини власності включено до системи відносин, які складають ППП [243, с. 21]; основу функціонування ППП складає взаємодія державної, комунальної та приватної власності, що формує специфіку відносин привласнення; ППП забезпечує вибір найбільш ефективних способів використання різних форм власності шляхом їх конвергенції, що створює комбіновану форму власності, забезпечує ефект синергії та участь бізнесу на всіх етапах реалізації проєкту [244, с. 138].

В юридичній науці поняттю, особливостям і ознакам ППП, видам та іншим питанням приділили увагу О. М. Вінник, Г. Л. Знаменський, Р. А. Джабраїлов, Н. Б. Москалюк, О. Е. Сімсон, С. В. Терещенко, В. А. Устименко та інші. Так, відносини державно-приватного партнерства розглядаються як механізм залучення інвестицій для розвитку таких сфер, як водопостачання та енергопостачання, будівництво та підтримання належного стану автодоріг, розвитку соціальної інфраструктури [245, с. 205], або як форму спеціального режиму господарювання, посилаючись на положення законодавства щодо концесії як спеціального режиму господарювання та виду державно-приватного партнерства [246]. Напрацювання згаданих та інших авторів покладено в основу цього дослідження, присвяченого розкриттю особливостей ППП як форми реалізації права власності у сфері господарювання.

ППП розглядається як досконала форма співробітництва публічних і приватних партнерів, завдяки якому досягаються взаємоузгоджені економічні

інтереси. Потенціал ППП полягає у можливості бути ефективним інституційним засобом організації спільної діяльності (виробництва) шляхом об'єднання активів держави з інвестиційними, управлінськими й іншими ресурсами суб'єктами господарювання приватного сектора. Об'єктивно технічно відстала й застаріла інфраструктура (транспортна, енергетична тощо) потребує нових інноваційних підходів та значних інвестицій, яких ані держава, ані територіальна громада самостійно не спроможні забезпечити. Обмеженість бюджетних ресурсів, брак досвіду в ефективному управлінні майном в умовах ринкової економіки при одночасній необхідності вирішувати соціально-економічні проблеми мають спонукати державу до активного розвитку відносин ППП [242, с. 7]. Порівняно з іншими формами взаємодії між державою і суб'єктами господарювання ППП може стати затребуваною формою співробітництва у довгостроковій перспективі як ефективний механізм залучення приватних інвестицій в державний і комунальний сектор економіки [243, с. 21]. Отже, ППП можна розглядати як явище, що має економічний зміст та юридичну форму.

Слід звернути увагу на існування багатьох різних визначень поняття ППП, серед яких зустрічаються різні за ступенем конкретизації та обсягом визначення. Наприклад, ППП визначено як сукупність відносин права власності, організаційно-управлінських, фінансово-економічних і правових відносин між державою і приватним партнером у межах моделей фінансування, власності й управління щодо участі в системі узгоджених видів діяльності зі створення цінності, що утворюють множину форм публічно-приватного партнерства і є основою для обрання конкретної схеми взаємовідносин між партнерами для реалізації окремого проекту [243, с. 21].

В аналітичному документі «Державно-приватне партнерство як механізм реалізації нової регіональної політики: можливості застосування та практичні аспекти підготовки і впровадження інвестиційних проектів» наводиться визначення ДПП як довгострокового співробітництва, заснованого на договорі між органами публічного управління та органами місцевого самоврядування з одного боку, а також приватними компаніями з іншого, що спрямоване на

фінансування, проектування, впровадження та управління публічними об'єктами і послугами, які традиційно забезпечуються державою [247]. Це визначення можна вважати одним з найбільш вдалих та інформативних, яке широко й точно розкриває суть ППП.

Деякі українські дослідники посилаються на визначення ППП, дане Європейською комісією в 2004 році в «Зеленій книзі», а саме: ППП – це різні форми співпраці органів державної влади та ділового співтовариства з метою забезпечення фінансування, будівництва, реконструкції, управління й обслуговування інфраструктури чи надання послуг [248, с. 81].

Згідно з визначенням, наведеним у Типових законодавчих положеннях ООН UNCITRAL ППП (public-private partnership) означає угоду між органом влади та приватним суб'єктом щодо реалізації проекту за рахунок платежів органу влади або користувачів об'єкта, включаючи як проекти, що передбачають передачу ризику попиту приватному партнеру (концесійні ППП), так і інші види ППП, які не передбачають такої передачі ризику (неконцесійні ППП) [249, с. 2].

ППП можна розглядати певною формою співробітництва публічних (в особі уповноважених органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інших суб'єктів) і приватних (зокрема суб'єктів господарювання приватного сектора) власників, яке базується на об'єднанні майнових та інших ресурсів, спільних інтересах і взаємовигідних умовах.

Українським аналогом ППП є державно-приватне партнерство. Це підтверджується низкою проведених вітчизняних наукових досліджень щодо співвідношення термінів ППП та ДПП. Багато дослідників використовують ці терміни як синоніми, звертаючи увагу, що термін ДПП властивий пострадянським країнам і, виходячи з положень чинного законодавства, значно звужує сутність цього поняття [250, с. 64]. Підставою для такого висновку виступає офіційне визначення ДПП, в якому охоплене як державне, так і комунальне майно, вказівка на органи державної влади та органи місцевого самоврядування, які відповідно до законодавства мають самостійний конституційний статус і можуть мати різне бачення мети ДПП.

Згідно з ст. 1 Закону про ДПП це поняття визначено як співробітництво між державою Україна, АРК, територіальними громадами в особі визначених державних органів, що згідно із Законом України «Про управління об'єктами державної власності» здійснюють управління об'єктами державної власності, органів місцевого самоврядування, Національною академією наук України, національних галузевих академій наук (державних партнерів) та юридичними особами, крім державних та комунальних підприємств, установ, організацій (приватних партнерів), що здійснюється на основі договору в порядку, встановленому цим Законом та іншими законодавчими актами, та відповідає ознакам державно-приватного партнерства, визначеним цим Законом [251].

Приведене визначення підтверджує включення до державних партнерів територіальних громад в особі органів місцевого самоврядування. Інші положення з визначення свідчать, що об'єктами ДПП може бути державне та/або комунальне майно. На підставі цього дослідники відстоюють думку щодо правильності використання саме терміну ППП [252, с. 176; 253, с. 138]. Підтримуючи таку позицію, слід брати до уваги й те, що фактично термін ДПП є перекладом англійського терміну «public-private partnership» (PPP), який широко використовується в зарубіжній і вітчизняній теорії та практиці [254, с. 89]. Потрібно підтримати думку науковців про синонімічне значення термінів ППП та ДПП і пропозицію внесення змін до Закону України «Про державно-приватне партнерство» щодо зміни терміну ДПП на ППП, оскільки останній більше відповідає сучасній юридичній термінології та сутності такого партнерства. В розвиток цієї пропозиції доцільною буде заміна терміну «державний партнер» на «публічний партнер» [255, с. 262].

Розкриттю ППП як форми реалізації права власності у сфері господарювання шляхом здійснення розпорядчих повноважень власника сприятиме проведення аналізу його ознак.

Закріплені у ст. 1 Закону про ДПП ознаки такого співробітництва проаналізували у наукових роботах. Згідно з Законом про ДПП його ознаками є: 1) створення та/або будівництво (нове будівництво, реконструкція, реставрація,

капітальний ремонт та технічне переоснащення) об'єкта державно-приватного партнерства та/або управління (користування, експлуатація, технічне обслуговування) таким об'єктом; 2) довготривалість відносин (від 5 до 50 років); 3) передання приватному партнеру частини ризиків протягом строку здійснення партнерства; 4) внесення приватним партнером інвестицій в об'єкт партнерства.

У науці юридичними ознаками ППП виділяють: 1) суспільну необхідність в реалізації складного та довготривалого проекту, для успішного здійснення якого у держави чи територіальної громади недостатньо можливостей, що й зумовлює залучення суб'єкта господарювання – приватного партнера; 2) взаємодію на рівноправних засадах публічного і приватного партнерів; 3) обмеження сфер застосування (їх перелік наведено у ст. 4 Закону про ДПП); 4) здійснення на основі об'єднання матеріальних та інших ресурсів, управлінського досвіду учасників ППП; 5) закріплення законом форм здійснення; 6) надання державної підтримки здійсненню ППП; 7) задоволення публічного інтересу (державного, регіонального, місцевого) шляхом реалізації соціально-економічних або суспільно значущих проєктів [254, с. 95; 256, с. 18].

Більш повне розуміння ППП як форми реалізації права власності у сфері господарювання може бути сформоване з урахуванням мети, завдань та результатів або ефектів від співробітництва між публічним і приватним партнерами. Широкою метою ППП можна визначити реалізацію значимих для суспільства проєктів у багатьох сферах соціально-економічного життя. Результатами або корисними ефектами ППП можуть бути: економічні (досягнення очікуваного економічного результату та інші), соціальні (активізація розвитку підприємницької ініціативи, покращення якості життя населення завдяки розвитку територій, створення (реконструкція) об'єктів інфраструктури, збереження і створення нових робочих місць), екологічні (покращення стану енергозбереження та енергоефективності, зменшення негативного впливу на навколишнє середовище) [243, с. 24–25].

Погляд на мету використання майна у рамках ППП, що полягає у задоволенні державних та суспільних потреб, підтримується у судовій практиці.

Суд з огляду на наявність чи відсутність відповідної мети визначає правову природу укладеного договору і робить висновок щодо можливості застосування певних способів захисту публічних прав. Під час розгляду справи за позовом прокурора до Житомирської міської ради та ТОВ «Свободна енергія» про визнання договору недійсним та повернення майна, суд встановив, що спірний договір має формальні ознаки концесійного договору, проте матеріали справи не підтверджували, що оспорюваний договір укладався з метою задоволення громадських потреб, як цього вимагає концесія [257]. Касаційний господарський суд, переглянувши цю справу, погодився з тим, що громадські потреби мають бути метою концесійного договору [258], тобто метою використання майна у рамках ППП. За іншою справою Господарський суд Тернопільської області, з'ясувавши невідповідність змісту інвестиційного договору Плану трансформації Тернопільського комунального дитячого будинку для дітей шкільного віку, задовольнив позов прокурора до Управління з експлуатації майнового комплексу Тернопільської обласної ради та ПП «Креатор-буд» про визнання цього договору недійсним. Суд встановив, що використання майна не забезпечує досягнення мети ППП, а саме задоволення громадських потреб [259].

Загальні мета, завдання та результати, як-то задоволення громадських потреб, є визначальними критеріями, щоб обрати об'єкти ППП, конкретизувати сферу і вимоги його використання. Це дозволяє висловити думку, що на етапі післявоєнної відбудови України ППП може використовуватися для того, щоб залучити інвестиції у соціально-економічну сферу, підвищити ефективність управління державним або комунальним майном; забезпечити реалізацію важливих проєктів, сприяти створенню нових робочих місць, підвищити екологічність, інноваційність, технологічність господарської діяльності.

Існує широкий та вузький підходи до визначення форм ППП, який базується на узагальненні зарубіжної практики. За широкого підходу серед його форм називають договори, що укладаються між державним і приватним партнером з метою здійснення суспільно корисних видів діяльності; договори оренди та договори лізингу, в яких предметом договору виступає майно

державної (комунальної) власності; угоди про розподіл продукції; спільні підприємства за принципом кооперації державного і приватного партнерів; концесійні угоди [260]. В свою чергу виділяють декілька різновидів договорів ППП. Універсальне визначення договору ППП (PPP contract) означає, що це взаємно зобов'язуюча угода або угоди між публічним замовником та приватним партнером, які визначають умови здійснення ППП [249, с. 2]. Видами угод є, зокрема, такі:

- ВВО (Buy – Build – Operate або придбання – будівництво – експлуатація), виконання якої передбачає передання об'єкта державної (комунальної) власності приватному партнеру на умовах договору, згідно з яким переданий об'єкт має бути модернізований та експлуатуватись протягом встановленого терміну;

- BOT (Build – Operate – Transfer або будівництво – експлуатація – передання), що передбачає проектування, фінансування та будівництво нового об'єкта нерухомості приватним партнером на виділеній ділянці з подальшою можливістю експлуатації протягом строку дії договору, а з його закінченням – передання майна у власність публічному партнеру;

- BOOT (Build – Own – Operate – Transfer або будівництво – володіння – експлуатація – передання), за якою приватний партнер фінансує, будує об'єкт, експлуатує його та стягує оплату за користування ним іншими протягом певного періоду, після закінчення якого право власності повертається публічному партнеру;

- BTO (Build – Transfer – Operate або будівництво – передання – експлуатація), яка передбачає, що об'єкт стає власністю публічного партнера одразу після завершення його будівництва, а приватний партнер має право експлуатувати цей об'єкт протягом визначеного у договорі строку;

- DBFO (Design – Build – Finance – Operate або проектування – будівництво – фінансування – експлуатація), в якій приватний партнер здійснює проектування, будівництво, фінансування та експлуатацію нового об'єкта і по закінченню строку дії договору передає його публічному партнеру;

- ROT (Rehabilitate – Operate – Transfer або відновлення – експлуатація – передача), що передбачає передання приватному партнеру об'єкта для його реконструкції, експлуатації та обслуговування, і після спливу встановленого строку об'єкт повертається публічному партнеру;

PFI (Private Finance Initiative або ініціатива приватного фінансування) за якою приватний партнер отримує оплату не від кінцевих споживачів, а від держави за фіксованими ставками, а сам обсяг оплати залежить від обсягу транспортного потоку [247, с. 15; 260].

На національному рівні О. М. Вінник пропонує розрізняти договірні (наприклад, договір концесії) та інституційні форми (наприклад, створення господарської організації корпоративного типу) ППП [256, с. 17]. Разом з тим, у Законі про ДПП закріплено лише договірні форми такого співробітництва, зокрема: договір управління майном, договір про спільну діяльність, концесійний та інші непоіменовані договори. Потенційно чинне національне законодавство дозволяє втілювати вищеперераховані види ППП.

З огляду на положення Закону про ДПП щодо форм здійснення такого партнерства, відмежування відносин ППП від інших форм співробітництва держави або органів місцевого самоврядування з суб'єктами господарювання приватного сектора (створення суб'єктів господарювання, публічні закупівлі тощо) потрібно вважати таким, що ґрунтується на положеннях законодавства та відповідає міжнародній практиці розвитку відносин ППП [255, с. 262].

Значний соціально-економічний потенціал має така форма ППП, як концесія. Дослідники називають її перевагами можливість залучення інвестицій, додаткові надходження до бюджету за рахунок сплати податків і концесійних платежів, проведення модернізації об'єктів державної і комунальної власності, кваліфіковане управління ними. У період повоєнного відновлення всі форми ППП можуть надати імпульс розвитку інфраструктури та виробленню ефективної послуги, розвитку соціально-орієнтованої ринкової економіки з чітко визначеними правилами та процедурами взаємодії різних зацікавлених сил суспільства [242, с. 11]. Деякі дослідники потенціал концесії пов'язують з

оновленням законодавства, вказуючи, що Закон України «Про концесію» 2019 року змістовно і структурно переважає старе законодавство, зокрема за цілісністю та логікою викладення норм, їх повнотою та спеціалізацією щодо процедури визначення концесіонера, закріплення вимог до забезпечення конкурсної пропозиції і механізмів моніторингу цих пропозицій, введення концесійних радників тощо [241, с. 63].

Вищенаведені форми ППП доводять його зв'язок з реалізацією у сфері господарювання права власності, оскільки майно є основою, на якій базується співробітництво публічного і приватного партнерів в обраній формі.

Положення Закону про ДПП підтверджують зв'язок такого партнерства з реалізацією права власності і встановлюють особливості реалізації цього права у сфері господарювання. Норми законодавства, зокрема ст. 406 ГК України, ст. 1 Закону України «Про концесію» вказують, що укладання та виконання договорів ППП прямо пов'язане з використанням майнових об'єктів [261].

При обранні певної форми ППП від власника (власників) майна вимагається прийняти рішення про передання частини майна, передбаченого співробітництвом (земельної ділянки, іншого об'єкта нерухомості, іншого майна). Таке рішення й подальше його виконання потрібно розглядати як здійснення правомочності розпорядження майном у вигляді передання його у довготривале користування. Це впливає з положень ч. 3 ст. 7 Закону про ДПП, в якій встановлено, що передання приватному партнеру об'єкта ДПП, у тому числі подальша його реконструкція, реставрація, капітальний ремонт, технічне переоснащення приватним партнером, не зумовлює перехід до нього права власності на цей об'єкт та не припиняє щодо нього права державної чи комунальної власності. Ці об'єкти мають повернутися державному партнеру після того, як відповідний договір припинить дію. Стосовно земельних ділянок, які державний партнер надав приватному на виконання умови про співробітництво в рамках укладеного ППП договору, то право приватного партнера на користування нею автоматично втрачається з припиненням (розірванням) вищезгаданого договору.

Розпорядження об'єктами державної власності для здійснення ППП також охоплюється поняттям управління об'єктами державної власності, тому що з аналізу положень статей 1, 3 Закону України «Про управління об'єктами державної власності» чітко простежується, що під управлінням названими об'єктами розуміється здійснення КМУ та уповноваженими ним органами, іншими визначеними Законом суб'єктами повноважень щодо реалізації прав держави як власника таких об'єктів, пов'язаних зі здійсненням правомочностей власника, у тому числі щодо майна, переданого та/або створеного на підставі укладеного в рамках ДПП договору.

Визначення конкретного майна, яким власник розпоряджається для співробітництва в рамках ППП, відбувається згідно з положеннями Закону про ДПП щодо об'єктів і сфер такого співробітництва. Загальний перелік об'єктів ППП наведено у ст. 7 Закону про ДПП. Об'єкт ППП може формуватися з майна, що обліковується на балансі декількох державних, комунальних підприємств, організацій, установ, майна державних, комунальних господарських товариств. В рамках ППП також можуть передаватися існуючі об'єкти фізичної культури і спорту та/або їх окремі частини, що знаходяться в державній чи комунальній власності, зокрема відтворювані шляхом технічного переоснащення або виконання будівельних робіт (реконструкція, реставрація, капітальний ремонт) або ж створювані, новозбудовані об'єкти такого цільового призначення. Згідно з Законом про ДПП не можуть виступати об'єктами ППП ті, щодо яких прийнято рішення про приватизацію.

Також на конкретизацію об'єктів державного або комунального майна, які можуть використовуватися для ППП, здійснюють вплив сфери застосування такого партнерства, перелік яких закріплено у ст. 4 Закону про ДПП. Згідно з п. 6 Порядку проведення аналізу ефективності здійснення державно-приватного партнерства визначення конкретного об'єкта ППП відбувається на етапі підготовки суб'єктом, котрий може виступити публічним або приватним партнером, пропозицій щодо здійснення партнерства, враховуючи мету, завдання та очікувані результати (ефекти) від проєкту ППП. Відповідна

конкретизація здійснюється шляхом занесення до концептуальної записки здійснення ДПП наступної інформації про: наявність земельної ділянки та прав, пов'язаних з нею; план заходів щодо оформлення прав на неї (у разі потреби); оціночну вартість експлуатації (утримання) об'єкта ДПП; джерела фінансування його експлуатації (утримання) [262].

Реалізація права власності шляхом передання об'єкта для здійснення ППП призводить до встановлення певного правового режиму цих об'єктів та обмеження здійснення правомочностей власника. Спираючись на положення Закону про ДПП, можна навести такі приклади:

- незмінність цільового призначення і форми власності об'єктів державної або комунальної власності, переданих приватному партнеру, під час строку дії договору як одного з принципів ППП (ст. 3);

- не поширення на об'єкт ППП законодавчих норм про оренду державного та комунального майна та норм, що регулюють порядок списання такого майна, протягом строку дії укладеного в рамках ППП договору, оскільки названі умови потребують урегулювання договором, укладеним в рамках ППП (ч. 4 ст. 7);

- неможливість приватизації об'єктів ППП протягом усього строку здійснення партнерства (ч. 6 ст. 7) [255, с. 263].

У приватного партнера виникають речові права володіння та користування об'єктом ППП, переданого або збудованого ним. Ці права мають бути зареєстровані в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно. Правовий режим майна у відносинах ППП обумовлює права та обов'язки приватного партнера щодо цього майна, які закріплено у ч. 4 ст. 7 та ч. 4 ст. 8 Закону про ДПП, а саме:

- ведення приватним партнером відокремленого обліку об'єктів ППП;
- здійснення від імені публічного партнера сервітуту щодо прокладання та експлуатації ліній електропередачі, електронних комунікаційних мереж, трубопроводів, інших лінійних комунікацій, якщо у договорі про ППП передбачено надання їх в користування та/або управління;

- передання в оренду частини майна об'єкта ППП у разі закріплення у договорі про ППП такого права, а також вичерпного переліку майна, яке може бути передане в оренду, умов передання та порядку списання такого майна;

- передання за погодженням з публічним партнером всіх або частини своїх майнових прав, що впливають із договору про ППП, третій особі на строк, який не може перевищувати строк договору про ППП, якщо ним не передбачено інше, а також – в заставу всього комплексу прав приватного партнера, що впливають із договору, укладеного в рамках ППП.

Під час співробітництва у рамках ППП приватний партнер здійснює використання майна публічного партнера та у визначених законом випадках і спосіб може приймати певні рішення щодо розпорядження таким майном. Разом з тим, вищезгадані форми ППП вказують на те, що під час здійснення співробітництва майно публічного партнера використовується і в результаті такого користування може з'явитися новий або відновлений об'єкт (наприклад, об'єкт нерухомості, цілісний майновий комплекс, об'єкт інфраструктури або енергопостачання тощо). Тобто під час здійснення співробітництва має відбуватися цілеспрямоване і корисне управління (користування, експлуатація, технічне обслуговування) таким або новим об'єктом, що спрямоване на досягнення суспільно корисних результатів.

Таким чином, реалізація права власності у сфері господарювання у формі ППП полягає у здійсненні публічними і приватними партнерами правомочності розпорядження майном на етапі організації такого співробітництва шляхом передання ними певного майна для його використання в рамках ППП, а також здійсненні правомочностей володіння, користування і у визначених законом випадках розпорядження майном під час такого співробітництва. Розпорядившись майном публічний партнер набуває право контролю та моніторингу виконання договорів, укладених у рамках ППП відповідно до ст. 21 Закону про ДПП та ст. 46 Закону України «Про концесію».

Здійснення контролю тісно пов'язане з питанням відповідальності та можливістю реалізації права на захист публічних і приватних інтересів. Тут

потрібно привести рішення Господарського суду Одеської області у справі за позовом заступника керівника Одеської обласної прокуратури в інтересах держави в особі Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України до співвідповідачів: Кароліно-Бугазької сільської ради Овідіопольського району Одеської області та ТОВ «Балкан-Плюс». Позивач просив визнати окремі пункти інвестиційного договору, який укладено в рамках ДПП, недійсними. Позивач обґрунтовував позовні вимоги тим, що на підставі цього договору право власності на збудований туристично-рекреаційний комплекс з належною інфраструктурою набуде приватний партнер, відповідно три земельні ділянки комунальної власності, що передані для реалізації проекту за договором ДПП, фактично назавжди вийдуть з комунальної власності. Суд, керуючись положеннями Закону про ДПП щодо контролю, недоведеністю прокурором належними та допустимими доказами наявності у згаданого Міністерства законних повноважень щодо захисту інтересів держави у сфері ДПП у випадку виявлення незаконності договорів щодо порушення права комунальної власності, відмовив в задоволенні позовних вимог [263].

В цілому, відносини ППП, які виступали предметом судового розгляду, свідчать про широке коло проблемних практичних питань, як-то: мета використання майна державної або комунальної власності у рамках ППП, відповідальність публічного партнера перед суспільством, майбутня фактична доля майна (зокрема, переданих для ППП земельних ділянок комунальної власності) після припинення інвестиційного або іншого договору ППП [264].

Значення та особливості співробітництва в рамках ППП, зокрема як договірної форми реалізації права державної або комунальної власності, формує очікування від законодавця встановити юридичну відповідальність для партнерів за порушення своїх зобов'язань. Однак у Законі про ДПП не закріплено конкретних норм щодо відповідальності публічного та приватного партнерів за порушення відповідного договору. У Законі України «Про концесію» міститься стаття 28, в якій викладено положення щодо відповідальності за порушення у сфері концесійних відносин доволі загального

характеру. У цій статті названого Закону закріплено три загальних тези: 1) за невиконання чи неналежне виконання своїх зобов'язань (включаючи виконання вимог, гарантій та інших обов'язків), визначених концесійним договором, сторони несуть відповідальність, встановлену законом та концесійним договором; 2) сторони мають можливість передбачати у договорі застосування штрафних санкцій, не заборонених законодавством України; 3) у разі залучення концесіонером третіх осіб (підрядників, постачальників та інших) з метою виконання концесійного договору, він несе повну відповідальність за їх дії. Відповідно, конкретизація підстав і форм юридичної відповідальності у відносинах ППП має важливе практичне значення.

Самостійної уваги заслуговують питання виникнення права власності на майно, створене (збудоване) або придбане у рамках ППП. Згідно з ч. 4 ст. 7 Закону про ДПП право власності на рухоме майно, придбане приватним партнером для виконання договору, укладеного в рамках ППП, набувається ним, якщо інше не закріплене цим договором. Якщо приватний партнер здійснює будівництво об'єкта ППП, то право власності на нього виникає у держави або територіальної громади. Аналогічне положення міститься у Законі України «Про концесію». Укладеним у рамках ДПП договором може бути передбачено виникнення спільної часткової власності у публічного та приватного партнера на створювані (новозбудовані) об'єкти ППП. Разом з тим, науковці критично ставляться до такої можливості, наголошуючи на необхідності значного доопрацювання відповідного положення Закону, зокрема в частині розподілу майнових прав між учасниками співробітництва, особливо щодо об'єктів прав інтелектуальної власності [253, с. 139]. З цим варто погодитися, особливо зважаючи на згадуваний потенціал ППП у повоєнному відновленні України.

Таким чином, викладене дозволяє у відносинах власності розглядати ППП певною формою співробітництва публічних (в особі уповноважених органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інших суб'єктів) і приватних (зокрема суб'єктів господарювання приватного сектора) власників, яка має економічний зміст, оскільки базується на об'єднанні майнових та інших

ресурсів, спільних інтересах і взаємовигідних умовах, та юридичну форму господарського договору, а також виділити низку юридично значимих характеристик ППП.

3.3 Використання майна для забезпечення виконання зобов'язань

Виконання господарських зобов'язань належним чином є запорукою задоволення інтересів суб'єктів господарювання та інших учасників господарських відносин – сторін зобов'язання, стабільності господарської діяльності та високого рівня правового господарського порядку. Разом з тим, практика наовнена численними випадками порушень господарсько-договірних зобов'язань, що обумовлює пошук способів спонукати сторони до належного виконання та до забезпечення відшкодування можливих збитків, спричинених порушенням зобов'язання. Враховуючи, що суть забезпечення виконання зобов'язань полягає у відновленні прав кредитора безпосередньо після їх порушення, не створюючи необхідності застосовувати додаткові компенсаторні механізми, як-то покладання на порушника додаткових обов'язків у вигляді певних санкцій [265, с. 33], то вибір способів забезпечення має враховувати реальну можливість і дієвість їх застосування. На обрання ефективного способу забезпечення виконання зобов'язань іншою стороною договору впливає характер зобов'язання, репутація сторін, а також сформована практика використання різних способів забезпечення їх виконання. Наразі учасники господарсько-договірних зобов'язань мають вибір між речово-правовими та зобов'язально-правовими способами забезпечення виконання.

У сучасних умовах провадження господарської діяльності спостерігається зменшення забезпечувальної функції неустойки, що більше не дозволяє вважати її універсальним та ефективним засобом забезпечення виконання господарських зобов'язань. Сторони господарських зобов'язань намагаються обрати більш дієві та надійні способи забезпечення їх виконання, які не залежать від фінансового стану боржника. З огляду на це привертають увагу ті способи забезпечення, котрі

передбачають попереднє виділення майна, за рахунок якого кредитор зможе задовольнити вимоги, якщо боржник порушить зобов'язання (зокрема, застава чи її різновид – іпотека).

Використання майна для забезпечення виконання господарських зобов'язань можна розглядати проявом реалізації права власності у сфері господарювання. Ю. П. Пацурківський зазначав, що право власності в об'єктивному значенні окреслює наявні у суб'єкта можливості належної суб'єктивної поведінки щодо певного присвоєного суб'єктом блага [15, с. 5]. Практичний прояв цього твердження знаходить у можливості використання суб'єктом певного наявного у нього майна для забезпечення виконання взятих зобов'язань шляхом передання його в заставу (іпотеку).

На підставі аналізу практики, зокрема судової, стосовно використання способів забезпечення виконання зобов'язань, вбачається розширення сфер використання вищезгаданих способів. Одночасно з цим, їх застосування ставить питання про види майна, що можуть виконувати забезпечувальну функцію, порядок та юридичне оформлення передання майна як забезпечення, процедури звернення стягнення на таке майно, юридичних наслідків знищення майна, що виконує забезпечувальну функцію, та інших аспектів. Останнє питання набуває особливої гостроти в умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації та зумовлює пошук способів подолання пов'язаних із знищенням майна ризиків.

Законодавчі засади регулювання відносин з забезпечення виконання господарських зобов'язань складають певні положення ГК України, ЦК України, законів України: «Про заставу» [266], «Про іпотеку» [267], деяких інших законів та підзаконних нормативно-правових актів. Слід звернути увагу на те, що відносини з передання майна в заставу чи іпотеку не регулюються ГК України. На основі положень ст. 199 ГК України можна стверджувати, що у сфері господарювання загальними способами забезпечення виконання господарських зобов'язань слугують заходи захисту прав та міри господарсько-правової відповідальності. Однак, у ГК України закріплено право сторін зобов'язання за

взаємною згодою застосовувати види забезпечення його виконання, які передбачено законом або не суперечать йому і звичайно застосовуються у господарському обігу. Також в згаданій статті ГК України закріплено можливість застосування відповідних положень ЦК України, зокрема положень щодо забезпечення виконання зобов'язань, які зосереджено у главі 49 книги п'ятої цього Кодексу.

У науковій сфері питання способів забезпечення виконання зобов'язань активно досліджуються. Різні правові аспекти забезпечення виконання зобов'язань піднімали у роботах такі автори, як: П. Д. Гуйван, О. С. Кізлова, С. В. Нижний, О. С. Олійник, І. О. Проценко, В. В. Стратійчук та інші. На рівні дисертаційних досліджень варто згадати роботи Н. В. Рев'юк, в якій досліджуються питання іпотеки як господарсько-правової конструкції залучення інвестицій в економіку (2006) [268], С. М. Андросова, присвячену проблемі забезпечення виконання господарських зобов'язань у сфері банківського кредитування (2008) [269], Гофмана О. Р. щодо державної гарантії як засобу забезпечення виконання господарських зобов'язань (2014) [270] та інших. У фаховій періодиці піднімається питання розуміння правової природи іпотеки як форми розпорядження нерухомим майном [271].

На теперішній час в науці розроблено визначення поняття способів забезпечення виконання зобов'язань, з'ясовано їх ознаки, проведено класифікацію за різними підставами. Однак питання використання майна для забезпечення виконання господарських зобов'язань як форми реалізації права власності у сфері господарювання має фрагментарний характер і потребує додаткового наукового аналізу.

В юридичній літературі приводиться визначення способів забезпечення виконання зобов'язань як забезпечувальних заходів, котрі мають спеціальний (додатковий до основного зобов'язання) характер і надають можливість досягати виконання незалежно від заподіяння кредитором збитків і наявності у боржника майна, на яке можна звернути стягнення за виконавчими документами [272, с. 98]. При характеристиці видів забезпечення виконання зобов'язань звертають

увагу на їх загальний майновий характер, приналежність до акцесорних зобов'язань, виконання функцій стимулювання боржника та захисту майнового інтересу кредитора. У разі невиконання основного зобов'язання кредитор отримує можливість застосувати певний вид забезпечення виконання зобов'язання, який встановлено законом або договором, або визначено судом, зокрема у примусовому порядку. Можна підтримати думку, що за змістом забезпечення виконання господарських зобов'язань означає створення для кредитора додаткового джерела задоволення його вимог, зокрема у відшкодуванні збитків, спричинених порушенням зобов'язання [34, с. 248].

Дослідники підкреслюють наявність у всіх способів забезпечення виконання зобов'язань стимулюючої та гарантійної функцій [265, с. 29]. Щодо боржника спосіб забезпечення виконує стимулюючу функцію, спонукаючи його до належного виконання зобов'язання шляхом створення у разі його порушення загрози настання певних негативних наслідків. Щодо кредитора, то спосіб забезпечення виконання зобов'язання гарантує захист, оскільки відновлення порушеного права можна здійснити шляхом активації відповідного (попередньо обраного чи встановленого) способу. Внаслідок цього у боржника (або іншої особи, яка зв'язана з боржником відносинами забезпечення виконання) виникне додатковий обов'язок пов'язаний з розпорядженням майном.

Дослідження способів забезпечення виконання зобов'язань дозволило науковцям провести класифікацію таких способів за різними підставами. Певні підстави, зокрема такі як: характер забезпечення інтересів кредитора, юридична конструкція засобів забезпечення, механізм гарантування майнового інтересу кредитора; право, яке надає засіб забезпечення кредитору [273, с. 51], фактично можна звести до поділу способів забезпечення виконання зобов'язань на зобов'язально-правові та речово-правові види. Останні особливі тим, що інтереси кредитора забезпечуються за рахунок попередньо виділеного майна, яке є предметом забезпечення. Тож речово-правові види забезпечення передбачають, що наперед виділяється майно боржника, яке надасть кредитору

у майбутньому, у разі порушення зобов'язання боржником, право задовольнити свої вимоги.

Відповідно до ст. 546 ЦК України видами забезпечення виконання зобов'язань закріплено неустойку, поруку, гарантію, заставу, притримання, завдаток, право довірчої власності та інші види забезпечення виконання зобов'язань, встановлені договором або законом. Положення чинного законодавства підтверджують можливість поділу способів забезпечення виконання зобов'язань на зобов'язально-правові та речово-правові, називаючи серед останніх заставу, завдаток, притримання [274, с. 83]. Поряд із передбаченими ГК України вищезгадані види забезпечення виконання зобов'язань активно застосовуються у сфері господарювання.

Такий спосіб забезпечення зобов'язань як застава (та її різновид іпотека) можливо розглядати формою реалізації права власності у сфері господарювання шляхом здійснення розпорядчих повноважень власника, що підтверджується положеннями чинного законодавства. Зокрема, загальні положення щодо права власності як основного речового права у сфері господарювання закріплені у ст. 134 ГК України. Положення цієї статті Кодексу дають суб'єкту господарювання під час провадження господарської діяльності на свій розсуд одноосібно або спільно з іншими суб'єктами володіти, користуватися і розпоряджатися належним йому майном. Зміст реалізації права власності у сфері господарювання доповнюється положеннями статей 317 та 319 ЦК України. В них встановлено, що власник має право вчиняти щодо свого майна будь-які дії, які не суперечать закону. В такому розумінні передання майна у заставу є не лише способом забезпечення виконання договірних господарських зобов'язань, договір, рішення суду.

Отже, суб'єкт господарювання, вступаючи в договірні відносини та маючи потребу забезпечити виконання свого зобов'язання через заставу, реалізує своє право власності шляхом визначення і виділення конкретного майна, а також оформлення відповідних відносин застави (шляхом укладання договору застави чи іпотеки) та беручи на себе виконання обов'язків заставодавця.

Широкий перелік майна, що може передаватися в заставу, робить цей спосіб забезпечення виконання зобов'язань запитуваним у сфері господарювання. Більше того, фахівці у пряму залежність від можливості використання окремих видів застави ставлять розвиток деяких сфер господарювання, оскільки кредитори отримують реальні гарантії захисту своїх прав. Наприклад, іпотечне кредитування вважається важливим і перспективним фінансовим методом для стимулювання промислового виробництва, яке відкриває нові фінансові перспективи для розвитку української економіки, забезпечує підвищення рівня капіталізації інвестиційних ресурсів, створює новий механізм більш ефективного розподілу капіталу між сферами і галузями економіки та умови для розширення фондового ринку на основі появи нових іпотечних цінних паперів. Ефективний розвиток сфери будівництва і сфери сільськогосподарського виробництва ставиться у пряму залежність від налагодженого іпотечного кредитування [274, с. 85].

На практиці у відносинах застави майна виникають певні проблеми. Однією з них є визначення органу, який від імені господарської організації уповноважений прийняти рішення про передання майна у заставу. Спираючись на загальні положення ст. 65 ГК України, ст. 92 ЦК України та інші, потрібно зазначити, що господарська організація реалізує господарську правосуб'єктність, тобто набуває і здійснює права та обов'язки через свої органи управління, повноваження яких закріплені в законі та установчих документах. Проблема з'ясування відповідного органу управління, який уповноважений прийняти рішення про передання майна у заставу, пов'язана з неоднозначним розумінням правової природи договору застави майна і, відповідно поширенням (або ні) на відносини застави приписів ч. 2 ст. 98 ЦК України. В цій статі встановлено загальне правило, за яким рішення про відчуження товариством майна на суму, що дорівнює або перевищує п'ятдесят і більше відсотків його майна, приймається на загальних зборах товариства більшістю у 3/4 голосів, якщо інше не встановлено законом. Наразі ця вимога також посилюється

положеннями Закону України «Про акціонерні товариства» та Закону про ТОВ та ТДВ щодо значних правочинів.

Як попередньо з'ясовано, в різні роки в судовій практиці були різні підходи до вирішення цього питання [274, с. 86]. Наприклад, суд, керуючись положеннями законодавства, що такий спосіб забезпечення виконання зобов'язання як застава (та її вид – іпотека) має додатковий до основного зобов'язання характер і не може виникати як самостійне зобов'язання, має на меті стимулювати боржника до належного виконання і гарантувати захист прав кредитора, проте не передбачає перехід права власності на заставлене майно від боржника до кредитора, тому не може розглядатися як відчуження майна [271]. Свого часу цю позицію підтвердив КГС ВС у постанові від 21 лютого 2018 р., яку ухвалив, переглядаючи постанову Вищого господарського суду України про визнання іпотечних договорів недійсними з моменту їх укладання за позовом ПАТ «Одеський коровай» до ПАТ «Сбербанк». В позові вказувалося, що при укладенні спірних договорів іпотеки та застави фактично відбулося відчуження єдиного майнового комплексу, який належить позивачу, загальна вартість якого перевищує 50% майна товариства, без належного рішення загальних зборів ПАТ «Одеський коровай», що є порушенням положень ст. 98 ЦК України. Під час перегляду цієї справи, ВС наголосив, що договір застави (іпотеки) укладається виключно в забезпечення виконання зобов'язання за основним зобов'язанням, зокрема в забезпечення зобов'язання по кредитному договору, і не свідчить про безумовне відчуженням власником свого майна на користь заставодержателя (іпотекодержателя), а тому дійшов висновку, що приписи ст. 98 ЦК України не поширюються на спірні відносини [271].

Аналогічний правовий висновок викладено КГС ВС у постанові від 30 вересня 2019 р., ухваленій за результатами розгляду касаційної скарги ТОВ «Істейтглобал» у справі за позовом про визнання договору застави недійсним на підставі того, що було відсутнє погодження загальних зборів ТОВ «Істейтглобал» на відчуження майна, а саме передання майна в заставу за договором застави майна. Оцінюючи викладені у скарзі доводи, що договір

застави є відчуженням майна, ВС підкреслив, що право застави є правом на чуже майно. Власник, внаслідок установа цього права, може бути примусово позбавлений права власності на це майно, а у кредитора з'являється можливість задовольнити вимоги за рахунок майна, переданого в заставу, переважно перед іншими кредиторами цього боржника (власника такого майна). Також КГС ВС зазначив, що договір застави має похідний характер щодо зобов'язання, забезпеченого нею, укладається виключно в забезпечення виконання основного зобов'язання і не завжди призводить до відчуження майна на користь заставодержателя. У цій постанові ВС підкреслив, що на відміну від договорів купівлі-продажу, міни або дарування, предмет застави залишається у володінні та користуванні заставодавця, тобто у його власності, і лише якщо боржник не виконає основне зобов'язання, тоді заставодержатель має право одержати задоволення своїх вимог з предмета застави [278].

Застава (іпотека) не є підставою для безумовного відчуження заставленого майна, а лише створюють таку можливість при настанні чітко визначеної умови. Незмінною є позиція, що іпотека не належить до договорів, спрямованих на відчуження (розпорядження) майна, адже іпотека є способом забезпечення виконання зобов'язання, про що свідчить її акцесорний характер. Основна мета іпотечних правовідносин – забезпечити належне виконання основного зобов'язання. Проте заслуговує на увагу й судова практика, сформована у період функціонування Вищого господарського суду України, яка демонструвала протилежний підхід. Так, при перегляді матеріалів касаційного провадження у господарському спорі про визнання договорів застави недійсними, оскільки ці договори було підписано посадовими особами з перевищенням повноважень, та на підставі аналізу Закону України «Про заставу» Суд дійшов висновку, що договір застави має правову природу договору відчуження майна. З урахуванням цього, Суд вказав, що від імені заставодавця (юридичної особи – власника майна) договір мав укладатися особою, уповноваженою на це компетентним органом управління товариства [279]. У судовій практиці є й інші аналогічні рішення господарських судів [271].

Такий підхід господарських судів заслуговує на увагу, оскільки відповідає положенням чинного законодавства. Наприклад, згідно з нормою ст. 36 Закону України «Про іпотеку» сторони іпотечного договору мають право урегулювати питання звернення стягнення на предмет іпотеки у позасудовому порядку, зробивши відповідне застереження в іпотечному договорі або в окремому договорі між сторонами. За своїми правовими наслідками це може передбачати передання іпотекодержателю права власності (спеціального майнового права) на предмет іпотеки в рахунок виконання основного зобов'язання на умовах, встановлених у ст. 37 цього Закону. Слід звернути увагу, що застосування цієї статті зупинене на час дії воєнного стану та 30-ти днів після його припинення або скасування. Договір про задоволення вимог іпотекодержателя або іпотечний договір, в якому вміщено застереження про задоволення вимог іпотекодержателя, згідно з ст. 37 Закону України «Про іпотеку» названі документами, які підтверджують перехід права власності (спеціального майнового права) на предмет іпотеки до іпотекодержателя та підставами для внесення відповідних відомостей до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно. Можна погодитися з оцінкою цього законодавчого положення таким, що дає можливість приховати відчуження майна на підставі договору іпотеки [271], чим порушити право власника (власників) господарської організації – іпотекодавця на участь у визначенні юридичної долі майна.

Висловлену позицію поділяють практикуючі юристи, які з урахуванням актуальної практики ВС наголошують, що забезпечення виконання зобов'язань шляхом передання майна в заставу (іпотеку) фактично досить часто призводить до відчуження майна господарської організації. З метою забезпечення реалізації права власників такої організації на вирішення потенційної юридичної долі майна, тобто участь у прийнятті рішення щодо розпорядження майном, радять розширювати визначення значних правочинів у статуті товариства, вказуючи значними договори забезпечення (поруку, заставу, іпотеку) [280].

Перехід права власності на заставлене майно закріплено у Законі України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» [281]. Згідно з

ст. 26 цього Закону до позасудових способів звернення стягнення на предмет забезпечувального обтяження віднесено: 1) передання у власність обтяжувачу рухомого майна, предмета забезпечувального обтяження, в рахунок виконання забезпеченого обтяженням зобов'язання; 2) продаж предмета забезпечувального обтяження обтяжувачем шляхом укладення договору купівлі-продажу з іншою особою-покупцем або на публічних торгах.

Подібним прикладом слугують норми Закону України «Про аграрні розписки». Відповідно до ст. 7 цього Закону за аграрною розпискою кредитор має право задовольнити вимоги за рахунок заставленого майна у будь-який спосіб, не заборонений законом. Цими способами є: 1) передання права власності на предмет застави в рахунок погашення зобов'язання боржника за товарною аграрною розпискою; 2) наділення правом доростити сільськогосподарські культури, зібрати врожай самостійно або уповноваженою особою та погасити зобов'язання боржника за товарною аграрною розпискою шляхом набуття права власності на заставлений врожай або погасити зобов'язання боржника за фінансовою аграрною розпискою шляхом укладення договору купівлі-продажу заставленої сільськогосподарської продукції з іншою особою – покупцем (у тому числі шляхом укладення договору на публічних торгах).

Наведені вище законодавчі положення підтверджують, що в окремих випадках, передбачених законом, укладення договору застави майна може стати підставою для переходу права власності на заставлене майно до заставодержателя або надання йому права розпоряджатися цим майном, що дозволяє зробити висновок про заставу як про здійснення розпорядження майном шляхом відчуження з відкладальною умовою. Акцесорний характер застави означає, що умовою виникнення відповідних прав у заставодержателя є порушення суб'єктом господарювання – заставодавцем, тобто невиконання основного зобов'язання. У такому разі договір застави (іпотеки, застави майбутнього урожаю, оформленого аграрною розпискою) може мати наслідком відчуження майна заставодавця. Викладене підтверджує, що вищенаведені положення законів України «Про іпотеку», «Про забезпечення вимог кредиторів

та реєстрацію обтяжень», «Про аграрні розписки» створюють підґрунтя для застосування положень ст. 98 ЦК України, якщо заставодавцем виступає господарське товариство і вартість майна, яке передається у заставу, становить п'ятдесят і більше відсотків майна товариства.

На практиці зустрічаються випадки, коли право виконавчого органу суб'єкта господарювання прийняти рішення про передання майна у заставу може обмежуватися установчим документом. Суди розглядають спори про визнання договорів застави недійсними на тій підставі, що виконавчий орган (директор) уклав договір застави з перевищенням повноважень, визначених локальними нормативними актами. Вирішуючи такі спори господарські суди досліджують докази щодо встановлення у локальних актах обмежень на вчинення правочинів, зокрема чи закріплені граничні суми правочинів і якщо так, то порівнюють вартість заставленого майна з закріпленими граничними сумами, чи наявні (відсутні) у виконавчого органу (директора) повноваження самостійно вчиняти певні правочини [282; 283; 274, с. 89].

Після передання майна в заставу право власника на реалізацію права власності шляхом здійснення певних правомочностей власника обмежується. Як правило, це стосується правомочності щодо розпорядження майном. Так, згідно з ст. 17 Закону України «Про заставу», хоча заставодавець і зберігає право розпоряджатися заставленим майном, проте відчуження такого майна може відбутися тільки за згоди заставодержателя.

Аналогічні положення закріплено у Законі України «Про іпотеку». У іпотекодавця є право володіти і користуватися предметом іпотеки, проте розпорядитися ним згідно з положеннями ст. 9 названого Закону, зокрема здійснити відчуження нерухомого майна, передати його в оренду, лізинг, спільну діяльність чи інше користування тощо, можливо тільки після отримання згоди іпотекодержателя. Заклад передбачає передання рухомого майна заставодержателю, що унеможлиблює здійснення власником певних правомочностей щодо цього майна.

З переданням майна в заставу у заставодавця виникають обов'язки, зокрема встановлені ст. 587 ЦК України. Так, володілець предмета застави зобов'язаний вживати необхідні заходи для збереження предмета застави. Виконання цього обов'язку є важливою ознакою застави, на яку вказують у юридичній літературі. Встановлення згаданого обов'язку спрямоване на забезпечення наявності і збереження заставленого майна для того, якщо боржнику буде потрібно розраховуватися з кредитором [284, с. 19].

Повномасштабне збройне вторгнення російської федерації має наслідком знищення майна не тільки громадян, але й суб'єктів господарювання, призводить до залишення майна на тимчасово окупованій території, створює інші істотні перешкоди у виконанні обов'язку збереження заставленого майна. Вже на початок 2023 року збитки суб'єктів господарювання від знищення, пошкодження та втрати майна у зв'язку з війною, сягали 13 млрд доларів, з яких 9 млрд доларів є часткою збитків великих та середніх підприємств [285]. Негативні економічні наслідки збройної агресії російської федерації продовжують масштабуватися та поглиблюватися [286, с. 410–411]. Ймовірно, що вони торкнулися, у тому числі, іпотечного майна, заставленого рухомого майна, заставленої сільськогосподарської продукції як майбутнього урожаю тощо, тобто стан збройного конфлікту призвів до значного зростання ризиків невиконання зобов'язань, забезпечених заставою.

Законодавець, допускаючи випадки знищення заставленого майна, у ст. 580 ЦК України, статях 8, 28 Закону України «Про заставу» закріпив положення, що ризик випадкового знищення або пошкодження предмета застави покладено на власника заставленого майна, якщо інше не встановлено законом або договором, а також положення щодо припинення застави у разі загибелі заставленого майна.

Щодо іпотеки діють аналогічні положення. Відповідно до ст. 17 Закону України «Про іпотеку» право на іпотеку припиняється у разі знищення (втрати) переданої в іпотеку будівлі (споруди), якщо іпотекодавець не відновив її.

Водночас, аналіз постанови Вищого господарського суду України від 31 січня 2017 р. у справі про визнання припинення права застави у зв'язку з втратою підприємством майна свідчить, що втрата предмета застави не завжди призводить до припинення зобов'язань щодо застави. У таких справах потрібно дослідити можливість заміни предмета застави. Крім того, сам факт проведення антитерористичної операції на території, де розташоване майно заставодавця, не є підставою для припинення застави в судовому порядку [287]. Отже, можна дійти висновку, що в разі знищення заставленого майна через воєнні дії, у невідповідному положенні опиняються обидві сторони заставних відносин: кредитор, який втрачає можливість скористатися засобом забезпечення виконання зобов'язання, і боржник, який втратив майно та зазнав збитків, але при цьому зберігає обов'язок виконати основне зобов'язання.

Сферою активного застосування застави майна, як способу забезпечення виконання зобов'язання, є сфера кредитування. Пактики, оцінюючи наслідки знищення предмета застави та перспективи вирішення цієї ситуації банками, наголошують на тому, що факт знищення предмета іпотеки або іншого заставленого майна є безумовною підставою для припинення застави (іпотеки), але банк залишається з незабезпеченим кредитним ризиком [288]. За такої ситуації виконання основного зобов'язання опиниться під загрозою, оскільки знищені здебільшого основні фонди, і суб'єкт господарювання не може продовжувати свою діяльність. Страхування заставленого майна, яке було знищене в результаті збройного конфлікту, як правило, не підпадає під страховий випадок. Страхові компанії, посиляючись на форс-мажор, можуть відмовити у страхових виплатах. Дійсно, збройний конфлікт наділений всіма ознаками суб'єктивного випадку; окремими властивостями суб'єктивної або об'єктивної непередбачуваності чи невідворотності; в) цілісним комплексом характеристик непереборної сили [289]. Ці характеристики впливу збройного конфлікту набувають того чи іншого правового значення винятково у разі доведення заінтересованою стороною факту їх наявності саме на момент

порушення зобов'язання. Тому банкам радять припинити заставу і висунути вимоги про відшкодування збитків до російської федерації [288].

Отже, повномасштабне збройне вторгнення російської федерації негативно впливає на ефективність застави майна та на реалізацію права власності у сфері господарювання шляхом передання майна в заставу, чим знижує доступність кредитних ресурсів для суб'єктів господарювання.

Для впливу на ситуацію державою вжито певних підтримуючих заходів. Зокрема, позичальників банків було звільнено від встановленої у ст. 625 ЦК України відповідальності та від обов'язку сплати на користь кредитодавця (позикодавця) неустойки за таке прострочення. Прийнято рішення про списання кредитодавцем (позикодавцем) неустойки (штрафу, пені) та інших платежів, сплату яких передбачено кредитними договорами і які нараховано включно з 24 лютого 2022 року за прострочення виконання (невиконання, часткове виконання) за такими договорами (п. 18 прикінцевих та перехідних положень ЦК України). Деякі науковці обґрунтовують належність процентів, які нараховуються за користування кредитом, правом банку (іншої фінансової установи) на мирне володіння майном [290, с. 34], але в умовах правового режиму воєнного стану обмеження права на їх отримання може бути визнано пропорційним втручанням держави у право власності.

Крім наведених положень ЦК України, також зупинено дію окремих положень Закону України «Про іпотеку», а сама щодо звернення стягнення на іпотечне майно в позасудовому порядку, та деяких інших законів України. До того ж, розглядалися пропозиції списати борги перед банками і відшкодувати їх збитки за рахунок держави тощо.

Водночас суб'єкти господарювання в теперішній час і в період повоєнного відновлення потребуватимуть кредитних ресурсів. Тому виникає питання підвищення ефективності способів забезпечення виконання зобов'язань, пошуку нових моделей їх використання та поєднання з метою зниження ризиків банківського сектору. Тут позитивним прикладом можна бути кредитування

сільськогосподарських товаровиробників, яке на 80% забезпечується державними гарантіями і на 20% заставою майна суб'єктів господарювання.

Повертаючись до пошуку засобів подолання ризиків знищення заставленого майна у кредитних відносинах, висувається пропозиція впровадити страхування такого майна від воєнних ризиків. Потрібно зазначити, що чинним законодавством передбачено обов'язкове страхування лише предмета іпотеки, інше заставлене майно може бути застраховане за згодою сторін. На початку повномасштабного збройного вторгнення фахівці сфери страхування зазначали, що класичним виключенням будь-якої страхової компанії в іноземних країнах є виключення з переліку страхових випадків пошкодження майна внаслідок війни [291], а у разі можливості застрахувати такі ризики – їх вартість доволі висока.

У повоєнний період запровадження обов'язкового страхування заставленого майна може позитивно вплинути на розвиток відносин у сфері забезпечення виконання зобов'язань. При цьому потрібно розглянути можливість віднести до страхових ризиків пошкодження та/або знищення заставленого майна внаслідок максимально широкого кола ризиків повоєнного часу, що можуть мати місце як під час, так і після припинення або скасування воєнного стану, а також запровадження такого тимчасового заходу, як поділ витрат на страхування між заставодавцем й заставодержателем, та залучення держави до відносин страхування з метою зниження для суб'єктів господарювання вартості страхових послуг [274, с. 93].

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що передання майна у заставу виступає договірною формою реалізації права власності у сфері господарювання, що полягає у попередньому виділенні майна суб'єкта господарювання - заставодавця, за рахунок якого кредитору надається право задовольнити свої вимоги при порушенні зобов'язання боржником, у передбачених законом випадках породжує у заставодавця додаткові обов'язки (зокрема, щодо збереження заставленого майна) та обмежує правомочності власника майна.

Висновки до Розділу 3

В результаті дослідження видів правових форм здійснення розпорядчих повноважень власника у сфері господарювання, зроблено такі висновки.

1. У сфері господарювання умовами належної реалізації права власності через використання договірної форми є: вибір відповідної договірної конструкції залежно від предмета договору і правової мети, яку переслідує власник майна (припинення права власності або тимчасове передання певних правомочностей); дотримання обмежень на здійснення правомочності розпорядження майном і порядку укладання договору; внутрішнє узгодження укладання договору у випадках, передбачених законом.

Юридичними характеристиками господарських договорів щодо передання майна у власність або користування, як правової форми реалізації права власності у сфері господарювання, виступають: є формою опосередкування рішень щодо розпорядження майном; належність до складних форм реалізації права власності; спрямованість на зміну власника майна або тимчасове припинення правомочностей власника (володіння та користування); досягнення економічної мети у вигляді отримання доходу або іншого господарського результату; забезпечення динаміки права власності у сфері господарювання.

Зобов'язання суб'єкта господарювання – власника майна за договором, що опосередковує реалізацію права власності, завершується в момент передачі майна і здебільшого оформлюється складанням акта приймання-передання майна, який є елементом договору як юридичного факту, і юридичне значення якого полягає у фіксуванні моменту припинення правомочностей у власника майна, якщо інший момент не встановлено законом або договором.

Сформовану судову практику щодо фактичного позбавлення учасника товариства оскаржити правочин, учинений з порушенням порядку надання згоди на його вчинення, потрібно визнати помилковою, оскільки вона обмежує участь цих осіб у реалізації права власності у сфері господарювання, зокрема усуває

загальні збори товариства від прийняття управлінського рішення щодо майна товариства.

2. ППП потрібно розглядати певною формою співробітництва публічних (в особі уповноважених органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інших суб'єктів) і приватних (зокрема суб'єктів господарювання приватного сектора) власників, яка має економічний зміст, оскільки базується на об'єднанні майнових та інших ресурсів, спільних інтересах і взаємовигідних умовах, та юридичну форму господарського договору.

Юридично значимими характеристиками ППП як договірної форми реалізації права власності у сфері господарювання є: 1) спеціальний суб'єктний склад відносин ППП, від якого залежить здійснення правомочностей власника майна у сфері господарювання; 2) мета використання майна – задоволення публічних інтересів, створення соціально та/або економічно корисного продукту; 3) є проявом здійснення правомочності розпорядження майном, яка щодо об'єктів державної власності поглинається поняттям управління майном, та правомочностей володіння, користування і у визначених законом випадках розпорядження майном під час такого співробітництва; 4) правовий режим майна, яке використовується або набувається (створюється), залежить від конкретної форми здійснення ППП; 5) перехід до приватного партнера частини обов'язків і ризиків власника майна, а до публічного партнера функції контролю; 6) захист права власності здійснюється способом визнання договору недійсним та/або повернення майна в державну або комунальну власність.

3. Передання майна в заставу виступає договірною формою реалізації права власності у сфері господарювання, яка є здійсненням правомочності розпорядження майном шляхом відчуження з відкладальною умовою, тому на договори застави доцільно поширити режим значного правочину.

Для підвищення ефективності застави як способу реалізації права власності у сфері господарювання в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення економіки України пропонується серед страхових ризиків передбачити знищення заставленого майна в результаті замінування,

розмінування, інших подібних ризиків, що мають місце після припинення або скасування воєнного стану, а також, як тимчасовий захід, можливість поділу витрат на страхування між заставодавцем й заставодержателем, та залучення держави до відносин страхування з метою зниження для суб'єктів господарювання вартості страхових послуг.

На підставі проведеного дослідження можна запропонувати замінити у законодавстві термін «державно-приватне партнерство» на термін «публічно-приватне партнерство» та державний партнер – на публічний партнер, а також поширити режим значного правочину на договір застави та його різновиди.

ВИСНОВКИ

У дисертації викладено теоретичне узагальнення й запропоновано вирішення важливої наукової проблеми щодо обґрунтування нових науково-теоретичних положень та висновків спрямованих на вдосконалення правового регулювання реалізації права власності у сфері господарювання, що дозволило сформулювати такі висновки:

1. Обґрунтовано правові характеристики реалізації права власності у сфері господарювання: 1) гарантоване законом здійснення учасником господарських відносин правомочностей власника щодо належних йому сукупності речей та інших цінностей; 2) вираження у певних правових формах; 3) залежність від суб'єктно-об'єктного складу права власності; 4) спрямованість на задоволення інтересу власника у досягненні економічної та/або соціальної мети господарювання.

Розроблено авторське визначення реалізації права власності у сфері господарювання як гарантованого законом здійснення учасником господарських відносин правомочностей власника щодо належних йому сукупності речей та інших цінностей, що можуть використовуватися, використовуються або виробляються в господарській діяльності, яке знаходить вираз у відповідних правових формах з метою задоволення інтересу власника у досягненні економічної та/або соціальної мети господарювання.

З'ясовано, що зміст реалізації права власності у сфері господарювання охоплює цілеспрямовані рішення та дії щодо здійснення власником панування над сукупністю речей та інших цінностей, використання корисних властивостей і привласнення отриманих результатів, визначення юридичної та/або фактичної долі власного майна з отриманням фінансового або іншого зиску.

2. Конкретизовано види та зміст гарантій реалізації права власності у сфері господарювання, а саме: 1) непорушність права власності, тобто неможливість позбавлення права здійснювати правомочності щодо майна або обмеження в їх здійсненні інакше, як на підставах та у порядку, встановлених законами України; 2) здійснення правомочностей власника, керуючись власними

інтересами, своїм розсудом та своєю метою; 3) забезпечення рівних умов здійснення права власності, відсутність дискримінації, тобто відмінностей, виключень, обмежень чи переваг щодо здійснення правомочностей власника одних суб'єктів права власності перед іншими; 4) захист права власності шляхом звернення до самозахисту, судового або адміністративного захисту.

Конкретизовано, що умовами реалізації права власності є межі його здійснення, зокрема загальні заборони безвідносно суб'єкта права власності, та обмеження здійснення певних правомочностей конкретного власника, встановлення яких сукупно сприяє узгодженню публічних і приватних інтересів, приватних інтересів різних власників майна, укріпленню правового господарського порядку.

Обґрунтовано, що умови реалізації права власності відображаються у законодавчо закріплених межах, заборонах та обмеженнях щодо здійснення правомочностей власника у сфері господарювання, соціального розвитку та охорони навколишнього середовища, і сприяють дотриманню принципу належної обачності щодо прав людини під час ведення господарської діяльності, закріпленого у Керівних принципах ООН з бізнесу і прав людини.

3. Доводиться аксіологічне значення правової форми реалізації права власності у сфері господарювання, яке полягає у тому, що її змістом є прямо встановлений або не заборонений законом спосіб здійснення правомочностей власника, що гарантує реалізацію права власності та забезпечує дотримання умов його реалізації, а її зовнішнім виразом є відповідна правова модель, які разом надають діям власника юридичного значення і забезпечують задоволення його інтересу в досягненні економічної та/або соціальної мети господарювання, зокрема шляхом державного примусу.

Розроблено сучасну концепцію правових форм реалізації права власності в сфері господарювання, яка визначає внутрішній зміст і зовнішній вираз засновницьких, організаційно-управлінських та розпоряджувальних правомочностей власника; охоплює питання використання і вибуття майна з власності для забезпечення повноти прав власника й надання їм юридичного

значення в процесі господарської діяльності; передбачає поділ правових форм на: 1) заснування господарської організації або організації господарської діяльності в інших організаційно-правових формах; 2) користування і розпорядження майном під час провадження господарської діяльності задля отримання (вилучення) цінності з нього; 3) укладання договору щодо передання майна у власність або користування, або щодо забезпечення виконання господарських зобов'язань; враховує синергетичну роль правових форм у взаємодії між суб'єктивним правом власності та правовим режимом майна.

Обґрунтовано дуалізм договору як правової форми реалізації права власності, оскільки він визначає зміст здійснення власником правомочності розпорядження майном та забезпечує дотримання встановленого або дозволеного законом зовнішнього виразу дій власника.

4. Конкретизовано, що організаційно-установчі повноваження щодо реалізації права власності є сукупністю прав та обов'язків економічного спрямування, які здійснюються самостійно або разом з іншими власниками та охоплюють: 1) засновницькі повноваження щодо організації провадження господарської діяльності в обраній організаційно-правовій формі та 2) управлінські повноваження щодо цілеспрямованого впливу на провадження господарської діяльності, що прямо або опосередковано стосується майнової основи господарювання.

Уточнено, що здійснення засновницьких повноважень власника знаходиться поза межами організаційно-господарських правовідносин і зобов'язань, на відміну від організаційно-управлінських повноважень, що охоплюють визначення порядку використання майна, прийняття рішення про припинення провадження господарської діяльності тощо, які здійснюються в організаційно-господарських правовідносинах і належать до таких зобов'язань.

5. Конкретизовано правові аспекти заснування господарської організації як правової форми реалізації права власності у сфері господарювання: 1) є результатом рішення власника (власників) майна щодо його господарського використання і підставою набуття власником статусу засновника; 2) втілення в

діях щодо реалізації права на використання власного майна для провадження господарської діяльності, та виконання обов'язку передати певне майно як вклад, в який це право трансформується у визначений законом момент; 3) формування первісної майнової основи новоствореної господарської організації шляхом передання засновниками майна на праві власності, господарського відання чи оперативного управління; 4) закріплення в установчому документі господарської організації та можливе додаткове відображення в інших документах (наприклад, у договорі про створення товариства); 5) визначення оцінки вкладу, здійсненого в негрошовій формі, з закріпленням оцінки та оформленням приймання майна у відповідному документі; 6) забезпечення набуття новоствореною організацією таких ознак суб'єктів господарювання як майнова відокремленість і господарська правосуб'єктність та можливість самостійного провадження господарської діяльності; 7) передбачення передання правомочностей власника майна в обмін на право участі в управлінні господарською організацією.

Додатково обґрунтовано, що правовий статус засновників та учасників в аспекті реалізації права власності не має істотних відмінностей, проте особливості статусу засновника полягають у тому, що він має первісне право на визначення розмірів статутного капіталу і часток у ньому, конкретизацію вимог до формування статутного капіталу, та обов'язок внести майно як вклад до статутного капіталу господарської організації.

6. Обґрунтовано, що здійснення організаційно-управлінських повноважень як правова форма реалізації права власності у сфері господарювання являє собою цілеспрямоване здійснення під час провадження господарської діяльності прав та обов'язків щодо майна, яке складає майнову основу господарювання, зокрема збереження майна, вилучення його корисних властивостей та привласнення отриманих результатів, контроль його стану, визначення фактичної та/або юридичної долі майна з метою задоволення інтересу власника у досягненні економічної та/або соціальної мети господарювання.

Обґрунтовано, що у сфері господарювання організаційно-управлінські повноваження здійснюються власником майна безпосередньо або шляхом участі

в загальних зборах, або шляхом створення інших органів управління господарської організації та наділення їх певною частиною організаційно-управлінських повноважень.

7. Узагальнено умови належної реалізації права власності через використання договірної форми, зокрема: вибір договірної конструкції залежно від предмета договору і правової мети власника майна; дотримання обмежень на здійснення правомочності розпорядження майном і порядку укладання договору; внутрішнє узгодження укладання договору у випадках, передбачених законом.

Здійснено юридичну характеристику господарських договорів щодо передання майна у власність або користування, як правової форми реалізації права власності у сфері господарювання, зокрема: є формою опосередкування рішень щодо розпорядження майном; належність до складних форм реалізації права власності; належність до підстав зміни власника майна або тимчасового припинення правомочностей власника; спрямованість на досягнення економічної мети у вигляді отримання доходу або іншого господарського результату; забезпечення динаміки права власності у сфері господарювання.

Додатково аргументовано, що акт приймання-передання майна, який укладається на виконання договору, є його елементом як юридичного факту і значення якого полягає у фіксуванні моменту припинення правомочностей у власника майна, якщо інший момент не встановлено законом або договором.

Обґрунтовано, що сформована судова практика щодо фактичного позбавлення учасника товариства оскаржити правочин, учинений з порушенням порядку надання згоди на його вчинення, є такою, що обмежує участь цих осіб у реалізації права власності у сфері господарювання, зокрема усуває загальні збори товариства від прийняття управлінського рішення щодо майна товариства.

8. Доводиться, що ППП у відносинах власності потрібно розглядати певною формою співробітництва публічних і приватних власників, яка має економічний зміст, оскільки базується на об'єднанні майнових та інших

ресурсів, спільних інтересах і взаємовигідних умовах, та юридичну форму господарського договору.

Виявлено юридично значимі характеристики ППП як договірної форми реалізації права власності у сфері господарювання, а саме: 1) спеціальний суб'єктний склад відносин ППП, від якого залежить здійснення правомочностей власника майна у сфері господарювання; 2) мета використання майна – задоволення публічних інтересів, створення соціально та/або економічно корисного продукту; 3) зовнішній прояв здійснення правомочності розпорядження майном, яка щодо об'єктів публічної власності поглинається поняттям управління майном, та правомочностей володіння, користування і у визначених законом випадках розпорядження майном під час такого співробітництва; 4) залежність правового режиму майна, яке використовується або набувається (створюється), від конкретної форми здійснення ППП; 5) перехід до приватного партнера частини обов'язків і ризиків власника майна, а до публічного партнера функції контролю; 6) здійснення захисту права власності у спосіб визнання договору недійсним та/або повернення майна в державну або комунальну власність.

9. Уточнено, що передання майна в заставу виступає договірною формою реалізації права власності у сфері господарювання, яка є здійсненням правомочності розпорядження майном шляхом відчуження з відкладальною умовою, та запропоновано поширити на договори застави режим значного правочину.

Запропоновано для підвищення ефективності застави у сфері господарювання в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення економіки України серед страхових ризиків передбачити знищення заставленого майна в результаті замінування, розмінування, інших подібних ризиків, що мають місце після припинення або скасування воєнного стану, а також, як тимчасовий захід, можливість поділу витрат на страхування між заставодавцем й заставодержателем, та залучення держави до відносин страхування з метою зниження для суб'єктів господарювання вартості страхових послуг.

Запропоновано напрями удосконалення законодавства щодо регулювання відносин власності у сфері господарювання, зокрема, на рівні ГК України закріпити принцип належної обачності провадження підприємницької діяльності, визначити невичерпний перелік правових форм реалізації права власності, включити зобов'язання щодо організації провадження господарської діяльності до організаційно-господарських зобов'язань; на рівні інших законів: встановити солідарну відповідальність всіх учасників ТОВ у разі невиконання приписів ст. 15 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», поширити режим значного правочину на договір застави та його різновиди, замінити термін «державно-приватне партнерство» на термін «публічно-приватне партнерство» та «державний партнер» – на «публічний партнер».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Економічна статистика. *Сайт Державної служби статистики*. URL : <https://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Аналіз стану здійснення правосуддя при розгляді господарських справ за 2023 рік. *Сайт Верховного Суду*. URL : <http://surl.li/brmvpn>.
3. Клименко О. Наукові роздуми у розвиток правової теорії власності. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. № 4. С. 55–60. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2013_4_12.
4. Захарченко В. І. Реформування відносин власності в Україні : теоретичні і правові засади, етапи, сучасні проблеми. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Економічна»*. 2017. Вип. 93. С. 23–33.
5. Господарське право : підручник / В. С. Щербина. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 640 с.
6. Пронська Г. В. Вибране. Київ : Освіта України, 2013. 696 с.
7. Біцюра Ю. В. Права власності як фактор сталого економічного зростання. *Економічний вісник Донбасу*. 2007. № 3. С. 38–43. URL : <http://surl.li/ncgbdq>.
8. Шала Л. В. Теорії походження права власності. *Університетські наукові записки*. 2009. № 4. С. 106–111. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2009_4_21.
9. Кісель В. Й. Генезис уявлень про сутність права власності : історія та сучасність. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 1. С. 115–118. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pupch_2015_1_37.
10. Пацурківський Ю. П. Основні підходи до визначення поняття та природи власності в цивільних правовідносинах. *Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць*. 2013. Вип. 682 : Правознавство. С. 59–64.
11. Спасибо-Фатєєва І. Погляди на переосмислення доктрини права власності. *Право України*. 2021. № 5. С. 13–28.

12. Право власності в Україні / О. В. Дзера, Н. С. Кузнецова, О. А. Підпригора; за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. Київ : Юрінком Інтер, 2000. 816 с.
13. Гаєвська Ю. С. Поняття конституційного права власності. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 6. С. 29–33. URL : https://par-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/09/6_2014.pdf#page=297.
14. Карпенко Ю. В. Особливості розвитку відносин власності у сфері туризму в умовах модернізації економіки. *Вісник економічної науки України*. 2017. № 2. С. 59–67.
15. Пацурківський Ю. Правовий режим власності : поняття і зміст. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2013. № 6. С. 3–9.
16. Клименко О. М. До дискусії про сутність і зміст права власності. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 11. С. 122–127.
17. Степаненко С. Історична еволюція поняття «власність» (від Аристотеля до неоінституціоналістів). *Економіка України*. 2011. № 9. С. 76–92. URL : dspace.pnpu.edu.ua.
18. Устименко В. А., Джабраїлов Р. А. Право власності як основа правового господарського порядку України. *Університетські наукові записки*. 2012. № 1. С. 367–375.
19. Словник української мови : в 11 т. / ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін. Київ : Наук. думка, 1970–1980. Т. 8 : Природа-Ряхтливий / ред. тому : В. О. Винник та ін., 1977. 927 с.
20. Легка О. В. Реалізація норм права : теоретико-правові аспекти. *Право і суспільство*. 2012. № 1. С. 30–33. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2012_1_9.
21. Попадинець М. І. Поняття реалізації права з позицій діалектичної полярності природного і позитивного права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. № 72. С. 53–59.
22. Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. Теорія держави і права : Елементарний курс. Х. : ТОВ «Одіссей», 2008. 432 с. URL : <http://surl.li/dceobr>.

23. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права : навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.
24. Перчеклій І. Проблеми визначення форм реалізації права власності Українського народу на природні ресурси. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 116–123.
25. Поліщук Л. В. Здійснення права власності за законодавством України. *Віче*. 2011. № 14. С. 98–103.
26. Михайленко О. А. Речово-правові обмеження права приватної власності за стародавнім римським та сучасним цивільним правом України : автореф. дисер. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Запоріжжя, 2003. 23 с.
27. Щербина В. С. Публічні і приватні інтереси в господарських відносинах. *Приватне право і підприємництво*. 2014. С. 28–31.
28. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України : у 2 т. / за ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. Київ : Юрінком Інтер, 2011. Т. 1. 808 с.
29. Гришин С. А. Щодо визначення поняття «майно» у цивільному та господарському праві України. URL : http://xn--e1aaifpcds8ay4h.com.ua/files/image/konf%208/sb8_4_26_.pdf.
30. Вінник О. М. Господарське право : навч. посібник. Київ : Правова єдність, 2009. 766 с.
31. Господарське право : підручник / О. П. Подцерковний, О. О. Квасніцька, А. В. Смітюх та ін., за ред. О. П. Подцерковного. Харків : Одісей, 2012. 640 с.
32. Термін «Цінності». *Офіційний веб-портал парламенту України «Законодавство України»*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/32740>.
33. Інструкція з організації інкасації коштів та перевезення валютних цінностей банків в Україні: постанова Правління Національного банку України від 31 березня 2017 р. № 29. *Офіційний веб-портал парламенту України «Законодавство України»*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0029500-17#Text>.

34. Господарське право : практикум / А. Г. Бобкова (кер. автор. кол.), Ю. О. Моїсєєв, Ю. М. Павлюченко та ін.; за заг. ред. А. Г. Бобкової. Харків : Право, 2018. 592 с.

35. Податковий кодекс України : Закон України від 02 грудня 2010 р. № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13-14, № 15-16, № 17. Ст. 112.

36. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи» : наказ Міністерства фінансів України від 18 жовтня 1999 р. № 242 (із змінами). *Офіційний веб-портал парламенту України «Законодавство України»*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99#Text>.

37. Мілаш В. С. Віртуальні активи як об'єкти господарських прав. *Третє наукове читання пам'яті академіка В.К. Мамутова* (Київ, 20 липня 2021) / наук. ред. В. А. Устименко. Київ-Ірпінь : НАН України; ДУ «ІЕПД імені В. К. Мамутова НАН України», 2021. С. 97–103.

38. Про віртуальні активи : Закон України від 17 лютого 2022 р. № 2074-IX (не набрав чинності). *Офіційний веб-портал парламенту України «Законодавство України»*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>.

39. Гусь А. В. Правова природа нематеріальних активів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 5. С. 154–157. URL : https://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/08/PAP_5_2019.pdf.

40. Шимон С. І. Майнові права в контексті сучасних концепцій права власності в цивілістиці. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 192–195.

41. Подоляк А. В. Майнові права суб'єктів господарювання щодо використання чужого майна у сфері господарювання. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 4. С. 75–82.

42. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні : Закон України від 12 липня 2001 р. № 265 – III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 47. Ст. 25.

43. Спасибо-Фатєєва І. Погляди на підстави переосмислення доктрини права власності. *Право України*. 2021. № 5. С. 13–28.

44. Про управління об'єктами державної власності : Закон України від 21 вересня 2006 р. № 185-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 46. Ст. 456.

45. Спасибо-Фатєєва І. Форми права власності. *Вісник Академії правових наук*. 2009. № 3. С. 145–154. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2009_3_16.

46. Ушакова Ю. А. Поняття, зміст та форми права власності : дисер. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Львів, 2011. 224 с.

47. Про місцеве самоврядування : Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.

48. Устименко В. А. Власність територіальної громади міста (господарсько-правові аспекти) : дисер. докт. юрид. наук : 12.00.04. Донецьк, 2007. 660 с.

49. Аналіз деяких питань застосування судами законодавства про право власності при розгляді цивільних справ. Лист Верховного суду України від 1 липня 2013 року. *Інформаційно-правова система LIGA 360*. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/VSS00069?an=9>.

50. Пашинін О.А. Щодо реалізації права власності під час воєнного стану. *Весняні юридичні читання – 2022. Сучасні проблеми законодавства, практики його застосування та юридичної науки*. Вип. XXXI : Матеріали Всеукр. наук-практ інтернет-конф. «Весняні юридичні читання – 2022». (Вінниця, 28 квітня 2022). Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2022. С. 402–405. URL : <http://surl.li/sqxzea>.

51. Гриценко О. А. Економічна теорія права власності. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2011. № 4. С. 95–103.

52. Іваницький А. М. Захист права власності юридичних осіб в практиці Європейського суду з прав людини : дисер. докт. філософії 081 «Право». Хмельницький, 2021. 274 с. URL : http://old.univer.km.ua/doc/specvr/diss_Ivanytskiy.pdf.

53. Москалюк Н. Б. Теоретичні та практичні проблеми права державної власності та його реалізації : автореф. дисер. ... докт. юрид. наук : 12.00.03. Тернопіль, 2021. 38 с.

54. Ковалів М. В., Качмарик О. І. Гарантії реалізації основних прав і свобод людини та громадянина в Україні. *Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану* : матеріали наукового семінару (Львів, 23 червня 2022) / упор. М. В. Ковалів, М. Т. Гаврильців, Н. Я. Лепіш. Львів : ЛьвДУВС, 2022. С. 116–119.

55. Пашинін О. А. Юридичні гарантії реалізації права власності у сфері господарювання. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2022. № 1. С. 116–126.

56. Пашинін О. Реалізація права власності у сфері господарювання за принципом належної обачності. *Бізнес і права людини в Україні : проблеми та рішення під час війни і повоєнного відновлення* : зб. матеріалів II-го Всеукр. конкурсу наук. робіт здобувачів вищ. освіти та молодих вчених з нагоди 25-річчя заснування інституції Уповноваж. Верхов. Ради України з прав людини (Київ, 12 грудня 2022) / заг. ред. В. А. Устименко; ред.-упоряд. : А. Є. Санченко, Є. С. Градобоева; упоряд. В. В. Єршов. Київ : ВАІТЕ, 2023. С. 48–56.

57. Словник української мови : в 11 т. / ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін. Київ : Наук. думка, 1970–1980. Т. 2 : Г–Ж / ред. тому : П. П. Доценко, Л. А. Юрчук. 1971. 550 с.

58. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : Перун, 2005. – VIII, 1728 с.

59. Крисань Т. Є. Правова природа юридичних гарантій цивільних прав. *Університетські наукові записки*. 2013. № 1. С. 519–523.

60. Загальна теорія держави і права / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.
61. Добре́в М. Конституційні гарантії права власності. *Український часопис конституційного права*. 2021. №1(18). С. 25–30. DOI : <https://doi.org/10.30970/jcl.1.2021.4>.
62. Гарантії прав і свобод людини та громадянина. Сайт «*Енциклопедія сучасної України*». URL : <https://esu.com.ua/article-28680>.
63. Земельний кодекс України : Закон України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3-4. Ст. 27.
64. Вівчарено О. А. Гарантії права власності на землю в Україні : дисер. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2005. 132 с. URL : <http://surl.li/fwrej1>.
65. Уваров А. О. Гарантії конституційного права володіти, користуватися і розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної творчої діяльності. *Науковий вісник УжНУ. Серія Право*. 2021. Вип. 65. С. 79–83. DOI : <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.65.14>.
66. Новіков В. В., Боровікова В. С. Про механізм реалізації прав і свобод людини. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 3. С. 45–56.
67. Пересунько В. С. Юридичні гарантії при укладанні трудового договору : дисер. канд. юрид. наук : 12.00.05. Харків, 2000. 15 с.
68. Словник української мови : в 11 т. / ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін. Київ : Наук. думка, 1970–1980. Т. 10 : Т–Ф / ред. тому : А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, 1979. 658 с.
69. Пленюк М. Д. Юридичні факти і правові умови в механізмі регулювання договірних зобов'язань. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 4. С. 172–176.

70. Чувакова Г. М. Фактичний склад : юридичні факти і юридично значимі умови. *Актуальні проблеми держави і права*. 2004. Вип. 22. С. 50–54. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2004_22_10.
71. Кожевнікова В. Співвідношення правової категорії «обмеження» з іншими правовими категоріями у праві. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 1. С. 18–21.
72. Розгон О. В. Межі та обмеження права власності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2005. 15 с.
73. Цивільне право : підручник : у 2 т. / за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. Харків : Право, 2011. Т. 1. 2011. 656 с.
74. Перший протокол від 20 березня 1952 р. до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р. *Інформаційно-правова система LIGA* 360. URL : https://ips.ligazakon.net/document/view/mu52012?an=619839&ed=1994_05_11.
75. Несинова С. В. Правовий інститут права власності в контексті Європейського суду з прав людини. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 3. С. 38–41. URL : <https://ir.duan.edu.ua/bitstreams/1e1a8af5-9edd-41f8-9c2b-581f73e47f36/download>.
76. Антонюк О. Зміст принципу непорушності права власності. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 5. С. 5–9.
77. Науково-практичний коментар до цивільного законодавства України / відп. ред. В.Г. Ротань. Харків : Фактор, 2010. Т. 1. 2010. 800 с.
78. Дзера О. В. Інститут права власності за новим цивільним законодавством і європейські стандарти з охорони права власності. *Університетські наукові записки*. 2005. № 1-2. С. 69–75.
79. Каталог юридичних позицій Конституційного Суду України : Право власності. *Офіційний веб-сайт Конституційного Суду України*. URL : <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/4314-pravo-vlasnosti>.

80. Постанова Вищого господарського суду України від 16 грудня 2015 р. по справі № 914/2021/15. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/54382284>.

81. Постанова Верховного Суду від 18 січня 2018 р. № 910/12017/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/71738570>.

82. Паращук Л. Г. Поняття та зміст права власності. *Правове регулювання відносин власності в Україні* : навч. посіб. / за ред. І. Р. Калаура, В. М. Сломи. Тернопіль, 2011. С. 6–14. URL : <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/37510/1/Поняття%20та%20зміст%20права%20власності.pdf>.

83. Про власність : Закон України від 07 лютого 1991 р. № 697-ХІІ. *Офіційний веб-портал парламенту України «Законодавство України»*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/697-12#Text> (втратив чинність).

84. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 19 червня 2019 № 2-1678/05. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82738731>.

85. Щербатюк М. Право власності. *Сайт Української Гельсінської спілки з прав людини*. URL : <https://www.helsinki.org.ua/pravo-vlasnosti/>.

86. Тетеря І. Віндикаційний чи негаторний позов, або хто володіє нерухомим майном? Практика Верховного Суду. *Юрист і Закон*. № 32. URL : https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA013028.

87. Полішко У. Чому віндикаційний та негаторний позови не можуть бути подані одночасно. *Закон і Бізнес*. 2020. № 17. 2–8 травня. URL : <https://zib.com.ua/ua/142496.html>.

88. Іванов В., Луцько Р. Захист бізнесу в Україні. Судова практика 2021 року. *Інформаційно-правова система LIGA 360*. URL : <http://surl.li/zmlczv>.

89. Пацурківський Ю.В. Окремі методологічні проблеми розуміння природи власності та права власності. *Актуальні проблеми держави і права*. 2020. № 85. С. 188–196. DOI : <https://doi.org/10.32837/apdp.v0i85.1867>.

90. Рішення Конституційного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 1, 2, 4, 6 Закону України «Про передачу колекції образотворчого мистецтва Акціонерного товариства «Градобанк» у державну власність», Постанови Верховної Ради України «Про визнання колекції образотворчого мистецтва національним надбанням України» від 16 жовтня 2008 року № 24-рп/2008. *Офіційний веб-портал парламенту України «Законодавство України»*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v024p710-08#Text>.

91. Рішення Конституційного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзаців двадцять четвертого, двадцять п'ятого, двадцять шостого розділу I Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо уточнення деяких положень та усунення суперечностей, що виникли при прийнятті Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо покращення інвестиційного клімату в Україні» від 23 березня 2017 року № 1989–VIII. *Офіційний веб-портал парламенту України «Законодавство України»*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va03p710-19#Text>.

92. Яворська О. С. Договірні зобов'язання про передання майна у власність : цивільно-правові аспекти : монографія. Тернопіль : Підручники і посібники, 2009. 384 с.

93. Коверзнев В. О. Актуальні проблеми господарської діяльності комунальних комерційних підприємств в Україні. *Другі наукові читання пам'яті академіка В.К. Мамутова* (Київ, 3 липня 2020 р.) / наук. ред. В. А. Устименко. Київ : НАН України; ДУ «ІЕПД імені В. К. Мамутова НАН України», 2020. С. 83–87.

94. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.

95. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану : Закон України від 17

травня 2012 р. № 4765-VI. *Офіційний веб-портал парламенту України «Законодавство України»*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text>.

96. Рішення Господарського суду Львівської області від 13 червня 2022 р. по справі № 914/445/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104826890>.

97. Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів : Закон України від 10 листопада 2015 р. № 772-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 1. Ст. 2.

98. Савченко Ю. Практика Верховного Суду 2021 у сфері господарського договірної права. *Інформаційно-правова система LIGA 360*. URL : <http://surl.li/nnhehj>.

99. Керівні принципи щодо бізнесу і прав людини : Реалізація Рамкової програми Організації Об'єднаних Націй «Захист, повага і засоби захисту» : переклад : К. Буряковська, Ю. Разметаєва, О. Уварова, Д. Філіпський; за заг. ред. О. Уварової. Харків : Право, 2018. 80 с.

100. *Юридична енциклопедія* : в 6 томах / редкол. Ю.С. Шемшученко та ін. Київ : Укр. енцикл. Т. 6 : Т – Я. 768 с.

101. Павлюченко Ю. М. Концептуальні засади господарсько-правового забезпечення аграрного ринку: монографія. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса. Вид-во: ТОВ «Друк», 2022. 360 с.

102. Біла В.Р. *Правові форми публічного адміністрування в Україні* : дисер. ... докт. юрид. наук: 12.00.07. Київ : 2020. 447 с.

103. Щербяк Ю. В. *Правові форми переходу права власності на земельні ділянки громадянам України* : дисер. докт. філософії 081 «Право». Дніпро, 2021. 250 с.

104. Біла В. *Правова форма як категорія науки адміністративного права*. *Вісник національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : *Юридичні науки*. 2017. № 876. С. 98–105.

105. Зозуляк І. О. Договір як правова форма реалізації цивільної правосуб'єктності юридичних осіб : дисер. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2010. 153 с.

106. Медведева О. А. Концесія як правова форма використання державного майна у господарській діяльності недержавними суб'єктами : автореф. дисер. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Харків, 2005. 12 с. URL : <http://surl.li/mspiwj>.

107. Тарахонич Т. І. Правові форми діяльності держави як засіб функціонування механізму правового регулювання. *Правова держава*. 2015. Вип. 26. С. 83–93. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/PrDe_2015_26_13.

108. Кошерновська С. Л. Правові форми реалізації соціальної функції української держави : дисер. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Маріуполь, 2021. 261 с.

109. Пацурківський Ю. П. Припинення права власності як форма його реалізації. *Форум права*. 2013. № 3. С. 453–459. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.

110. Смолін Г. В., Туркот О. А., Хомко Л. В. Господарське право України. Загальна частина : підручник / за заг. ред. Г. В. Смолина. Львів : ЛьвДУВС, 2017. 484 с.

111. Слинько Д. Правова форма діяльності держави як критерій класифікації юридичного процесу. *Jurnalul juridic national: teorie si practica*. 2016. № 6 (22). С. 16–20. URL : http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2016/6/part_2/4.pdf.

112. Гутаревич Н. О. Правові форми інвестиційної діяльності в Україні : дисер. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Київ, 2018. 233 с.

113. Врублевська-Місюна К. М. Правові форми інноваційного інвестування : дисер. канд. юрид. наук : 12.00.04. Харків, 2017. 128 с.

114. Носік В. В. Право власності на землю Українського народу : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 544 с.

115. Щербина В. С. Поняття та склад майна господарського призначення. *Право і суспільство*. 2020. № 1. С. 194–200. DOI : <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.1-1.29>.
116. Публічна власність : проблеми теорії і практики : монографія / під заг. ред. В. А. Устименка / НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень. Чернігів : Десна Поліграф, 2014. 308 с.
117. Ісаєв А. Право власності на гроші. *Право України*. 2021. № 5. С. 119–124. DOI : 10.33498/loiu-2021-05-119/.
118. Матвійчук Л. О. Концептуальні підходи до визначення сутності поняття «господарська діяльність підприємства». *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2017. Вип. 12. Ч. 2. С. 14–18.
119. Мілаш В. С. Перспективи модернізації договірних правовідносин у сфері господарювання : монографія. Харк. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків : ХНУМГ, 2014. 227 с.
120. Проблеми правового регулювання договірних відносин суб'єктів господарювання : монографія / В. М. Адам та ін.; за заг. ред. М. С. Долинської. Львів : ТОВ «Галицька видавнича спілка», 2019. 247 с.
121. Луць В. До питання про сутність і зміст цивільно-правового договору. *Приватне право*. 2013. № 1. С. 118–128.
122. Пригара Л. І., Ступник Я. В. Господарський договір як правова форма господарських зв'язків. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2012. Вип. 19. Т. 2. С. 211–215.
123. Костуба А.В. Феномен цивільно-правового договору в наукових працях Володимира Луця. *Договір як універсальна форма правового регулювання* : Матеріали Всеукр. наук.-практ. онлайн-конф. (Івано-Франківськ, 26 березня 2021). Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2021. С. 18–21. URL : <https://kcp.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/82/2021/11/Договір-збірник-2021.pdf>.

124. Щербина В. С. Правовий режим майна. *Велика українська юридична енциклопедія*: у 20 т. Т. 15. Господарське право/ редкол. : В. А. Устименко (голова) та ін.; / Нац. акад. прав. Наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2019. С. 560–561.

125. Щербина В. С. Поняття правового режиму майна господарського призначення. *Економіка та право*. 2020. № 1. С. 3–12. DOI : <https://doi.org/10.15407/econlaw.2020.01.003>.

126. Галуцько В. В. Правовий режим власності в Україні. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2008. С. 39–45.

127. Любченко П. М., Берездецький Ю. М. Організаційно-господарські повноваження : проблеми теорії і практики. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Юриспруденція*. 2013. № 6-1. Т. 2. С. 28–31.

128. Словник української мови : в 11 т. / ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін. Київ : Наук. думка, 1970 – 1980. Т. 6 : П-Поїти / ред. тому : А. В. Лагутіна, К. В. Ленець. 1975. 832 с.

129. Голосніченко І. П., Голосніченко Д. І. Теорія повноважень, їх легітимність та врахування потреб і інтересів при встановленні на законодавчому рівні. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*: зб. наук. праць. 2011. № 1(9). URL : <http://socio-journal.kpi.kiev.ua/archive/2011/1/25.pdf>.

130. Організація. Портал української мови та культури. «Словник. UA». URL : <https://slovnyk.ua/index.php?sword=організація>.

131. Бринцев О. В. До питання про визначення поняття господарської діяльності. *Вісник господарського судочинства*. 2013. № 6. URL : <https://hr.arbitr.gov.ua/sud5023/pres-centr/publications/356794/>.

132. Попадинець Г. О. Господарський договір в системі господарського права : поняття, правова природа та ознаки. *Право. UA*. 2015. № 2. С. 136–141. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/pravo_2015_2_25.

133. Віхров О. П. Організаційно-господарські відносини : монографія. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2008. 512 с.

134. Кравець І. М. Правове становище суб'єктів організаційно-господарських повноважень : дисер. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Київ, 2008. 221 с.

135. Бевз С. І. Державне управління у сфері господарської діяльності : адміністративно-правові засади : монографія. Київ : Видавництво Ліра-К, 2019. 319 с.

136. Кухарчук А. Н. Організаційно-господарські повноваження у процесі організації, управління, регулювання та контролю господарської діяльності. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2020. Вип 30. С. 57–64.

137. Захарченко А. М. До питання засновницьких прав учасників господарських відносин. *Вісник Інституту економіко-правових досліджень НАН України*. 2010. № 1. С. 143–146.

138. Krupchan, O., Olefir, V., Derevyanko, B., Teremetskyi, V., Popovych, T., Andrushchenko, L., & Malyshev, O. (2024). Concept of “management services” in ukrainian legislation and eu laws. *Lex Humana*. 16(1), 281–296. URL : <https://seer.ucsp.br/seer/index.php/LexHumana/article/view/2903/3719>.

139. Про акціонерні товариства : Закон України від 27 липня 2022 р. № 2465–ІХ. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 18-19. Ст. 81.

140. Смітюх А. В. Право засновника корпоративного підприємства на внесення вкладу. *Правова держава*. 2018. № 30. С. 137–141. DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2018.30.132879>.

141. Віхров О. П. Організаційно-господарські повноваження. *Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 15. Господарське право/ редкол. : В. А. Устименко (голова) та ін.; / Нац. акад. прав. Наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2019. С. 513–514.*

142. Пашинін О.А. Щодо поняття організаційно-установчих повноважень власника майна у сфері господарювання. *Гуманітарний і інноваційний ракурс професійної майстерності : пошуки молодих вчених* : матеріали ІХ Всеукр. наук.-

практ. конф. студентів, аспірантів та молодих учених (Одеса, 15 грудня 2023)
Одеса. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 103–107.
DOI : <https://doi.org/10.36059/978-966-397-357-9-28>.

143. Любченко П. М. Компетенція суб'єктів місцевого самоврядування.
Харків : Модель світу, 2001. 224 с.

144. Смітюх А. Щодо співвідношення корпоративних прав, організаційно-господарських повноважень та організаційно-установчих повноважень власника. *Право України*. 2018. № 6. С. 132–142.

145. Господарське право : підручник / за заг. ред. Д. В. Задихайла, В. М. Пашкова. Харків : Право, 2012. 696 с.

146. Віхров О. П. Організаційно-господарські правовідносини : дисер. ... докт. юрид. наук 12.00.04. Донецьк, 2009. 467 с.

147. Про фермерське господарство : Закон України від 19 червня 2003 р. № 973–IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 45. Ст. 363.

148. Shcherbakova, N. (2023). Reorganization of economic organizations as a legal institute of economic law. *ScienceRise : Juridical Science*, 1 (23), 4–14.
DOI : <http://doi.org/10.15587/2523-4153.2023.273886>.

149. Коваль В. М. Організаційно-господарські відносини і зобов'язання. *Економіка та право*. 2011. № 3. С. 59–62.

150. Козачук М. О. Свобода підприємницької діяльності та її обмеження в законодавстві України : дисер. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Київ, 2011. 256 с.
URL : <https://salo.li/6cCe1c1>.

151. Щербина В. С. Суб'єкти господарського права України : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 264 с.

152. Краєвський І. В. Цивільно-правове регулювання відносин, пов'язаних із створенням та діяльністю товариства з обмеженою відповідальністю : автореф. дисер. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Івано-Франківськ, 2017. 19 с.

153. Марков В. І. Створення та реєстрація суб'єктів підприємництва недержавного сектору економіки : автореф. дисер. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Донецьк, 2004. 22 с.
154. Про кооперацію : Закон України від 10 липня 2003 р. № 1087–IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 5. Ст. 35.
155. Цветов Д. А. Деякі проблемні аспекти створення товариства з обмеженою відповідальністю шляхом заснування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. Вип. 47. Т. 2. С. 42–45.
156. Леонтьєва Л. В. Створення, захист прав і законних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 6. С. 86–88. URL : http://www.lsej.org.ua/6_2015/24.pdf.
157. Гарагонич О. Суб'єкти корпоративних відносин. *Право України*. 2021. № 6. С. 26–45.
158. Краєвський І. Правовий статус засновника та учасника товариства з обмеженою відповідальністю. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2013. Вип. 58. С. 203–210.
159. Просянюк О. В. Засновники та учасники товариства з обмеженою відповідальністю. *Науковий вісник Ужгородського національного університету : Серія : Право*. 2012. Вип. 19. Т. 2. С. 113–115.
160. Захарченко А. М. Управління об'єктами державної власності : дисер. докт. юрид. наук : 12.00.04. Вінниця, 2017. 537 с.
161. Джабраїлов Р. А. Правове забезпечення ефективного використання об'єктів комунальної власності : автореф. дисер. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Донецьк, 2005. 22 с.
162. Апанасенко К. І. Правовий режим майна, що є в комунальній власності : автореф. дисер. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Київ, 2006. 16 с.
163. Гринюк Р. Ф. Правовий статус комунальних підприємств в Україні : автореф. дисер. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Донецьк, 2001. 20 с.

164. Дурнєва Ю. А. Правовий статус суб'єктів господарювання комунального сектора економіки : автореф. дисер. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Донецьк, 2012. 20 с.

165. Кройтор В. А. Здатність юридичної особи бути позивачем та відповідачем у суді як істотна ознака юридичної особи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 3. С. 151–153. DOI : <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-3/33>.

166. Модельний статут товариства з обмеженою відповідальністю : постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання дерегуляції господарської діяльності» від 27 березня 2019 р. № 367. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/367-2019-п#Text>.

167. Лукач І. В. Щодо перспектив існування засновницького договору в акціонерних товариствах і товариствах з обмеженою відповідальністю. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія Право. 2016. Вип. 39. Т. 1. С. 93–95.

168. Про сільськогосподарську кооперацію : Закон України від 21 липня 2020 р. № 819–ІХ. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 52. Ст. 497.

169. Сазонов В. Засновницький договір у створенні господарського товариства. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 3. С. 63–68.

170. Саніахметова Н.О Підприємницьке право : навч. посіб. А.С.К. 2001. 704 с.

171. Kodeks spółek handlowych Polscy z dnia 15 września 2000 r. URL : <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20000941037/U/D20001037Lj.pdf>.

172. Code de commerce. En vigueur depuis le 21 septembre 2000. URL : https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000005634379/LEGISCTA000006146043/#LEGISCTA000006146043.

173. Короташ Я. О. Правові наслідки невнесення вкладу до статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю : дисер. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. 191 с.

174. Ханієва Ф. М. Правові режими вкладу до господарського товариства. *Право і суспільство*. Вип. 3. 2016. С. 161–170.

175. Беяневич О. А. Про визначення розміру статутного капіталу та визначення часток учасників ТОВ як способи захисту корпоративних прав. *Економіка та право*. 2023. № 2. С. 13–25.

176. Сурженко О. А. Майнові права засновника приватного підприємства. *Теорія і практика юриспруденції*. 2019. Вип. 2. С. 1–11. DOI : <https://doi.org/10.21564/2225-6555.2019.16.186021>.

177. Постанова Верховного Суду від 11 грудня 2023 року у справі № 925/200/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115746216>.

178. Проект закону України про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період № 6013 від 09 вересня 2021 р. *Офіційний веб-портал «Верховна Рада України»*. URL : https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72707

179. Про страхування : Закон України від 18 листопада 2021 р. № 1909–IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № № 12–13. Ст. 28.

180. Постанова Верховного Суду від 16 вересня 2021 р. у справі № 926/1957/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/99679613>.

181. Рішення Господарського суду Чернівецької області від 03 лютого 2022 р. у справі № 103286050. URL : <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/103286050/>.

182. Рішення Господарського суду Закарпатської області від 07 липня 2014 р. у справі № 907/419/14. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/39707282>.

183. Постанова Верховного Суду від 31 жовтня 2018 у справі № 905/2639/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77586014>.

184. Брановицький В. В. Перерозподіл власності в умовах транзитивної економіки : дисер. ... канд. економ. наук : 08.00.01. Київ, 2016. 248 с. URL : https://kneu.edu.ua/userfiles/d-26.006.01/2016/Branovytskyi_dis.PDF.

185. Корпоративне управління за законодавством України : теоретико-прикладні проблеми : монографія / О. А. Беяневич, А. В. Мягкий. Київ : НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2017. 320 с.

186. Мащенко М. В. Господарська діяльність з управління майном : поняття, суб'єкти, види (господарсько-правовий аспект): автореф. дисер. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Київ, 2007. 19 с.

187. Бевз С. І. Співвідношення понять «організаційно-господарські відносини» та «державне регулювання господарської діяльності». *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право.* 2015. Вип. 3/4 (27/28). URL : <http://www.socio-journal.kpi.kiev.ua/archive/2015/3-4/25.pdf>.

188. Пашинін О.А. Поняття і зміст організаційно-управлінських повноважень власника майна у сфері господарювання. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса.* 2023. № 2. С. 114–122.

189. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 03 квітня 2024 р. у справі № 917/1212/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118465142>.

190. Principles of Corporate Governance. G20/OECD (2015, November 15). URL : https://www.oecd-ilibrary.org/governance/g20-oecd-principles-of-corporate-governance-2015_9789264236882-en.

191. Мягкий А. В. Корпоративне управління за законодавством України : автореф. дисер. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Київ, 2017. 21 с.

192. Віхров О. П. Організаційно-господарські правовідносини : автореф. дисер. ... докт. юрид. наук : 12.00.04. Донецьк, 2009. 35 с.

193. Постанова Верховного Суду від 21 грудня 2021 року у справі № 902/1256/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102220051>.

194. Постанова Верховного Суду від 29 вересня 2021 у справі № 924/934/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100214521>.

195. Дорошенко Л.М. Способи захисту прав сторін корпоративного договору : проблемні питання теорії та практики. *Право України* 2021. № 6. С. 97–116. DOI : <https://doi.org/10.31558/2786-5835.2023.1.3.3>.

196. Дорошенко Л. М. Укладення корпоративного договору. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2022. № 5 (124). С. 43–48. DOI : <https://doi.org/10.17721/1728-2195/2022/5.124-7>.

197. Постанова Верховного Суду від 11 грудня 2018 року у справі №910/22627/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78715872>.

198. Пашинін О.А. Щодо обов'язку сплати податку на нерухомість, відмінну від земельної ділянки. *Сучасні проблеми законодавства, практики його застосування та юридичної науки*. Вип. XXXIII : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. «Весняні юридичні читання – 2023» (Вінниця, 20 квітня 2023) Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2023. С. 398–402. URL : <http://surl.li/eklmkz>.

199. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану : Закон України від 24 березня 2022 р. № 2142-IX. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2142-20#Text>.

200. Городній В. Нерухомість або ж земля потрапляє під «звільняючі» норми – звітність усе одно подайте. *Інформаційно-правова система LIGA 360*. 2023. 13 лютого. URL : <http://surl.li/ikmmus>.

201. Перелік територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією : наказ Міністерства з питань

реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 22 грудня 2022 р. № 309. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1668-22#Text>.

202. Деякі питання формування переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією: постанова Кабінету Міністрів України від 6 грудня 2022 р. № 1364. *Офіційний вебпортал парламенту України* URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1364-2022-п#Text>.

203. Індивідуальні податкові консультації № 425 від 27 лютого 2023 р.; № 437 від 28 лютого 2023 р. *Сайт Все про бухгалтерський облік*. URL : <http://ipk.vobu.ua>.

204. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо звільнення від сплати екологічного податку, плати за землю та податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, за знищене чи пошкоджене нерухоме майно : Закон України від 11 квітня 2024 р. № 3050-IX. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3050-20#Text>.

205. Спасибо І. А. Набуття права власності особою при його припиненні в іншої особи : окремі проблеми волі та правонаступництва. *Університетські наукові записки*. 2008. № 4. С. 171–174. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2008_4_33.

206. Гудима М. М. Науковий дискурс щодо місця передачі речі в механізмі договірного переходу права власності. *Актуальні проблеми держави і права*. 2020. № 86. С. 48–55. DOI : <https://doi.org/10.32837/apdp.v0i86.2403>.

207. Derevyanko V., Turkot O. The genesis of corporate relations in Ancient Rome and their impact on Ukrainian legislations. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 7. С. 69–77. DOI : <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.7.11>.

208. Луць В. В. Договір як правова форма розпорядження власника щодо належного йому майна. *Актуальні проблеми приватного права : договір як правова форма регулювання приватних відносин* : матеріали наук.-практ. конф.,

присвяч. 95-й річниці з дня народження д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В. П. Маслова (Харків, 17 лют. 2017 р.). Харків : Право, 2017. С. 47–50.

209. Коваль І. Ф., Павлюченко Ю. М. Теоретико-правові питання змісту господарського договору. *Право України*. 2022. № 4 (5-6). С. 80–95.

210. Мілаш В. С. Приватно-правові підвалини господарського правопорядку : сучасний стан і перспективи модернізації. *Теорія і практика правознавства*. 2014. Вип. 1 (5). С. 1–21.
URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2014_1_10.

211. Дорошенко Л. М. Захист прав сторін корпоративного договору шляхом застосування компенсації та запевнень. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2023. №1. Том 3. С. 24–37.
DOI : <https://doi.org/10.31558/2786-5835.2023.1.3.3>.

212. Луць В. В. Контракти у підприємницькій діяльності. Київ : Юрінком Інтер, 1999. 560 с.

213. Пашинін О. А. Договірні форми реалізації права власності у сфері господарювання. *Journal «ScienceRise : Juridical Science»*. 2024. № 1 (27). С. 44–51. DOI : <http://doi.org/10.15587/2523-4153.2024.301588>.

214. Порядок відчуження об'єктів державної власності, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 6 червня 2007 року № 803 (зі змінами). *Офіційний вебпортал парламенту України*.
URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/803-2007-п#Text>.

215. Аналіз деяких питань застосування судами законодавства про право власності при розгляді цивільних справ : лист Верховного Суду України від 01 липня 2013 р. *Інформаційно-правова система LIGA* 360.
URL : <https://ips.ligazakon.net/document/VSS00069>.

216. Длугош О.І. Недійсність правочинів з дефектами волі : автореф. дисер. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2013. 19 с.

217. Постанова Верховного Суду від 09 червня 2021 року у справі № 911/3039/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97926318>.

218. Ігонін В., Линник О. Значні правочини : практичні нотатки на полях судових рішень. *Юридична газета online*. 2023. 21 листопада. URL : <http://surl.li/hvwezu>.

219. Гринишин Х. М. Умови дійсності значних правочинів товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія Право. 2023. Вип.78. Ч. 1. С. 159–165.

220. Постанова Верховного Суду від 02 травня 2018 року у справі № 923/20/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Revi.ew/74160438>.

221. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 08 жовтня 2019 р. у справі № 916/2084/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://lpd.court.gov.ua/adjudication/174>.

222. Постанова Верховного Суду від 05 квітня 2023 у справі № 910/19794/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110306232>.

223. Шаді Саад. Порядок вчинення значних правочинів. *Юрист і закон*. 2024. 19–25 липня. № 30. URL : <https://www.saad.legal/порядок-вчинення-значних-правочинів/>.

224. Кролевецький К. І. Договори, що використовуються на ринку оптової торгівлі : поняття і класифікація. *Право і суспільство*. 2019. № 2. Ч. 2. С. 76–82.

225. Про ціни та ціноутворення : Закон України від 21 червня 2012 р. № 5007-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 19-20. Ст. 190.

226. Калаур І. Р. Цивільно-правовий договір як підстава виникнення права власності юридичної особи : автореф. дисер. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Львів. 2004. 20 с.

227. Воронина Н.В. Підстави та способи набуття права власності. *Актуальні проблеми держави і права*. 2010. № 53. С. 178–184.

228. Майданик Р. А. Речове право : підручник. Київ : Алерта, 2019. 1102 с.

229. Харченко О. С. Підстави припинення права власності : автореф. дисер. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2007. 20 с.

230. Калаур І. Р. Договірні зобов'язання про передання майна у користування в цивільному праві України : дисер. ... докт. наук : 12.00.03 Київ, 2015. 452 с.

231. Постанова Верховного Суду від 31 січня 2023 року у справі № 910/18749/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108903072>.

232. Постанова Верховного Суду від 31 липня 2024 року у справі № 904/4790/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120925752>.

233. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16 травня 2018 р. у справі № 127/14633/16-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://lpd.court.gov.ua/adjudication/376>.

234. Ухвала Великої Палати Верховного Суду від 11 серпня 2022 р. у справі № 916/2084/17. URL : <http://surl.li/nwangd>.

235. Павлюченко Ю.М., Пашинін О.А. Проблемні питання плати за оренду майна. *Актуальні проблеми приватного та публічного права* : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченій 93-річчю від дня народження члена-кореспондента НАПрН України, академіка Міжнародної кадрової академії, Заслуженого діяча науки України, докт. юрид. наук, професора Процевського О. І. (Харків, 21 травня 2022). С. 226–229.

236. Постанова Верховного Суду від 04 серпня 2021 р. у справі № 10/10900/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99123149>.

237. Рішення Господарського суду Харківської області від 03 липня 2023 р. у справі № 922/753/23. URL : <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/112065585>.

238. Постанова Верховного Суду від 19 квітня 2021 р. у справі № 910/11131/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96926747>.

239. Реформа управління держвласністю. *Сайт Міністерства економіки України*. URL : <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=dd071a48-27ce-444d-9166-2ba90c89a43f&title=ReformaUpravlinniaDerzhvlasnistiu>.

240. Стан здійснення ДПП в Україні. URL : <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=ukUA&id=9fc90c5e-2f7b-44b2-8bf1-ffb7ee1be26&title=StanZdiisnenniaDppVUkraini>.

241. Подолян Ю. О. Концесія як форма державно-приватного партнерства : аналіз чинного законодавства. *Dictum Factum*. 2020. № 1. С. 58–67.

242. Івашова Л. М. Теоретичні засади розвитку державно-приватного партнерства у світі та в Україні. *Вісник Академії митної служби України. Серія : «Державне управління»*. 2015. № 1 (12). С. 7–15.

243. Залознова Ю. С., Бутенко Н. В., Петрова І. П. Публічно-приватне партнерство в Україні : стан, проблеми та перспективи розвитку. *Економічний вісник Донбасу*. 2016. № 2(44). С. 21–28. URL : <http://surl.li/ckhhzo>.

244. Орлова Н. С., Попова Т. О. Концептуальні засади публічно-приватного партнерства в Україні. *Наукові перспективи*. 2021. № 11. С. 133–144. URL : <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/694/696>.

245. Гришко В. В. Державно-приватне партнерство як механізм залучення інвестицій. *Другі наукові читання пам'яті академіка В. К. Мамутова* (Київ, 03 липня 2020). Наук. ред. В. А. Устименко, Київ : НАН України; ДУ «ІЕПД імені В. К. Мамутова НАН України», 2020. С. 203–205.

246. Мазалова А. О. Публічно-приватне партнерство як форма спеціального режиму господарювання. *Другі наукові читання пам'яті академіка В. К. Мамутова* (Київ, 03 липня 2020). Наук. ред. В. А. Устименко, Київ : НАН України; ДУ «ІЕПД імені В.К. Мамутова НАН України», 2020. С. 256–260.

247. Державно-приватне партнерство як механізм реалізації нової регіональної політики : можливості застосування та практичні аспекти

підготовки і впровадження інвестиційних проєктів. URL : http://rdpa.regionet.org.ua/images/129/PPP_report_U-LEAD_30_10_2017.pdf.

248. Бахуринська М. Порівняльний аналіз правового регулювання процедури вибору приватного партнера на умовах ДПП на прикладі Польщі. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 5. С. 81–85.

249. UNCITRAL. Model Legislative Provisions on Public-Private Partnerships. United Nations. Vienne. 2020. URL : https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/19-11011_ebook_final.pdf.

250. Запатріна І. В. Публічно-приватне партнерство в Україні : перспективи застосування для реалізації інфраструктурних проєктів і надання публічних послуг. *Економіка і прогнозування*. 2010. № 4. С. 62–86.

251. Про державно-приватне партнерство : Закон України від 01 липня 2010 р. № 2404-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 40. Ст. 524.

252. Устименко В., Джабраїлов Р. Проблеми та перспективи впровадження державно-приватного партнерства у відносини у сфері господарювання. *Схід*. 2011. № 1. С. 175–178. URL : <http://surl.li/vfkvrj>.

253. Горник В. Г., Сімак В. С. Безпекові аспекти нормативно-правового забезпечення взаємодії в сфері публічно-приватного партнерства. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія : Публічне управління та адміністрування. 2022. Т. 33 (72) № 5. С. 137–142. DOI : <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2022.5/22>.

254. Петрова І. П. Поняття державно-приватного партнерства : оцінка зарубіжних і вітчизняних визначень. *Вісник економічної науки України*. 2014. № 3. С. 88–99. URL : <http://surl.li/uqtqoc>.

255. Пашинін О. А. Публічно-приватне партнерство як форма реалізації права власності у сфері господарювання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 4. С. 261–265. DOI : <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-4/60>.

256. Вінник О. Публічно-приватне партнерство і громадянське суспільство : правові аспекти взаємодії. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія : Юридичні науки*. 2013. № 3(97). С. 16–22.

257. Рішення Господарського суду Житомирської області від 26 січня 2022 р. по справі № 906/494/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103369661>.

258. Постанова Верховного Суду від 09 серпня 2022 р. у справі № 906/217/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105837288>.

259. Рішення Господарського суду Тернопільської області від 07 червня 2023 р. по справі № 921/179/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111584514>.

260. Ющенко Н. В., Дячек В. В., Ковтун М. В. Публічно-приватне партнерство в Україні та європейських країнах. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 9. DOI : 10.32702/2307-2156-2019.9.80. URL : http://www.dy.nauka.com.ua/pdf/9_2019/82.pdf.

261. Про концесію : Закон України від 03 жовтня 2019 р. № 155-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 48. Ст. 325.

262. Порядок проведення аналізу ефективності здійснення державно-приватного партнерства : постанова Кабінету Міністрів України від 11 квітня 2011 р. № 384. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/384-2011-п#n274>.

263. Рішення господарського суду Одеської області від 09 серпня 2021 р. по справі № 916/126/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99122696>.

264. Постанова Верховного Суду від 07 листопада 2019 р. у справі 924/24/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85742547>.

265. Гуйван П. Д. Часова характеристика відносин із забезпечення виконання зобов'язань. *Нове українське право*. 2022. Вип. 2. С. 29–35. DOI : <https://doi.org/10.51989/NUL.2022.2.4>.

266. Про заставу : Закон України від 02 жовтня 1992 р. № 2654-ХІІ. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2654-12#Text>.

267. Про іпотеку : Закон України від 05 червня 2003 р. № 898-V. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-15#Text>.

268. Рев'юк Н. В. Іпотека як господарсько-правова конструкція залучення інвестицій в економіку : дисер. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Донецьк, 2006. 159 с.

269. Андросов С. М. Забезпечення виконання господарських зобов'язань у сфері банківського кредитування : дисер. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Донецьк, 2008. 164 с.

270. Гофман О. Р. Державна гарантія як засіб забезпечення виконання зобов'язань : дисер. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Одеса, 2014. 227 с.

271. Ніколов Д. Продати не можна закласти. *Юридична Газета Online*. 2018, 12 лютого. URL : <https://yur-gazeta.com/publications/practice/neruhomist-ta-budivnictvo/prodati-ne-mozhna-zaklasti.html>.

272. Проценко І. Окремі способи забезпечення виконання зобов'язань. *Цивільне право України: у 6-ти т. Т. 5. Кн. 1. Загальні положення зобов'язального права.* / Р. Б. Шишка, Л. В. Красицька, В. В. Сергієнко та ін.; за ред. Р. Б. Шишки. Харків : Еспада. 2005. С. 97 – 121.

273. Олійник О. Теоретико-правові підходи до питання класифікації засобів забезпечення виконання договірних зобов'язань. *Актуальні питання публічного та приватного права*. 2016. № 3. С. 49–53. URL: <http://surl.li/khodze&>

274. Павлюченко Ю. М., Пашинін О. А. Щодо застави майна як способу реалізації права власності у сфері господарювання. *Право України*. 2023. № 8. С. 80–95. DOI: 10.33498/lopu-2023-08-08.

275. Про аграрні розписки : Закон України від 06 листопада 2012 р. № 5479-VI. *Офіційний вебпортал парламенту України.*
URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5479-17#Text>.

276. Про аграрні ноти : Закон України від 06 листопада 2012 р. № 3586-IX. *Офіційний вебпортал парламенту України.*
URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3586-20#Text>.

277. У чому переваги аграрних нот та коли вони запрацюють. *Закон і Бізнес.* 2024. 03 березня. URL : <https://zib.com.ua/ua/160318.html>.

278. Постанова Верховного Суду від 30 вересня 2019 р. у справі № 910/11498/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень.*
URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84634095>.

279. Постанова Вищого господарського суду України від 17 вересня 2013 р. у справі № 39/5005/4527/2012. *Інформаційно-правова система LIGA 360.*
URL : <https://ips.ligazakon.net/document/sd130417>.

280. Значні правочини в ТОВ : правила та умови. *Сайт «Захист власності. LEGAL GROUP».* 2020. 08 грудня. URL : <https://zvlegal.com/ua/press-center/znachni-pravochini-v-tov-pravila-ta-umovi>.

281. Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень : Закон України від 18 листопада 2003 р. № 1255-IV. *Офіційний вебпортал парламенту України.* URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1255-15#Text>.

282. Рішення Господарського суду м. Києва від 06 листопада 2017 р. у справі № 910/14828/17. *Інформаційно-правова система LIGA 360.*
URL : <https://verdictum.ligazakon.net/document/70128914>.

283. Рішення Господарського суду м. Києва від 25 липня 2017 р. у справі № 910/17393/16. *Інформаційно-правова система LIGA 360.*
URL : <https://verdictum.ligazakon.net/document/68067880>.

284. Кізлова О. С. Застава в цивільному праві України (концептуальні засади і правова природа) : автореф. дисер. ... докт. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2011. 38 с.

285. Гамалій І. Загальна сума збитків українського бізнесу від війни з РФ становить 13 млрд доларів. Сайт «LB.ua» 2023, 23 січня. URL : https://lb.ua/economics/2023/01/27/543945_zagalna_suma_zbitkiv_ukrainskogo.html.

286. Петруненко Я. В., Джабраїлов Р. А. Межі державного впливу на економіку в умовах війни у контексті дотримання та реалізації соціально-економічних прав людини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2024. Вип. 82 : Ч. 1. С. 406–412. DOI : <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.1.65>.

287. Постанова Вищого господарського суду України від 31 січня 2017 р. у справі № 905/2568/16. *Інформаційно-правова система LIGA 360*. URL : https://verdictum.ligazakon.net/document/64503645?links_npa=T265400%20450094.

288. Коробкова О., Відповіді на п'ять запитань, що хвилюють банки та фінсектор у період воєнного стану. Сайт *НАБУ.ua*. 2022, 15 квітня. <https://nabu.ua/ua/olena-korobkova-46.html>.

289. Примак С. Забезпечення належного виконання договірних зобов'язань в умовах збройного конфлікту *Приватне право і підприємництво*. 2019. Вип. 19. С. 138–140. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Prip_2019_19_31.

290. Коваль І. Ф., Щербакова Н. В. Теоретико-правові аспекти захисту прав та інтересів позикодавців у кредитних зобов'язаннях. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 4. С. 29–36.

291. Лебедовський В. Страховий бізнес під час війни: поради керівникам. *Інформаційно-правова система LIGA 360*. 2022. 22 червня. URL : <http://surl.li/mxzyar>.

Проект
вноситься народними
депутатами України

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про внесення змін до Господарського кодексу України та інших законів України щодо удосконалення правового регулювання реалізації права власності у сфері господарювання

Верховна Рада України **п о с т а н о в л я є**:

I. Внести зміни до таких законодавчих актів:

1. У Господарському кодексі України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №18, № 19-20, 21-22, ст.144):

1) частину першу статті 44 доповнити абзацом такого змісту:

«належна обачність щодо прав людини.»;

2) частину третю статті 134 доповнити новим реченням такого змісту:

«Правовими формами реалізації права власності у сфері господарювання є: 1) здійснення організаційно-установчих повноважень власника шляхом заснування господарської організації або організації господарської діяльності в інших організаційно-правових формах; 2) здійснення організаційно-управлінських повноважень під час провадження господарської діяльності; 3) укладання договору щодо передання майна у власність або користування, або щодо забезпечення виконання господарських зобов'язань, інші правові форми, не заборонені законом, у межах яких власники можуть обирати способи реалізації права власності, що гарантують повноту права власності і надають здійсненню правомочностей власника юридичного значення.»;

3) у статті 176:

частину першу викласти у такій редакції:

«Організаційно-господарськими визнаються господарські зобов'язання, що виникають у процесі організації та/або управління господарською діяльністю між суб'єктами організаційно-господарських повноважень, а також між суб'єктом господарювання та суб'єктом організаційно-господарських повноважень, в силу яких зобов'язана сторона повинна здійснити на користь другої сторони певну управлінсько-господарську (організаційну) дію або утриматися від певної дії, а управнена сторона має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язку.»;

Частину другу після слів «2. Організаційно-господарські зобов'язання можуть виникати:» доповнити словами «між суб'єктами організаційно-господарських повноважень під час організації провадження господарської діяльності в обраній організаційно-правовій формі»;

2. У Законі України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2018, №13, ст.69):

1) статтю 15 доповнити частиною четвертою такого змісту:

«У разі неприйняття загальними зборами одного з рішень, передбаченого частиною другою цієї статті, протягом року з моменту спливу додаткового строку, наданого для погашення заборгованості за вкладом, учасники товариства несуть солідарну відповідальність за його зобов'язаннями у межах вартості вкладу кожного з учасників. Обов'язок несення солідарної відповідальності припиняється з моменту прийняття загальними зборами одного з рішень, передбаченого частиною другою цієї статті.»;

2) частину другу статті 44 доповнити реченням такого змісту:

«Положення цієї частини поширюється на рішення про надання згоди на вчинення правочину щодо передання майна у заставу, іпотеку, якщо вартість майна, що є предметом такого правочину, перевищує 50 відсотків вартості чистих активів товариства відповідно до останньої затвердженої фінансової звітності.».

3. У Законі України «Про державно-приватне партнерство» (Відомості Верховної Ради України, 2010, № 40, ст.524) такі зміни:

1) назву Закону викласти у такій редакції:

«Про публічно-приватне партнерство»;

2) у тексті Закону слово «державно» замінити словом «публічно», слово «державний» у всіх відмінках замінити словом «публічний» у відповідному відмінку.

II. Прикінцеві положення

1. Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування.

2. Кабінету Міністрів України у тримісячний строк з дня набрання чинності цим Законом:

- привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом;
- забезпечити перегляд і скасування міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади їх нормативно-правових актів, що суперечать цьому Закону.

**Голова
Верховної Ради України**

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до проєкту Закону України «Про внесення змін до Господарського кодексу України та інших законів України щодо удосконалення правового регулювання реалізації права власності у сфері господарювання»

1. Обґрунтування необхідності прийняття акта

Необхідність прийняття законопроєкту обумовлена потребою вдосконалення певних правових аспектів реалізації права власності у сфері господарювання, що матиме позитивний вплив на розвиток господарської діяльності, інвестиційний клімат та посилить правову визначеність у сфері господарювання.

Згідно з статтею 13 Конституції України держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом.

Стаття 41 Основного Закону закріплює, що кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, а також, що використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі.

Реалізація права власності в сфері господарювання потребує чіткого і однозначного регулювання. Загальну нормативно-правову основу реалізації права власності у сфері господарювання складають положення розділу III Господарського кодексу України.

Разом з тим, станом на сьогодні, законодавча база щодо права власності у сфері господарювання є недостатньо розвиненою і не відповідає сучасним вимогам ринку. Зокрема, на рівні Господарського кодексу України не закріплено прямого зв'язку між реалізацією права власності та принципом належної обачності щодо прав людини; всупереч нормі частини третьої статті 134 не конкретизовані правові форми реалізації права власності у сфері господарювання; не визначена приналежність відносин щодо організації провадження господарської діяльності в обраній організаційно-правовій формі до видів господарських відносин, названих у статті 3 цього Кодексу.

Крім того, положення Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» щодо формування статутного капіталу фактично є декларативними, що негативно позначається на стабільності діяльності товариств з обмеженою відповідальністю, як найбільш затребуваної організаційно-правової форми господарювання.

Отже, відсутність конкретних законодавчих положень щодо цих та деяких інших питань ускладнює реалізацію права власності у сфері господарювання, що негативно позначається на інвестиційній привабливості і розвитку підприємницької діяльності.

Наявні прогалини та декларативні положення у правових актах створюють проблеми у регулюванні правовідносин між засновниками суб'єктів господарювання, а також між учасниками організаційно-господарських відносин. Це негативно позначається на ефективності реалізації прав власників, зокрема здійсненні засновницьких та організаційно-управлінських повноважень власників майна.

Чинні законодавчі норми часто викликають складнощі у правозастосуванні, зокрема щодо укладання значних правочинів, і формування у цій сфері суперечливої судової практики.

Своєю чергою, Закон України «Про державно-приватне партнерство» має назву та окремі положення, які значно звужують дійсний зміст закріплених у цьому Законі норм.

Все вищевикладене обумовлює необхідність прийняття розробленого проекту закону, спрямованого на конкретизацію та удосконалення положень Господарського кодексу України та деяких інших законів України.

2. Мета і завдання законопроекту

Метою проекту Закону є удосконалення правового регулювання реалізації права власності у сфері господарювання і покращення умов для здійснення правомочностей власника з метою створення міцної майнової основи господарювання як запоруки ефективного провадження господарської діяльності.

3. Основні положення проекту акта

Основні положення проекту акта спрямовані на удосконалення законодавства щодо регулювання відносин власності у сфері господарювання, зокрема, на рівні Господарського кодексу України пропонується закріпити принцип належної обачності провадження підприємницької діяльності щодо прав людини, визначити невичерпний перелік правових форм реалізації права власності, включити зобов'язання щодо організації провадження господарської діяльності до організаційно-господарських зобов'язань.

На рівні інших законів: встановити солідарну відповідальність всіх учасників товариства з обмеженою відповідальністю у разі невиконання приписів статті 15 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», поширити режим значного правочину на договір застави та його різновиди, замінити термін «державно-приватне партнерство» на термін «публічно-приватне партнерство» та «державний партнер» – на «публічний партнер».

4. Правові аспекти

Нормативно-правовими актами у цій сфері правового регулювання є Господарський кодекс України, закони України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» та «Про державно-приватне партнерство».

5. Фінансово-економічне обґрунтування

Прийняття та реалізація проєкту Закону не потребуватиме додаткових видатків з Державного бюджету України.

6. Прогнозовані соціально-економічні та інші наслідки прийняття законопроекту.

Очікується, що прийняття запропонованих змін дозволить усунути наявні правові невизначеності, запровадити механізм стимулювання учасників товариств з обмеженою відповідальністю до виконання приписів законодавства, підвищити ефективність здійснення правомочностей власників майна у сфері господарювання.

Удосконалення правового регулювання реалізації права власності сприятиме більш вільному і безпечному обороту майна у сфері господарювання, сприятиме гарантуванню реалізації та захисту їх права власності.

Народний депутат України

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ВЛАСНОСТІ
У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ**

Київ – 2024

ВСТУП

Ці Методичні рекомендації розроблено з метою допомогти власникам майна, зокрема суб'єктам господарювання, у реалізації їх права власності на майно, яке може використовуватися, використовується або виробляється під час провадження господарської діяльності, в організаційно-господарських та виробничо-господарських відносинах у сфері господарювання.

Методичні рекомендації містять опис правових форм реалізації права власності у сфері господарювання, правових моделей, в які мають втілюватися різні правові форми, рекомендації щодо застосування положень чинного законодавства на основі аналізу та узагальнення правозастосовної практики.

В методичних рекомендаціях містяться положення та поради щодо таких правових форм реалізації права власності у сфері господарювання, як здійснення засновницьких повноважень, організаційно-управлінських повноважень під час провадження господарської діяльності, а також укладання договорів щодо передання майна у власність або у користування, в межах яких акцентовано увагу на конкретні способи реалізації права власності.

Методичні рекомендації розроблено на основі положень чинного законодавства України, зокрема Конституції України, Господарського кодексу України (далі – ГК України), Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), законів України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», «Про акціонерні товариства», «Про кооперацію», «Про заставу», «Про іпотеку», «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень».

Методичні рекомендації містять загальні положення, опис правових форм та способів на основі організаційно-установчих повноважень власника майна та договірних форм і способів реалізації права власності, можуть бути використані як основа для розроблення суб'єктом господарювання власних методичних рекомендацій з урахуванням організаційно-правової форми, структури власності, моделі управління суб'єктом господарювання, виду діяльності та інших особливостей провадження господарської діяльності.

1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

1.1. Згідно з ст. 41 Конституції України кожному гарантується право володіти, користуватися та розпоряджатися своєю власністю.

1.2. У сфері господарювання об'єктом реалізації права власності виступає майно (майнові цінності) у розумінні статті 139 ГК України (цілісний майновий комплекс, земельні ділянки, інші об'єкти нерухомості, транспортні засоби, об'єкти незавершеного будівництва, вироблена продукція тощо).

1.3. У сфері господарювання реалізація права власності залежить від:

- приналежності майна до основних фондів, оборотних засобів, коштів, товарів;
- суб'єкта права власності (фізична або юридична особа);
- форм власності на майно (приватна, державна, комунальна).

1.4. Суб'єктами реалізації права власності є фізичні та юридичні особи – власники майна. Суб'єкти, які реалізують право державної або право комунальної власності, повинні бути наділені господарською компетенцією.

1.5. Зміст суб'єктивного права власності складають правомочності володіння, користування і розпорядження майном.

Правомочність володіння – це юридично захищена можливість безпосереднього фактичного панування над майном, що має підтверджуватися веденням певного обліку майна, зокрема, в балансі або інших формах обліку.

Правомочність користування – це юридична можливість отримання з майна його корисних властивостей, що дозволяють задовольняти потреби суб'єкта, у тому числі й використовувати майно у господарській діяльності, отримувати такі результати користування, які можуть бути привласненими.

Правомочність розпорядження – це юридична можливість власника визначати юридичну або фактичну долю речі (передання майна у строкове платне користування іншим суб'єктам, продаж майна, знищення, списання майна у зв'язку із його фізичною непридатністю для користування, визначення фактичної чи юридичної долі майна в інший спосіб).

1.6. Власник на свій розсуд, одноосібно або спільно з іншими суб'єктами володіє, користується і розпоряджається належним йому (їм) майном, зокрема, має право надати майно іншим суб'єктам для використання його на праві власності, праві господарського відання чи праві оперативного управління, або на основі інших форм правового режиму майна, передбачених законодавством.

1.7. Реалізація права власності у сфері господарювання гарантується.

Гарантіями реалізації права власності у сфері господарювання є:

- непорушність права власності, тобто власник не може бути позбавлений можливості здійснювати правомочності щодо майна або обмежений в їх здійсненні інакше, як на підставах та у порядку, встановлених

законами України;

- вільне здійснення правомочностей власника, тобто суб'єкт здійснює правомочності щодо власного майна, керуючись власними інтересами, своїм розсудом та своєю метою;

- забезпечення рівних умов здійснення права власності, відсутність дискримінації, тобто відмінностей, виключень, обмежень чи переваг або особливостей щодо здійснення правомочностей власника одних суб'єктів права власності перед іншими;

- захист права власності, зокрема звернення до самозахисту, судового або адміністративного захисту;

- спрямованість на задоволення інтересу власника у досягненні економічної та/або соціальної мети господарювання.

1.8. Реалізація права власності здійснюється з дотриманням певних умов. Умовами реалізації права власності у сфері господарювання є межі здійснення цього права, зокрема загальні заборони безвідносно суб'єкта права власності, та обмеження здійснення певних правомочностей конкретного власника.

Межі реалізації права власності встановлено у статті 319 ЦК України: власність зобов'язує; власник не може використовувати право власності на шкоду правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію та природні якості землі; діяльність власника може бути обмежена чи припинена або власника може бути зобов'язано допустити до користування його майном інших осіб лише у випадках і в порядку, встановлених законом.

1.9. Реалізація права власності здійснюється в певних правових формах, що визначають модель зовнішнього виразу здійснення правомочностей власника, надають діям власника юридичного значення і забезпечують задоволення його інтересу в досягненні економічної та/або соціальної мети господарювання, у тому числі шляхом державного примусу.

1.10. Правові форми реалізації права власності у сфері господарювання:

- здійснення засновницьких повноважень;
- здійснення організаційно-управлінських повноважень під час провадження господарської діяльності;

- укладання договору щодо передання майна у власність або користування, або щодо забезпечення виконання господарських зобов'язань, що гарантують повноту права власності і надають здійсненню правомочностей власника юридичного значення.

1.11. В основі вибору правової форми та конкретного способу реалізації права власності лежать прагнення отримати бажаний результат (задоволення інтересу власника) та закріплені законом умови реалізації права власності.

2. ПРАВОВІ ФОРМИ ТА СПОСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ОСНОВІ ОРГАНІЗАЦІЙНО-УСТАНОВЧИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ВЛАСНИКА МАЙНА

2.1. Власник майна має такі організаційно-установчі повноваження:

- одноосібно або спільно з іншими власниками на основі належного йому (їм) майна засновувати господарські організації, закріплюючи за ними належне йому майно на праві власності, праві господарського відання, а для здійснення некомерційної господарської діяльності - на праві оперативного управління;

- одноосібно або спільно з іншими власниками на основі належного йому (їм) майна здійснювати господарську діяльність в інших організаційно-правових формах господарювання,

- на свій розсуд визначати мету і предмет, структуру утвореного суб'єкта господарювання, склад і компетенцію його органів управління, порядок використання майна, інші питання управління діяльністю суб'єкта господарювання.

2.2. Реалізація права власності шляхом здійснення засновницьких повноважень (одноосібно або спільно з іншими власниками) регламентується положеннями ГК України, ЦК України та відповідних законів України щодо обраних організаційно-правової форми і виду господарської діяльності.

2.3. Засновницькі відносини виникають між фізичними та/або юридичними особами, які спільно засновують господарську організацію і набувають статусу засновників.

Одноосібне заснування господарської організації є одностороннім правочином фізичної або юридичної особи - засновника.

2.4. Реалізація права власності шляхом здійснення засновницьких повноважень передбачає:

- прийняття рішення щодо виділення певної частини майна (грошей або іншого придатного майна) для провадження господарської діяльності;

- прийняття одноосібного або спільного рішення щодо формування майнової основи господарської організації з відповідним юридичним оформленням (протокол зборів засновників, установчий документ (засновницький договір, статут, положення суб'єкта господарювання), що може охоплювати питання розміру статутного капіталу, розміру часток засновників, порядок формування статутного капіталу тощо;

- передання грошей або іншого майна в рахунок визначеної частки у статутному капіталі, грошова оцінка негрошового внеску, оформлення передання майна до статутного капіталу. Передання майнового внеску оформлюється актом на підтвердження факту внесення речей і є підставою для

державної реєстрації права власності на майно за господарською організацією у визначених законом випадках.

Засновники товариства з обмеженою відповідальністю можуть прийняти рішення, що товариство буде діяти на основі модельного статуту. Також вони можуть укласти договір про створення товариства, яким встановити порядок заснування товариства, умови здійснення спільної діяльності щодо створення товариства, розмір статутного капіталу, частку у статутному капіталі кожного з учасників, строки та порядок внесення вкладів, строк дії договору та інші умови.

2.5. При визначенні розміру статутного капіталу, потрібно пам'ятати, що він має дорівнювати сумі розмірів часток засновників.

Статутом товариства можуть бути передбачені обмеження щодо зміни співвідношення часток учасників.

2.6. При розробленні статуту або іншого установчого документа потрібно приділити особливу увагу положенням щодо статутного капіталу та майна господарської організації.

Залежно від законодавчих вимог (ЦК України (статті 120, 134); закони України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» (глава III); «Про акціонерні товариства» (розділ III); «Про фермерські господарства» (стаття 1); «Про кооперацію» (статті 19-20); «Про сільськогосподарську кооперацію» (розділ V) та ін.) та/або спільного бажання засновників в установчому документі (статуті) вказується розмір статутного капіталу, розміри часток засновників, порядок формування статутного капіталу, положення щодо зміни (збільшення, зменшення) розміру статутного капіталу, формування інших майнових фондів господарської організації.

2.7. При підготовці розділу статуту товариства з обмеженою відповідальністю щодо формування статутного капіталу, за основу доцільно взяти модельний статут, який пропонує оптимальний набір положень, і конкретизувати його під потреби і взаємні домовленості засновників.

Для товариства з обмеженою відповідальністю Розділ «Статутний капітал та порядок його формування» (як варіант «Статутний капітал і вклади засновників») повинен містити відомості про:

розмір часток засновників; строк внесення вкладу (засновники можуть встановити інший строк, відмінний від запропонованого законом шестимісячного строку внесення вкладів); додатковий строк погашення заборгованості у разі прострочення внесення вкладу; положення про умови і порядок зменшення/збільшення статутного капіталу; наявність переважного права в учасника щодо придбання частки іншого учасника.

Статут товариства з обмеженою відповідальністю також повинен містити відомості про облік часток товариства в обліковій системі часток товариств з обмеженою відповідальністю та товариств з додатковою відповідальністю, що

ведеться Центральним депозитарієм цінних паперів (ст. 11 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»).

2.8. Статут приватного підприємства, створеного одним засновником, повинен містити відомості про розмір статутного капіталу і порядок його формування, положення про зменшення/збільшення статутного капіталу.

2.9. Бажано в статуті відобразити загальні положення щодо проведення грошової оцінки майнових внесків засновників, спрямовані на конкретизацію положень законодавства з цього питання, зокрема, хто здійснює оцінку майнових внесків та, якщо оцінка здійснюється за взаємною згодою засновників (учасників), то – критерії проведення оцінки (залишкова вартість, ринкові ціни на аналогічне майно, інші критерії залежно від майна).

В статуті можна зазначити так: «грошова оцінка внеску здійснюється за взаємною згодою засновників (учасників) товариства на основі ринкових цін або майновий внесок підлягає незалежній експертній оцінці, що здійснюється за рахунок засновника (учасника), який робить майновий внесок».

Відповідне положення статуту має бути універсальним і поширюватися на випадки внесення внесків засновниками та в майбутньому учасниками господарської організації.

При розробленні положень статуту щодо грошової оцінки майнових внесків потрібно перевірити положення законодавства на предмет наявності інших правил здійснення грошової оцінки майнового вкладу. Наприклад, в сільськогосподарських кооперативах грошова оцінка такого внеску здійснюється правлінням (головою) сільськогосподарського кооперативу в порядку, визначеному статутом такого кооперативу (стаття 22 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію»). Тобто у його статуті має бути прописане проведення такої оцінки (критерії, оформлення тощо).

2.10. В статуті товариства з обмеженою відповідальністю доцільно конкретизувати положення статті 15 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» щодо прострочення учасником внесення вкладу чи його частини.

У такому разі виконавчий орган товариства має надіслати учаснику письмове попередження про прострочення з інформацією про невнесений своєчасно вклад чи його частину та додатковий строк, наданий для погашення заборгованості, який не може перевищувати 30 днів.

Якщо учасник товариства не вніс вклад для погашення заборгованості протягом наданого додаткового строку, виконавчий орган товариства має скликати загальні збори учасників, які можуть прийняти одне з рішень:

- про виключення учасника товариства, який має заборгованість із внесення вкладу, та наслідків для статутного капіталу (зменшення його розміру на частку виключеного учасника або перерозподіл частки (частини частки) між

іншими учасниками товариства без зміни розміру статутного капіталу товариства та сплату такої заборгованості відповідними учасниками);

- про ліквідацію товариства.

2.11. Майно, передане до статутного капіталу, є власністю господарської організації.

Заснування господарських організацій може мати наслідком передання майна від власника новоствореній організації не тільки у власність, але й на праві господарського відання чи оперативного управління, або у тимчасове користування.

2.12. Під час провадження господарської діяльності реалізація права власності шляхом **здійснення організаційно-управлінських повноважень** як складової діяльності з управління господарською організацією.

Організаційно-управлінськими повноваженнями з реалізації права власності наділені учасники господарської організації, які здійснюють їх шляхом участі в загальних зборах, а також шляхом створення та наділення інших органів управління господарської організації певною частиною цих повноважень.

2.13. У господарських організаціях, створених корпоративним способом, розмір частки учасника безпосередньо впливає на можливість учасника брати участь в управлінні організацією. Наприклад, якщо в товаристві з обмеженою відповідальністю всього два засновники з рівними частками (50% та 50%), то такий розподіл часток дає рівноправну участь в управлінні діяльністю товариства. Це означає, що прийняття рішень загальними зборами можливе лише за спільною згодою учасників.

2.14. У господарських організаціях, створених корпоративним способом, повноваження щодо користування і розпорядження майном мають бути чітко розподілені між вищим органом управління (загальними зборами учасників), наглядовою радою (у разі її створення) та виконавчим органом (правління, дирекція, одноосібний директор) управління господарською організацією.

2.15. До компетенції вищого органу управління (загальних зборів) належить прийняття рішень:

- щодо розпорядження основними фондами та відчуження товару за господарськими договорами, які мають ознаки значних угод або угод із заінтересованістю;
- щодо використання прибутку господарської організації;
- про зміни розміру статутного капіталу господарської організації, у тому числі його збільшення за рахунок додаткових вкладів учасників.

Повноваження вищого органу управління закріплені у законі, зокрема як виключна компетенція, та можуть бути конкретизовані в установчому документі.

2.16. Щодо збільшення статутного капіталу на рівні статуту можуть бути вирішені такі питання, як строки для внесення додаткових вкладів; можливість

учасників вносити додаткові вклади без дотримання пропорцій їхніх часток у статутному капіталі або право лише певних учасників чи лише третіх осіб вносити додаткові вклади; може бути виключений етап внесення додаткових вкладів лише тими учасниками товариства, які мають переважне право.

2.17. Статтею 18 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» передбачено незмінні положення щодо наслідків виконання рішення про збільшення статутного капіталу за рахунок додаткових внесків засновників.

Протягом одного місяця з дати спливу строку для внесення додаткових вкладів, встановленого відповідно до цієї статті, загальні збори учасників товариства мають прийняти рішення за кожним з наведених нижче питань:

2.17.1 затвердження результатів внесення додаткових вкладів учасниками товариства та/або третіми особами;

2.17.1 затвердження розмірів часток учасників товариства та їх номінальної вартості з урахуванням фактично внесених ними додаткових вкладів;

2.17.3 затвердження збільшеного розміру статутного капіталу товариства.

2.18. При застосуванні положень закону про збільшення статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю потрібно пам'ятати про таке:

- внесення додаткових вкладів учасниками є їх правом, а тому рішення загальних зборів про збільшення статутного капіталу не є підставою для вимоги щодо його обов'язкового виконання шляхом стягнення вкладу на користь товариства;

- невнесення учасником господарського товариства додаткового внеску не є підставою для його виключення з товариства;

- товариство з обмеженою відповідальністю повинно повернути учаснику товариства грошові кошти або майно, внесене в рахунок додаткового вкладу, якщо загальні збори протягом встановленого строку не прийняли рішення, які вимагаються статтею 18 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю».

2.19. До компетенції виконавчого органу включають вирішення поточних питань, пов'язаних з використанням майна, що складає основу провадження господарської діяльності. Зокрема, прийняття рішень щодо користування основними фондами і оборотними засобами, розпорядження товаром, поточне використання грошових коштів організації з урахуванням встановлених законом та/або установчим документом (статутом) обмежень.

Виконавчий орган повинен мати достатній обсяг повноважень, щоб досягалися такі цілі користування майна, як: 1) отримання споживчої вартості (плоди, доходи) від майна (сукупності речей), 2) збереження та примноження

майна, його корисних властивостей; 3) зміна якості речі, її перероблення, знищення речі (повне споживання сировини).

Повноваження виконавчого органу можливо сформулювати так:

«Дирекція (директор) укладає від імені Товариства будь-які договори, приймає рішення щодо користування і розпорядження майном (у тому числі, щодо передання майна у власність або в тимчасове платне або безплатне користування) Товариства за правилами, передбаченими законодавством та цим Статутом».

2.20. Згідно з частиною другою статті 98 ЦК України виконавчий орган товариства не може самостійно прийняти рішення про відчуження майна на суму, що становить п'ятдесят і більше відсотків майна товариства. Таке рішення приймається більшістю не менш як у 3/4 голосів, якщо інше не встановлено законом.

Проте в частині другій статті 44 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» встановлено, що виключно загальними зборами учасників приймаються рішення про надання згоди на вчинення правочину, якщо вартість майна, робіт або послуг, що є предметом такого правочину, перевищує 50 відсотків вартості чистих активів товариства відповідно до останньої затвердженої фінансової звітності, якщо інше не передбачено статутом товариства.

Для подолання законодавчої колізії та захисту прав власників товариства рекомендується в установчому документі (статуті) чітко прописувати обмеження повноважень виконавчого органу щодо реалізації права власності, у тому числі укладання правочинів без попереднього погодження з вищим органом управління.

Слід враховувати, що статутом товариства залежно від вартості предмета чи інших критеріїв правочин може бути визнаний значним, і відповідно потребуватиме особливого порядку надання згоди на його вчинення уповноваженим на те органом. Наприклад, у статуті можна закріпити:

«значним є правочин, якщо вартість продукції, іншого майна, робіт або послуг, що є предметом такого правочину, перевищує 10 відсотків вартості чистих активів товариства відповідно до останньої затвердженої фінансової звітності».

2.21. Крім значних правочинів статтею 45 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» закріплено ознаки правочину з заінтересованістю. Товариство має право визначити у Статуті порядок надання згоди на вчинення правочинів, щодо яких є заінтересованість.

2.22. В господарських організаціях, створених унітарним способом, та в господарських товариствах з одним учасником, повноваження щодо реалізації права власності можуть бути розподілені між власником та виконавчим органом

(у разі його створення з найманого персоналу) або фактично всі зосереджені у власника майна.

2.23. У сфері господарювання зміст реалізації права власності складають не лише правомочності володіння, користування та розпорядження майном, але й певні обов'язки власника. Серед них є обов'язок сплати податку на майно, зокрема податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, який покладено на суб'єктів господарювання – власників нежитлової нерухомості.

3. РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ШЛЯХОМ УКЛАДАННЯ ДОГОРОВІВ

3.1. Договори, що опосередковують реалізацію права власності у сфері господарювання, здебільшого мають ознаки господарських договорів.

Договори є формою опосередкування рішень щодо розпорядження майном, спрямовані на зміну власника майна або тимчасове припинення правомочностей власника (володіння та користування), а також на досягнення економічної мети у вигляді отримання доходу або іншого господарського результату, забезпечують динаміку права власності у сфері господарювання.

Укладання і виконання таких договорів здійснюється за правилами, встановленими ГК України, ЦК України, інших законів та локальних нормативно-правових актів.

3.2. Група договорів про передання майна у власність об'єднує договори, спрямовані на відчуження майна, предметом яких виступає індивідуально визначене майно, що забезпечує провадження власної господарської діяльності (договори купівлі-продажу щодо цілісних майнових комплексів, іншого майна, належного до основних фондів тощо), та договори, що опосередковують реалізацію товару (комерційні договори, зокрема поставки, контрактації сільськогосподарської продукції, комісії, про закупівлю, форвардні, ф'ючерсні контракти та ін.).

3.3. Договір оренди майна передбачає, що одна сторона (орендодавець) передає другій стороні (орендареві) за плату на певний строк у володіння та користування індивідуально визначене майно виробничо-технічного призначення (або єдиний майновий комплекс), що не втрачає у процесі використання своєї споживчої якості (неспоживна річ) для здійснення господарської діяльності.

3.4. Договір позички вважається змістовно подібним до договору оренди, проте з певними особливостями, зокрема у тимчасове користування передається індивідуально визначена річ і таке користування є безоплатним.

3.5. Умови належної реалізації права власності через використання договірної форми:

- вибір відповідної договірної конструкції залежно від предмета договору і правової мети, яку переслідує власник майна (*наприклад, в договорах про передання майна у власність власник майна прагне отримати фінансову*

вигоду і припинити право власності на певне майно; в договорах про передання майна у користування власник майна прагне отримати фінансову вигоду або інший економічний результат (тимчасово звільнитися від тягаря утримання речей, в яких тимчасово немає виробничої потреби); договір концесії може бути укладений у сфері державно-приватного партнерства, договори емпітевзису або суперфіцію можуть бути укладені тільки щодо земельної ділянки);

- дотримання обмежень на здійснення правомочності розпорядження;
- дотримання порядку укладання договору;
- внутрішнє узгодження між органами управління укладання договору у встановлених випадках.

3.4. Об'єктом товарообороту і предметом комерційного договору може бути наявне на момент укладання договору майно, яке належить суб'єктові на праві власності і може бути залучене до обігу як товар, або майно, яке буде належати суб'єкту в майбутньому, проте до настання строку виконання договірної зобов'язання.

Наразі існує дві вимоги до товару як до предмета договорів, а саме: оборотоздатність майна, тобто можливість виступати об'єктом права, та належність суб'єкту на праві власності.

3.5. У договорах про передання майна у власність або користування відбувається узгодження волі контрагентів (відчужувача і набувача майна).

У договорах про передання майна у власність право власності у відчужувача припиняється з одночасним виникненням цього права у набувача.

3.6. Договірна форма реалізації права власності передбачає виконання певних кроків, а саме:

- укладення договору (у визначених законом випадках має бути не лише письмова форма, але й нотаріальне посвідчення);
- виконання договору;
- у встановлених випадках – державна реєстрація майнових прав.

3.7. Для виконання свого обов'язку власник майна повинен здійснити належне передання майна.

Зобов'язання власника майна за договором, що опосередковує реалізацію права власності, завершується в момент передачі майна.

У договорах на передання майна у власність важливим є момент припинення права власності у власника, оскільки від цього залежить припинення тягаря власності і несення ризику випадкової загибелі речі.

У договорах про передання майна у користування момент передання майна також є важливим, оскільки з цього моменту у власника тимчасово припиняється «тягар утримання речі», а також починається відлік часу користування майном.

Залежно від виду договору документальне оформлення факту передання

майна може супроводжуватися актом приймання-передачі, актом приймання-здавання товару, товаро-транспортною або видатковою накладною.

Юридичне значення такого акта полягає у фіксуванні виконання зобов'язання сторін договору щодо передавання і приймання товару, визначенні моменту припинення правомочностей у власника майна, якщо інший момент не встановлено законом або договором.

3.8. Вступаючи в орендні відносини власник майна потрібно враховувати усталену практику застосування положень чинного законодавства, а саме:

- визнання форс-мажорною обставиною військової агресії російської федерації не позбавляють власника майна (орендодавця) права на отримання орендної плати, проте ця обставина може стати підставою для прийняття ним рішення про зменшення її розміру, а також про звільнення орендаря від обов'язку її сплати та від відповідальності за його порушення;

- власник, який зацікавлений у своєчасному поверненні майна у належному стані після спливу строку тимчасового користування, має чітко виконати приписи статей 763, 764 ЦК України, а саме вчасно направити орендарю письмове повідомлення про відмову від договору оренди або заперечення щодо продовження користування орендованим майном та переконатися в отриманні орендарем відповідного документа. Наявність в орендодавця доказу про висловлення чіткого наміру припинити договір оренди підвищує його шанси на судовий захист у подібних наведеному спорах;

- після припинення договору оренди, але неповернення майна власнику, все ж орендар не може мати одночасно два обов'язки, які суперечать один одному: сплачувати орендну плату, що здійснюється за правомірне користування майном, і негайно повернути майно. у таких ситуаціях для захисту свого права власник майна повинен чітко визначитися з кінцевою метою захисту і відповідно до неї обрати релевантний спосіб захисту

3.9. У сфері господарювання договірною формою реалізації права власності є передання майна для здійснення співробітництва на умовах публічно-приватного партнерства.

У рамках здійснення державно-приватного партнерства відповідно до цього Закону та інших законодавчих актів України можуть укладатися:

- концесійний договір;
- договір управління майном (виключно за умови передбачення у договорі, укладеному в рамках державно-приватного партнерства, інвестиційних зобов'язань приватного партнера);
- договір про спільну діяльність;
- інші договори.

3.10. Юридично значимими характеристиками ППП як форми реалізації права власності у сфері господарювання є: 1) спеціальний суб'єктний склад відносин ППП, від якого залежить здійснення правомочностей власника майна у

сфері господарювання; 2) мета використання майна – задоволення публічних інтересів, створення соціально та/або економічно корисного продукту; 3) є проявом здійснення правомочності розпорядження майном, яка щодо об'єктів державної власності поглинається поняттям управління майном, та правомочностей володіння, користування і у визначених законом випадках розпорядження майном під час такого співробітництва; 4) правовий режим майна, яке використовується або набувається (створюється), залежить від конкретної форми здійснення ППП; 5) перехід до приватного партнера частини обов'язків і ризиків власника майна, а до публічного партнера функції контролю; 6) захист права власності здійснюється способом визнання договору недійсним та/або повернення майна в державну або комунальну власність.

3.11. У сфері господарювання договірною формою реалізації права власності також є використання майна для забезпечення виконання господарських зобов'язань. Речово-правові способи забезпечення виконання зобов'язань – це застава та її види.

В силу застави кредитор (заставодержатель) має право у разі невиконання боржником (заставадавцем) зобов'язання, забезпеченого заставою, а також в інших випадках, встановлених законом, одержати задоволення за рахунок заставленого майна переважно перед іншими кредиторами цього боржника, якщо інше не встановлено законом.

Іпотека - вид забезпечення виконання зобов'язання нерухомим майном (неподільним об'єктом незавершеного будівництва, майбутнім об'єктом нерухомості), що залишається у володінні і користуванні іпотекодавця, згідно з яким іпотекодержатель має право в разі невиконання боржником забезпеченого іпотекою зобов'язання задовольнити свої вимоги за рахунок предмета іпотеки переважно перед іншими кредиторами такого боржника у порядку, встановленому цим Законом.

Закладом є застава рухомого майна, що передається у володіння заставодержателя або за його наказом - у володіння третій особі.

3.12. Предмет застави визначено у статті 576 ЦК України, статті 4 Закону України «Про заставу», предмет іпотеки – у статті 5 Закону України «Про іпотеку».

3.13. Речово-правові способи забезпечення виконання зобов'язань вимагають укладання відповідного договору: застави, іпотеки, закладу (застави рухомого майна) або оформлення іншими документами (аграрна розписка, аграрна нота). Законом може бути передбачена нотаріальна форма договору та державна реєстрація обтяження права власності.

3.14. Слід мати на увазі, що застава (та її різновид – іпотека) хоча і не є підставою для безумовного відчуження заставленого майна, а лише створює таку можливість при настанні чітко визначеної умови, фактично доволі часто призводить до припинення права власності на майно, передане в заставу.

Враховуючи, як правило, значну вартість заставленого майна (зокрема майна, переданого в іпотеку) та з метою захисту прав власників доцільно в установчих документах до переліку значних правочинів включати договори забезпечення виконання зобов'язань (договори застави, іпотеки). Наприклад:

«Значним є правочин, укладений на забезпечення виконання зобов'язання, зокрема, але не виключно, договір застави, іпотеки, якщо вартість майна, що є предметом такого правочину, перевищує 10 відсотків вартості чистих активів товариства відповідно до останньої затвердженої фінансової звітності».

НАРОДНИЙ ДЕПУТАТ УКРАЇНИ

вул. М. Грушевського 5, м. Київ, 01008, www.rada.gov.ua

№ 449/01-99 від 11.10.2024

Спеціалізованій вченій раді
Донецького національного
університету
імені Василя Стуса

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Результати дисертаційного дослідження Олександра ПАШИНІНА на тему "Правові форми реалізації права власності у сфері господарювання" у вигляді проєкту Закону України "Про внесення змін до Господарського кодексу України та інших законів України щодо удосконалення правового регулювання реалізації права власності у сфері господарювання" спрямовані на усунення правової невизначеності та удосконалення законодавчого регулювання реалізації права власності у відносинах з організації та здійснення господарської діяльності.

Впровадження цих законодавчих ініціатив матиме позитивний вплив на розвиток відносин власності у сфері господарювання, тому вони заслуговують уваги і будуть враховані у подальшій роботі над законодавчими ініціативами.

Народний депутат України

Ірина НИКОРАК

Україна, 01103, Ват. провулок Рибницький 2, 3
Т. +38 (044) 337 00 18, ф. +38 (044) 337 00 18
www.everlegal.ua

Вих. № 24/10-03 від 14.10.2024

Адвокатського об'єднання "EVERLEGAL"

Спеціалізований вчений раді
Донецького національного університету
імені Василя Стуса

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

Цим підтверджується, що результати дисертаційного дослідження Пашиніна О.А. на тему "Правові форми реалізації права власності у сфері господарювання", представлені у вигляді Методичних рекомендацій щодо реалізації права власності у сфері господарювання, використовуються у консультативній роботі з клієнтами та пропонується суб'єктам господарювання як основи для розроблення власних Методичних рекомендацій для використання у господарській діяльності.

Голова АО "EVERLEGAL"

Олександр РУЖИЦЬКИЙ

АО "EVERLEGAL" - це адвокатське об'єднання ідентифікаційний код № 40263260, зареєстроване в Україні, що є юридичною особою, яка зареєстрована за адресою: м. Київ, вулиця Рильського, 4, пошта № 01103, Україна, підписувачем є слово "партнер" є особистою особою директором об'єднання, адвокатом, іншого праці, вникачи консультанта, який має відповідні дії ставлять відповідально.

Вих. № 14/10-919 від 14.10.2024 р.

Спеціалізованій вченій раді
Донецького національного університету
імені Василя Стуса

ДОВІДКА
про впровадження результатів
дисертаційного дослідження

Результатами дисертаційного дослідження Пашиніна Олександра Анатолійовича на тему "Правові форми реалізації права власності у сфері господарювання" є:

- висновки щодо гарантій та умов реалізації права власності суб'єктами господарювання;
- висновки щодо договору як правової форми реалізації права власності у сфері господарювання, зокрема: узагальнення та розкриття умов належної реалізації права власності суб'єктами господарювання шляхом використання договірної форми; обґрунтування правової природи та значення акту приймання-передавання майна, який укладається на виконання договорів щодо передавання майна у власність або в користування;
- обґрунтування, що передавання майна у заставу за правовою природою є здійсненням правомочності розпорядження майном шляхом відчуження з відкладальною умовою;
- рекомендації щодо застосування положень законодавства з питань формування статутного капіталу, оцінки майнових внесків засновників, дій у разі невнесення засновником внеску у встановлений строк, укладання значних правочинів та деякі інші висновки і пропозиції, спрямовані на конкретизацію положень чинного законодавства і вирішення актуальних питань, що виникають у практичній господарській діяльності.

Перераховані вище висновки, а також інші результати і пропозиції дисертаційного дослідження взяті до уваги та будуть використовуватися товариством при реалізації права власності.

Генеральний директор
ТОВ «ЗАММЛЕР УКРАЇНА»

Шевченко В.М.

ТОВ «ЗАММЛЕР УКРАЇНА»
буд. 3, вул. Провантська, пов. 5,
м. Київ, 04116,
Україна

телефон: +38 (044) 233-62-28
e-mail: info@zammler.com.ua
www.facebook.com/zammler
www.zammler.com.ua

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
 ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ЗАТВЕРДЖУЮ
 Проректор з наукової роботи
 Ірина КОВАЛЬ
 09 2024 р.

АКТ № 18-24/12.0-24

впровадження результатів дисертаційного дослідження
ПАШИНІНА Олександра Анатолійовича «Правові форми реалізації права власності у сфері господарювання» у навчальний процес Донецького національного університету імені Василя Стуса

1. Комісія у складі:

Голова:

Олена АРТЕМЕНКОВА, в. о. завідувача науковою частиною НДЧ.

Члени комісії:

Світлана КНИШ, завідувач навчального відділу;

Ганна ПЕТРЕНКО, завідувач аспірантури та докторантури відділу аспірантури та докторантури «Докторська школа».

У період з 16.09.2024 р. по 20.09.2024 р. розглянула матеріали впровадження результатів зазначеної дисертаційної роботи у навчальний процес.

2. Комісія встановила:

Результати дисертаційного дослідження Пашиніна Олександра Анатолійовича «Правові форми реалізації права власності у сфері господарювання» було впроваджено у навчальний процес кафедри господарського та адміністративного права та кафедри цивільного права і процесу Донецького національного університету імені Василя Стуса шляхом використання викладачами кафедри основних положень дисертації (зокрема уточнених основних термінів і понять, зв'язку принципу належності об'єкту бізнесу та реалізації права власності, групування правових форм та способів реалізації права власності у сфері господарювання, зв'язку корпоративних прав та організаційно-управлінських повноважень власника, договорів як правової форми реалізації права власності у сфері господарювання), що сприяло поглибленню розуміння та більш детальному викладу теоретичного матеріалу під час викладання освітніх компонентів:

1. Господарське право (ОС «Бакалавр», 4 курс 6 години лекцій)

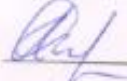
2. Корпоративне право (ОС «Бакалавр», 4 курс 4 години лекцій)

Позитивний вплив упровадження результатів дисертаційного дослідження обговорено на засіданні кафедри господарського та адміністративного права (протокол № 1 від 13.09.2024).

Декан юридичного факультету

 Ірина КОВАЛЬ

В.о. завідувача кафедри
 господарського та адміністративного права:

 Ліна ДОРОШЕНКО

Голова комісії

 Олена АРТЕМЕНКОВА

Члени комісії

 Світлана КНИШ

 Ганна ПЕТРЕНКО

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Пашинін О. А. Юридичні гарантії реалізації права власності у сфері господарювання. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2022. № 1. С. 116–126. URL: <https://jpchdnu.donnu.edu.ua/article/view/13277/13185>.

2. Пашинін О.А., Павлюченко Ю.М. Щодо застави майна як способу реалізації права власності у сфері господарювання. *Право України*. 2023. № 8. С. 80–95. DOI: 10.33498/lopu-2023-08-08.

URL: https://www.pravoua.com.ua/ua/store/pravoukr/pravo_2023_8/pravo_2023_8-s5/

(Особистий внесок: конкретизація правової природи застави та розроблення пропозицій щодо підвищення її ефективності в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення економіки України).

3. Пашинін О. А. Поняття і зміст організаційно-управлінських повноважень власника майна у сфері господарювання. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2023. № 2. С. 114–122. URL: <https://jpchdnu.donnu.edu.ua/issue/view/504>.

4. Пашинін О.А. Договірні форми реалізації права власності у сфері господарювання. *Journal «ScienceRise:JuridicalScience»*. 2024. № 1. С. 44–51. URL: https://journals.uran.ua/sr_law/article/view/301588/293937.

5. Пашинін О.А. Публічно-приватне партнерство як форма реалізації права власності у сфері господарювання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 4. С. 261–265. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-4/60>. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2024/62.pdf.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Пашинін О. А. Щодо організаційно-господарських повноважень власника майна у сфері господарювання. *Сучасні аспекти модернізації науки:*

стан, проблеми, тенденції розвитку: матеріали XVI Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ; Тампере, 07 грудня 2021). / за ред. Є.О. Романенка, І.В. Жукової. Київ; Тампере: ГО «ВАДНД», 2021. С. 128–132. URL: <http://perspectives.pp.ua/public/site/conferency/conf-16.pdf>.

7. Пашинін О.А. Щодо реалізації права власності під час воєнного стану. *Весняні юридичні читання – 2022. Сучасні проблеми законодавства, практики його застосування та юридичної науки.* Випуск XXXI: Матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. «Весняні юридичні читання – 2022». (Вінниця, 28 квітня 2022). Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2022. С. 402–405. URL: https://dnu.sharepoint.com/portals/law/Lists/List5/Attachments/151/ЗБІРНИК%20_Весняні%20читання%20-%202022.pdf.

8. Пашинін О. А., Павлюченко Ю. М. Проблемні питання плати за оренду майна. *Актуальні проблеми приватного та публічного права: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченій 93-річчю від дня народження член-кор. НАПрН України, академіка Міжнародної кадрової академії, Заслуженого діяча науки України, д.ю.н., проф. Процевського О.І.* (Харків, 21 травня 2022). С. 226–229. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/04d46dcc-17e0-4b60-a0bb-254ae6844ee9/content>.

(Особистий внесок: виявлення проблемних питань плати за оренду майна і розроблення шляхів їх подолання).

9. Пашинін О. Реалізація права власності у сфері господарювання за принципом належної обачності. *Бізнес і права людини в Україні: проблеми та рішення під час війни і повоєнного відновлення: зб. матеріалів II-го Всеукр. конкурсу наук. робіт здобувачів вищ. освіти та молодих вчених з нагоди 25-річчя заснування інституції Уповноваж. Верхов. Ради України з прав людини / заг. ред. В.А. Устименка; ред.-упоряд.: А.Є. Санченко, Є.С. Градобоева; упоряд. В.В. Єршов.* Київ: ВАІТЕ, 2023. С. 48–56 (Київ, 12 грудня 2022). URL: <http://surl.li/bfalda>.

10. Пашинін О. А. Щодо обов'язку сплати податку на нерухомість, відмінну від земельної ділянки. *Сучасні проблеми законодавства, практики його*

застосування та юридичної науки. Випуск XXXIII: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. «Весняні юридичні читання – 2023» (Вінниця, 20 квітня 2023) Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2023. С. 398–402. URL: <http://surl.li/rtqbix>.

11. Пашинін О.А. Щодо поняття організаційно-установчих повноважень власника майна у сфері господарювання. *Гуманітарний і інноваційний ракурс професійної майстерності: пошуки молодих вчених*: матеріали ІХ Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих учених (Одеса, 15 грудня 2023) Одеса, Львів – Торунь: Liha-Pres, 2023. С. 103–107. DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-357-9-28>. URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/view/251/6925/15592-1>.